

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- VÖRÖS ISTVÁN versei 353
TANDORI DEZSŐ versei 358
BORIS VIAN versei 370
KARÁTSZON ENDRE: El a gazditól (*novella*) 371
MIRCEA CĂRTĂRESCU: Káprázat II. A test (*regényrészlet*) 380
ORAVECZ IMRE: Kaliforniai fűj (*regényrészlet*) 387
KISS TIBOR NOÉ: Aztán megint vége lett (*novella*) 397
BECK TAMÁS: Jetlag (*novella*) 400
GÉCZI JÁNOS: Viotti négy vagy öt élete (*regényrészlet*) 406
ZÁVADA PÉTER versei 420
TURI TÍMEA versei 423
BODA MAGDOLNA versei 424

*

- HAVASRÉTI JÓZSEF: „Egyesek és mások“ (Szerb Antal: *Utazás és holdvilág*)
(*tanulmány*) 427

*

- MIKOLA GYÖNGYI: A semmi enciklopédiája (Esterházy Péter: *Esti*) 451
GYŐRI ORSOLYA: Dekonstruktív olvasókönyv (Mikola Gyöngyi: *A véső nyoma. Esszék, kommentárok*) 461
KERESZTESI JÓZSEF: Néhány szó Szvoren Edina első kötetéről (*Szvoren Edina: Pertu*) 466
FÁBIÁN EMESE: Ha egy hangmérnök meglátogat (Király Levente: *Hová menekülsz*) 470

2011

APRILIS

JELENKOR

LIV. ÉVFOLYAM

4. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Szerkesztő
SZOLLÁTH DÁVID

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai

BERTÓK LÁSZLÓ
főmunkatárs

BALLA ZSÓFIA, CSUHAI ISTVÁN, PARTI NAGY LAJOS,
TAKÁTS JÓZSEF, THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215–305, 510–752, 510–753.
e-mail: jelenkor@t-online.hu

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére. Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat támogatásával.
Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága.
(1008 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető közvetlenül a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
(Tel.: 06 80 444-444; fax: 06 1 303-3440; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu)
valamint közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 4140,- Ft, a II. félévre 3450,- Ft,
egy évre belföldre: 7590,- Ft;

a Magyar Posta Rt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT OLASZ SÁNDOR. Február 21-én, életének 62. évében hunyt el a *Tiszatáj* folyóirat főszerkesztője, irodalomtörténész, kritikus, a Szegedi Tudományegyetem Modern Magyar Irodalom Tanszékének egykori tanszékvezető egyetemi tanára, számos irodalomtörténeti monográfia és tanulmány szerzője. Munkásságát többek között Pro Literatura, Németh László- és József Attila-díjjal ismerték el, 2010-ben megkapta szülővárosa, Hódmezővásárhely Pro Urbe díját.

*

ELHUNYT KOPÁNYI GYÖRGY dramaturg, író, forgatókönyvíró életének 90. évében. Az eredetileg pécsi Kopányi 1942-ben indult el az irodalmi pályán *Várkonyi Nándor*, *Csorba Győző*, *Weöres Sándor*, *Hamvas Béla*, *Mészöly Miklós* biztatására. A *Dunántúli Napló* kultúrrovatának vezetője, majd a Népművészeti Intézet munkatársa volt, később évtizedeken keresztül a Magyar Rádió dramaturgjaként tevékenykedett.

*

MŰVÉSZETI DÍJAK. Március 15. alkalmából Kossuth-díjat kapott *Czakó Gábor*, *Kristóf Ágota* és *Makkai Ádám*, Kossuth Nagydíjat vehetett át *Nemeskürty István*, Széchenyi-díjban részesült *Monok István* és *Szörényi László*, a Magyar Köztársaság Érdemrend Középkeresztjét *Borbándi Gyula* vehette át. József Attila-díjat kapott *Balázs Imre József*,

Bednancs Gábor, *Berg Judit*, *Beszédes István*, *Domonkos István*, *Elek Tibor*, *G. István László*, *Géczi János*, *György Attila*, *Körner Gábor*, *Lábass Endre*, *Szécsi Noémi* és *Sári László*. A Balassa Péter-díj idei díjazottja *Vári György*.

*

A PÉCSI MŰVÉSZETEK ÉS IRODALOM HÁZA irodalmi beszélgetéseknek adott otthont: március 3-án *Grecco Krisztiánt* *Mellettem elférsz* című új regényéről *Nagy Boglárka* kérdezte. Március 8-án *Nagy Boglárka* vendége *Tompá Andrea* volt, akinek *A hóhér háza* címmel jelent meg első regénye. Március 17-én *Spiró György Tavasz* *Tárlat* című új regényéről a szerzővel *P. Müller Péter* beszélgetett. Az irodalomtudomány műhelyei program keretében bemutatták *Tóth Orsolya* irodalomtörténész *Kazinczy*-monográfiáját. A szerzővel *Kucserka Zsófia* beszélgetett.

*

A PÉCSI TUDÁSKÖZPONT irodalmi estet rendezett *Bessenyei György* halálának 200. évfordulója alkalmából. Az íróról *Nagy Imre* irodalomtörténész, egyetemi tanár tartott előadást.

*

A 19. PÉCSI FRANKOFÓN HÉT program-sorozatot március 17. és 27. között rendezték meg. A gazdag kínálatban többek között koncert, kiállítás, filmvetítés, színhátszó fesztivál és iskolai verseny szerepelt.

Szerzőink

Vörös István (1964) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Tandori Dezső (1938) – költő, író, műfordító, Budapesten él.

Boris Vian (1920–1959) – francia író, költő, zenész, színész.

Nyerges Gábor Ádám (1989) – költő, az *Apokrif* főszerkesztője, a *Villanyspenót* szerkesztőségének tagja, Budapesten él.

Karátson Endre (1933) – író, kritikus, irodalomtörténész, Párizsban él.

Mircea Cărtărescu (1956) – román író, költő, irodalomtörténész, Bukarestben él.

Kosza Gabriella (1948) – színész, műfordító, Pécsen él.

Oravecz Imre (1943) – költő, műfordító, Szajlán él.

Kiss Tibor Noé (1976) – író, újságíró, Pécsen él.

Beck Tamás (1976) – költő, író, Zalaegerszegen él.

Géczi János (1954) – költő, író, az *Iskolakultúra* főszerkesztője, Veszprémben él.

Závada Péter (1982) – zenész, nyelvtanár, Budapesten él.

Turi Tímea (1984) – kritikus, író, az SZTE BTK PhD-hallgatója, Budapesten él.

Boda Magdolna (1956) – költő, író, Szegeden él.

Havasréti József (1964) – kritikus, kultúrantropológus, Pécsen él.

Mikola Gyöngyi (1966) – kritikus, Szegeden él.

Győri Orsolya (1975) – kritikus, Budapesten él.

Keresztesi József (1970) – kritikus, Pécsen él.

Fábián Emese (1982) – kritikus, Budapesten él.

*Folyóiratunk a Nemzeti Erőforrás Minisztérium,
a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Város Önkormányzata és
a Baranya Megyei Önkormányzat
támogatásával jelenik meg.*

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

DEBRECENBEN: SZIGET Egyetemi könyvesbolt.

PÉCSETT: PTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér
7-8. – Pécsi Kulturális Központ Információs
Irodája, Széchenyi tér 1.

BUDAPESTEN: Vince Könyvesbolt, I., Krisztina
krt. 34. – Ráday Könyvesház, IX. Ráday u. 27. –
Gondolat Könyvesbolt, V. Károlyi Mihály u. 16.
– Írók Boltja, VI., Andrásy út 45.

www.jelenkor.net

690,- Ft

JELENKOR

Februári elégia

*Óriás, gyógyító álom,
borulj ránk! A februári
éjszaka pillérei már hét óraker
állnak, mint a Nemzeti Múzeum
oszlopsora, a délután ötkor
kezdődő sötétedés lépcsői
visznek oda fel, a párkányról
hólé csepeg, de a Múzeumkertben
nyolcra újra fagy, a jövő hónap
petőfije elvágódik a jégen,
a fákat még nem ébreszti
a létezés forradalma, bele-
alusszák magukat a világ nagy
egységébe, amiből minden,
ami mozog, kiszakad,
és máris cáfolja a léte előtti
közös semmit, de a cáfolathoz
nevet ad neki, majd a névtől
elpirul, tiltja. A növények
visszatalálnak oda, ha van bátorságuk
levél nélküli alváshoz,
a harcsa a folyó fenekén látja
a nagy Ó bajuszos pofáját,
mintha a fölötte összezáruló
jégpáncél tükrében nézné magát.
Aki márciusban majd kiáll
a dél kőpárkányára,
és a szívdobogásának ritmusával
telereflektorozza a
rügyektől zszibongó teret,
az most sáros nadrággal
tápázkodik, és beül a
nyolc óra füstös kifőzdejébe,
zárnak már, de ő még kap
egy bablevest, az éjjel fűtetlen
albértet, ahol az ágyon csak
egy lószőrtakaró hever, a téli
hajnal, ami alá nem akarószik*

bebújni. A ma pocakosodó
agglégénye fényképes magazint
lapozgat inkább. A holnap
mindig nő. Szőrös öléből
kel fel a nap. A hűvös
ablaküvegen át hozzáérinti
a száját, aztán fogat mos,
mint aki nem virrasztotta
át saját halálát, és tanítani
indul az állandóság
általános iskolájába,
a nyolcadikosok nem figyelnek
rá, valaki kék eget firkál a padra,
aztán az olvadást lesi
nagyítólencsén át. Tetőlavinák,
melyek nem érnek le földre,
nemzeti dalok, melyeknek nincs
dallamuk, márciusok, melyek
egy tolltartóba vannak téve két
radír és egy tintapatron közé.

Márciusi elégia

A tegnapi eső után a hajnali
napsütésben most köd száll
fel a óról, csak a Parlament
kupolája lóg ki a kékbe,
a Duna, mint sötét emlékek
sodra, hömpölyög az épp
hogyan eltűnt jégtáblák
helye alatt. Fekete nemtudás
maradt itt éjszakáról,
bent a bőr fehérségén és a felső
izmok vörösén túl. Az örök sötét
10 centire kezdődik a bőr alatt,
az emberi test mélyebb,
mint a tenger, a gerinc óceáni
hátság, a máj, a lép komor cethalak,
a bélrendszer két titkos polip,
a vastag és a vékony lábú,
épp párosodnak, a nászuk
70-80 évig is eltart, egyetlen

tojást raknak, egy koporsót, amit
asztán, nem úgy, mint az óriás
teknős szokta, másoknak kell elásni
a temető tengerparti homokjába.
Egyedül az agy édesvízi,
nem is állat, titkos, lebegő
hínár partközeli, sekély
vizekben, nádasok zsákutcáiban.
A folyó egy kőóriás lélegzete.
A tavasz a kőóriás rémálma,
retteg a túlhevüléstől,
fejfájást kap tőle. A város
nem ilyen kőóriás. Az igaziak
földbe ássák magukat, de az ember
azt hiszi, hogy jó orvos,
bányászok szállnak alá
egy katéterben,
pedig a halhatatlanok
nem szorulnak operációra.

A ködben most egy tacsókócutya
áll, füle hátralebben a szélben.
A gazdája hiába hívogatja.
Keresztülléz az embereken,
keresztüllát a ködön,
végigtekint az időn.
Nem hallja meg a villamos
közeledtét, nem hallja
meg a fékcsikorgást.
De megérzi az ütköző
hideg szagát a feje mellett.
Bolygók gördülnek így
a Nap vonzásában.
A zuhanás keze,
az elrepülés lába rajtuk.
A bőrük viszket
a rosszul föltett végtagoktól.

Ekkor egyforma hosszú
az éjszaka és a nappal.

Áprilisi elégia

Le a nőuralommal!
A nők nem törekenyek, nem
aranyosak, nem finomak,
szabadulj meg a látszattól,
vagy fogadd el, hogy az,
a szaguk nem édes, az csak
a parfóm, rövide kéne vágni
a hajuk, nem hagyni, hogy
mosakodjanak, eltiltani őket
a nőies ruhától, eltiltani őket
a fiús ruhától, kerülni a szépeket,
kerülni az okosakat, nem
összeköltözni velük, nem sóvárogni
annak a rettenetes szájnak beszédét,
mely csak néha szól, de akkor gyereket,
ám figyel, hallgat, magába fogad.
Az egész világ ura az a száj,
a zárt test csillagkapuja, másvilági
kijárat, időablak, egy örült szobrász
vázlata a jövőről, puha és sima rémség,
állandóan látni kívánom, fogni, beleugrani,
valami vad mohóság van benne, erőszakos,
megrabol, fogva tart, behúz, mint halat
csónakba a halász, elveszi az eszemet,
elveszi az erőmet, szül, okosít, és vagyonhoz
juttat, mégis megrészegülök tőle, nem
vagyok, erőszakosan körém nyomul,
hozzám dörgölődzik, körülfog, le-föl
jár rajtam, én ki-be tőle, de ő uralkodik,
le a nőekkel, föl a nőekkel, az a nagy piros
zászló a derekam körül lobog, az a fekete köd,
az a nedves láng, jaj, nem fáj, mért hívsz
magadhoz engem, öreget, jaj, mért öregedtem
meg, hisz mi dolgom van ezen kívül,
lazacok vagyunk a hegyi folyóban,
úszunk fölfelé, a halál felé, apasejtek
a két test közötti határfolyóban, úszunk
fölfelé, az élet felé, ez a saját halálunk,
belezuhanni a bordó rózsa szíromlevelei
közé, a nő testében egy gyerek-
fejnyi virág van, a nő testében egy gyerek-
fejnyi vulkán van, kitör, ha a hold arra jár,

elalszik, ha együtt ring a tengerrel,
felfalja az áldozatul kitett kis lényeket,
lazac-sejteket. A hegyi tó magzatvizében
medve csemegéz, a virágot spród bunda
védi, medvehát, fölhasadt görögdinnye
fölé hajol, a hajlása otlét, az otléte
a képzelet játéka, játszani akarok
ezekkel a húslevelekkel, de veszélyesek,
és megégetik a kezem, meg akarom kóstolni
őket, de a nyelvemet dühösen kilövik
maguk közül, mint öntudatos madárfiókák
a kakukkot, elindulok befelé a már
ismert csapdába, és tudom, hogy a vesztembe
rohanok, de hiába fordulnék vissza,
megint nekilódulok, hogy énekeljek valamit
az alvilágban, de a feleségem nem engedik ki,
elsírom magam, jó itt sírni, a pokol járatai
körém szűkülnek, hol is vagyok, teljes a sötét,
húzódjon hátrébb az a férfi, és a beeső fényben
majd megmondom, hol kezdődik a valóság.

Pontversek

Magánjegyekben

Nem. Hogy magadat

*Nem. Hogy magadat.
Nem. Panaszodat.
Másében-se elapad.
Ha a másében.
Mint a mesében.
Panaszkodnod nem szabad.*

*Ha te. Hetvennel.
Vagy hetveneggyel.
Másnak szokvány esettel.
Amit bemérnek.
Szóra se. Érdek.
Ösztönösen. Mit élnek.*

*Magukat élik.
Érzik, Nem érzik.
Értik. Nem értik szavad.
Harmadik. Módja.
Mintha nem volna.
Jön ily válasz-változat.*

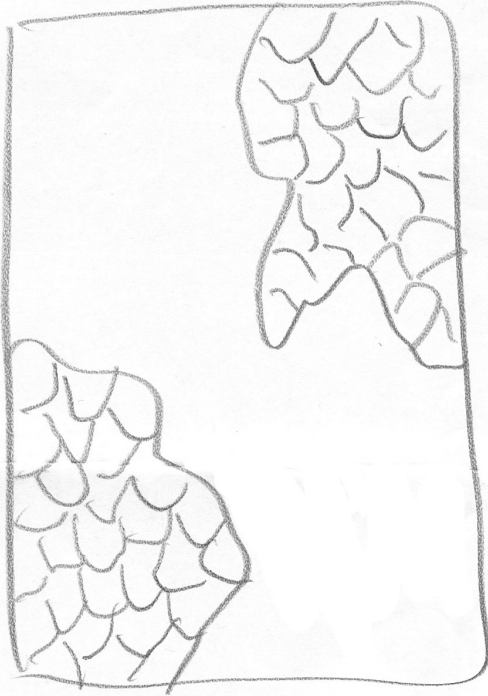
*Ha már a másik.
Vedd Kosztolányit.
"Nem az van, hogy veled mi."
Másnak nem szólnál.
Ha biztos volnál.
Benne. Így fog jelezni.*

*Vissza se vissza.
Neki ez hopsza.
Megvan. Sokra. Mi bajod.
Mi. Ha csak lelked.
Azon is ölhet.
Ő átél. Csak derüljed.*

Derülj. Derüld őt.
Bízz. Mert mi sem több.
Bajod ha van. Legyűröd.
Gyűrközik ő is.
Így ejt. Hogy felvisz.
Ketten együtt. Döglődtök.

De neked. Élet.
Ami nyöszörget.
Ha ez van: ne nyöszörögj.
Kár is volt szólnod.
Ő csak egy szónok.
Pusztulj. Rá be ne pörögj.

Rindenkri-kriget

Robinson's Pentel
kalakwasan

RB

„Itten az Isten“

Zenón. Wittgenstein

*Túlpont a túlpárt.
Parttalan túltart.
Térben-időben. Tétlen.
Téged. Nyomokba.
Pontos homokba.
Homokóra. Igétlen.*

*Egy-rím-tarkaság.
Váltja kopottját.
Kopottpont idők hullnak.
Gallyak fénylenek.
Kártyák. Levelek.
Kövek dúlnak. Halkulnak.*

*Kövek porlása.
Vég-nem-látása.
Zenóni felezések.
Kövek nem érnek véget.
Minden már csak idézet.
Ezekről ki beszélget.*

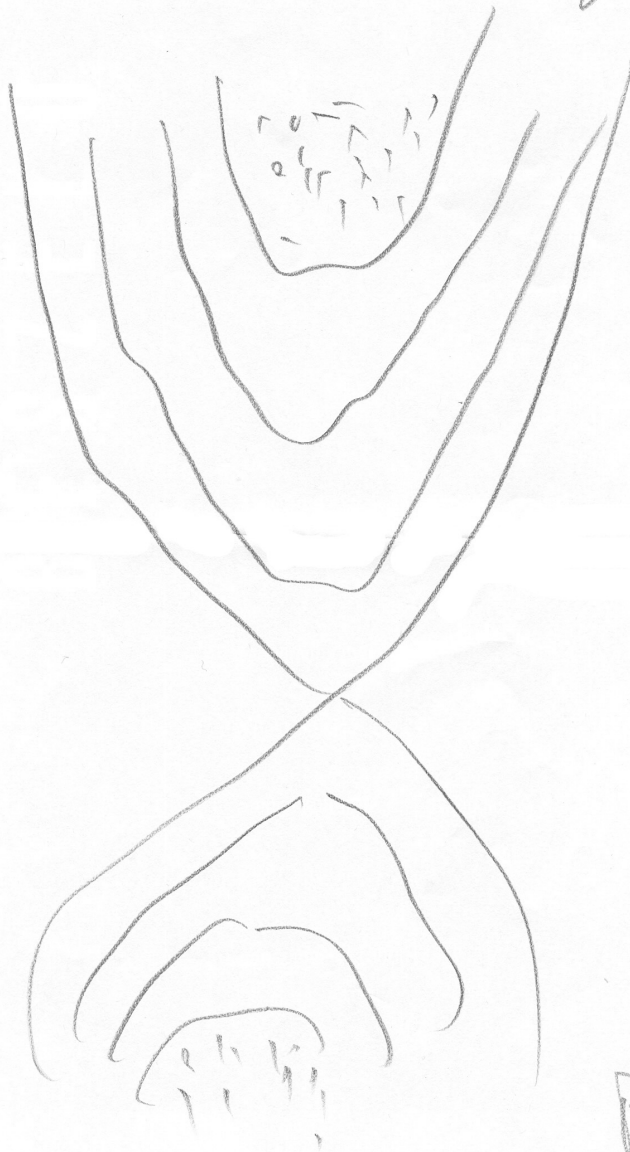
*Partig-valója.
Róla. Nem róla.
Riportja nem ripoosztja.
Folyammederkő.
Vájatavesztő.
Megkötőveleresztő.*

*A víz. A víz. Víz.
Benne a kő íz.
Kőben ízen túl horony.
Benne nincs horgony.
Vájata. Az von.
Kavics vontatók. Soron.*

*Soron sor sorra.
Hosszant-vájata.
Lassan jellé. A kötés.
A kavics. Mit. Vés.
Vés a kavicskés.
Kő a vizet hornyolja.*

*Horgony a hajót vonzza.
Vontató Vaskapuja.
Nézem. Ablak hajósa.
Ki nem megy át túlpartra.
Túl nem megy. Túl nem.
Túl pont az innen.
Itten az Isten.*

6
Az áthullás idő (Ujjlenyomat)

B 2000

Előre bukdos

Brueghel és Duchamp

*Mind ez alakok.
Ez-alak. Az ott.
Mind miután. Bukdosnak.
Mind nyugvás után.
Nem nyugvás. Sután.
Bután. Futtán. Rég-újrán.*

*Mind ez. A lakok.
A terek. Vakok.
Törekvők. Mind ablakok.
(Mind vakablakok.
Céltalan-fogott.
Mind. Célokra-kárhozott.)*

*Modernitásban.
Esőben-sárban.
Elesőben-sirámban.
Siralomtalan.
Süppedve. "Mi van...!"
Jel-hagyva. Oltalmatlan.*

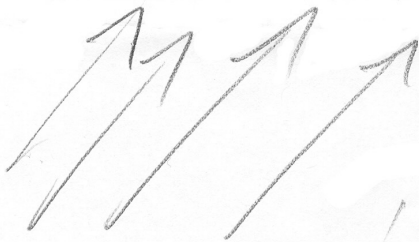
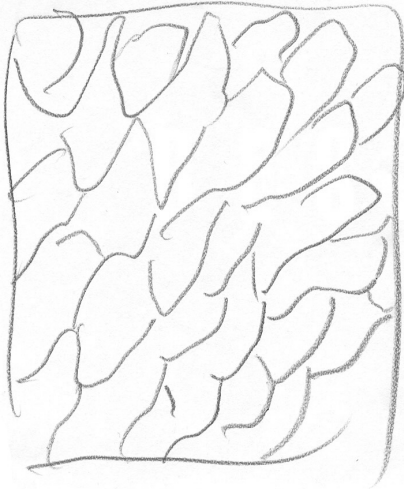
*Mind-kárhozottak.
Vontatók. Húznak.
Absztrakt átlót. Kínhajót.
Követ. Szenet. Fát.
El nem húzhatják.
Ami átlóhoz keret.*

*Mindenki sziget?
Vannak más jelek?
Mint a pont? A végzetjel?
Végezve. Pontok.
Átlókba rontók.
Mik? Van ég. Hol kérdezz fel?*

*Mind egy-keretben.
Áll csak. Nem lebben.
Átlók. Testetlen buknak.
Múltjuk. Előre.
Térből időbe.
Róluk. Mocskok zuhognak.*

*Előző-idők.
Idő-előzők.
Tér-és-idő-utánzó.
Mint bentről teltek.
Kínokra keltek.
Mind. Örjöngve. Át. Lát-szók.*

Rundenki-figet

Elöre-fukdosó

Brueghel-és

Duchamp-figurák

18/10.

Riport-túl. Pontvers

Riport. Túl

*Riport. Túl. Pont. Vers.
Pont túl. Szövet. Szerzs.
Szó. Rákérded. Van ilyen.
Tértúl. Tér. Tova.
Tér. Túl. Tétova.
Tér idő sora. Sem-sem.*

*Sem-sem tér. Tova.
Téridő. Hova.
Nincs-honnan. Ez távola.
Kiszámolódsi.
Újasdi. Ósdi.
Ujjas szerzsben. És hova.*

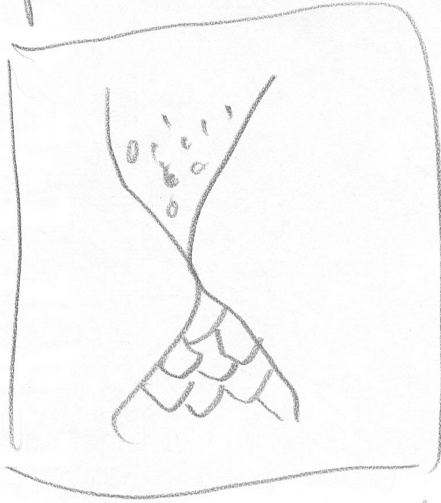
*Ha. Megalakul.
Ez. Túl. Ez alul.
Tétova. Hogy. Alul. S túl.
Szerzs ujjasomban.
Hol-se-kezd hol van.
Az örök-állás indul.*

*Az örökállás.
Mintegy. Szitálás.
Mint egy szitálás. Szálkás.
Szitál kásája.
Rázza szitása.
Két angyal. Felől-állva.*

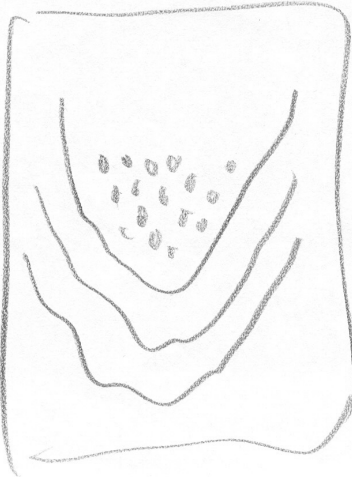
*Ujj-lobogásuk.
Örök állásuk.
Túl a gyorsaságokon.
Tér túl. Tova. Forrtokon.
Fagyokon indul.
Helyben van. Már túl.
Dúl. Mit sem dúl-fúl.
Képtelen. Képen alul.
Jelenít. Semmít.
Torzít. Elborzol.
(Örök ideje.
Fel-le. Vissza se.
A tér ugyan Mi-Sose?
Az idő mi tér.*

*Átszitált mi-dér.
Ha bérc. Ha lidérc.
A vers vele férc.
Csak túlja. Útnak.
Út. Csak ha túlnak.
Kérsz. Ha kitérsz. Odaérsz.
Ércnél maradandóbb érc.)
Fércnél foszlóbbat. Kerít.
Innen túlján elmerít.*

A pontos idő⁴

Egy kötet forrófeje.
A bemenülő idő⁴

B 2010

Jó napot, kutya

*Észreveszek egy kutyát az utcán
Mondom neki: hogy vagy, kutya?
Mit gondolnak, válaszolt?
Nem? Hát igenis válaszolt
De semmi közük hozzá
Nos, így elnézve az embereket
Akik úgy járkálnak, hogy észre sem veszik a kutyákat
Elszégységelljük magunkat a szüleink miatt
És a szüleink szülei miatt
Mivel az ilyen rossz neveltetés
Mégkövetel legalább... és nem vagyok elnéző
Három generációt, örökletes szifilisszel
De hozzátennem, a félreértések elkerülése végett,
Hogy a kutyák többsége azért nem beszél túl gyakran.*

Szegény Bodri

*A kutya mindig siralmasan éldegél,
Örökkön és nyughatatlan,
Kikötve egy tölgyfaóiban.
A szenvedéseinél jobbat nem remél.*

*De az éhség, ami a legrosszabb azért,
S jóllakni csak némi makkal,
Hascsikaró, mérges maggal
Tudhat, mitől kiserken az orrán a vér.*

*Bezzeg az asztal mellett, régen,
Megelégedett kényelmében,
Tányért nyalva érte az est is...*

*De elvitte szegényt a pestis,
És úgy kaparták el a fekete földbe:
- Hogy a maradékot meg sem örökölte.*

NYERGES GÁBOR ÁDÁM fordítása

El a gazditól

Cseresznye paradicsomot úgy termelt, hogy a palántákat visszatartotta a növekedéstől.

Koromsötétben szeretett almát hámozni. Borotvával.

Sötétvörösre lakkozott nagyujja tükrében szokta arcát nézegetni. A rőt arc vonásait kémlelni.

Kiszáradt kút mélyén kötögetett hosszú tükkel.

Amikor szokásait kezdtem papírra vetni, surranó mozgásra lettem figyelmes a csipője magasságában. Egy pillanatig éles lámpafénynél kacsszerűen ringó, élénkzöld kígyótest jelent meg, magasfeszültségű vezeték fenyegetésével. És ő már rángatózott, akárha áramütéstől. Megfordult fejemben, hogy halálos, de nem voltam benne biztos. Abban sem, hogy valóságos eseményt láttam, vagy a televízió mutatta. Az ő valóságában. Mindenesetre az érzést, mely az elszabadult villanyosságtól elfogott ellenszenvesnek, hihetetlenül ellenszenvesnek kell neveznem. Az ő szokásait ismertem, érzéseit egyáltalán nem. Abból, hogy rángatózott arra következtettem, hogy a több ezer voltos kisülés becsapódásától iszonyodott. Mármint a kisülésnek az ő testébe való becsapódásától. Ha egyáltalán az ő testéről van szó. Vagy volt szó?

Ilyesfajta érzés hatalmasodhat el rajta az ajánlott levél felbontásakor. Legalább is olyan viszolygó képet vág, amilyent az ellenszenv jelentkezésének tulajdonítok magamnál is, ha a rendőrség tolakodik be az életembe. Az ember nyugodtan él, jót gondol a rendőrségről, amely voltaképpen az ő alkalmazottja, hiszen az ő rendszeresen befizetett adójából tartják fenn, mégpedig azért, hogy az ember nyugodtan élhessen, ne essék áldozatul zsebmetszőknek, pénzhamisítóknak, kalapácsos gyilkosoknak, ámokfutóknak, s egyéb veszélyes himpelléreknek. S egy nap kap egy levelet, amelyben ilyesfajta közveszélyes alaknak minősítik, nem is csak gyanúsítják, hanem közveszély okozásért vádat emelnek ellene, s azon nyomban kártérítésre ítélik, sőt, további törvénytelenég esetén szabadságvesztéssel fenyegetik. Az érzés, amiről beszélek, meglepetésből, bosszúságból, ellenkezésből, felháborodásból áll össze, ahogy K. József esetében is, csakhogy az én esetemet nem tartom irodalomnak, és ő sem a magáét, legalábbis ezt teszem fel, bár, ismétlem, érzéseit nem ismerem. Különben is a rendőrbíróság értesítésében pontosan megírják neki, hogy ő szeptember 28-án hajnali háromkor a ***-i autópályán száznolcvan kilométerrel, vagyis a megengedettnél sokkal többel repesztett Z - 82933 rendszámú járművén. És hogy ezért ő a gyorsraírásra kirótt maximális pénzegységet tartozik befizetni az illetékes adószedő számlájára. Természetesen, ha nem ő ült ott s abban az órában a kormánynál, akkor ezt mentésére felhozhatja, ám akkor is be kell fizetnie a pénzegységet, de amennyiben bizonyítani tudja, hogy nem azonos az éjszakai kihágóval, az esetben a vizsgálat lefolytatása után az ő befizetett pénzegységét írásos kérésére visszatérítik.

Nem ő használja ezt a szokatlan szót, én is írhatnék összeget. A rendőrség óhajtja kezét pénzegységre rátenni, én pedig, azt hiszem, joggal tételezem fel, hogy ez az óhaj – amennyiben az ő pénzére irányul – kiváltja az ő méltatlankodását. Nem is igen ismerek olyan embert, se nőt se férfit, aki az effajta óhajt nem tarja ösztönösen a törvénytelen fosztogatás előjátékának. Jogos vagy nem jogos, ne nyúláljon az erszényem felé erőszakosan. Ahogy elnézem azonban, egyáltalán nem olyan pofát vág, amilyen jogos követeléshez szokásos. Ezt a feltételezést erősítik meg Susihoz intézett szavai, szinte kiáltozás hangerejével.

– Megőrültek ezek? Még, hogy én az éjnek évadján azon az autópályán! Életemben nem jártam arra. És nagyon régen nem hajtottam úgy, mint a forgószelel. Nem szórakozom már így. Ők szórakoznak.

Rárohan a telefonra, hívja a tájékoztatáshoz rendszeresített számot, megkérdi, hogy szórakoznak-e. Miután azonosítják, megfenyegetik, hogy megkettőzik a bírságot, ha szembeszáll a hatósággal.

Ő meg felpaprikázódva: – Az előbb gyorsan hajtottam, most szembeszállok. Susi csitítja. – Csak felizgatod magad. Inkább fellebbezzél.

– Rossz vicc ellen nem lehet fellebbezni, elismerem, hogy komolyra veszem.

Eljátssza Susinak, ahogy a rendőr a koromsötét éjszakában egy bokor mögött vakaródzva leleskedik, ásítózik, mert abban az órában a madár sem jár arra, el is szundít. Hirtelen arra ébred, hogy ő ott áll a bokor másik oldalán, és kidobja rá a sárgát. Mielőtt a rendőr csobogó szájával rábugyborékolna: – Állj, ki vagy! – ő már húzza el a csíkot fel-is-mer-he-tet-le-nül.

– Az lehet. A rendszámodat viszont felírta.

Ott áll a rendszám az értesítésben, akárhogy forgatja a papírt, és el tudom képzelni, mi játszódhat a fejében. Egy állítás tagadása, a tagadás tarthatatlansága, bénázás egy patthelyzetben. Nem mintha a lepisált egyenruhás a bokor alján irigylésre méltóbb helyzetben vergődött volna. Jó, persze, egy félév múlva a kihágót elkapják, a bírságot legombolják róla. A jövőben. Viszont ő most szeretné megtorolni a rajta esett gyalázatot. Kicsodán is? Nem nő, az szent, nő nem tudja a sárgát ilyen messziről rádobni. Nem is öreg férfi, prosztatásan csöpögtető. Garázda süvölvény, ittas gyorshajtó. Jómódú szülőkkal, amilyen egyre több rohangál. Tejfelesszájú szaros. Begazoló, berezelő, ha szemtől szembe kell kiállni. Csak a pofája nagy, a teste cinege. Letépném a szemüvegét, szilánkokra tipornám a bakancsokkal. Ráismernék ezer között a ritkás szőrű pofazacskójáról. Vagy mégsem. Ezek ma mind háromnapos szakállal borotvátlanlankodnak, mint anno a betörők. Könnyebb simára gyalult pofát kiszúrni. Túlsúlyos törzsön hurkás zsírkupecot. Az olyan meg inkább betartja a szabályokat, nem akar azokon is túlcserogni. Akkor hát a rendfenntartó közeg inkább a kihágó szerephez illő ellenszenves fazont képzel el, amilyent a képregényekben lát, zöld ábrázatú karvalyorrút, hegyes Drakula fülekkel.

– Hát ilyen vagyok én? – hívja tanúságtételre Susit.

– Tőlük kérdezd, ne tőlem. Ők láttak. Biztos le is fényképeztek.

– Igaz is. A fényképet meg kell mutatniuk a megbírságotnak.

Az értesítésen azonban az áll, hogy a fénykép megtekintéséhez előbb be kell fizetni a bírságot. No de, ha fizet, azzal beismeri, hogy ő hágott ki akkor éjszaka. Úgy próbálja kikerülni a csapdát, hogy elküldi ugyan a pénzegységet, de mielőtt

a hatóság ezt megkapja, ő elmegy a kerületi őrszobára feljelentést tenni ismeretlen tettes ellen. Lefedezi magát. Óhaja viszont nem magától értetődő. A hózentrógeros, izzadt hónaljú sarzsi le akarja beszélni.

– Ha nem ön volt, nincs mitől tartania – érvel tele szájjal.

Első látásra csupán a fasírtos zsemlejét akarja teljesen bekebelezni, de vonakodása mögött ott rejlik az is, hogy ha mégis ő hajtott akkor és ott, akkor van mitől tartania. Szorult helyzetéből a kérelmező azzal vágja ki magát, hogy az, aki akkor és ott bitorolta az ő rendszámát, bármikor elüthet bárkit, elég, ha egy zeb-rán úgy hajt át, mint a szélvész, és a véresre lapított áldozatnak nem lesz ereje kinyögni, hogy nem ő gázolt, hanem valaki más. Ez esetben ő mekkora bajba kerülhet!

A sarzsi erre kelleetlenül leülteti a számítógéphez, és kérdi, felelőssége teljes tudatában állítja-e, hogy nem ő volt, és ha nem ő, akkor ki lehetett, és fel fogja-e ismerni a bíróság előtt, amikor majd őrizetbe veszik, és megindítják ellene a vádeljárást?

– Épp az a baj, hogy nem ismerem. Ha ismerném, nem ismeretlen tettes ellen tennék feljelentést.

– És mikor tette az ismeretlen azt, amivel vádolja?

– Fogalmam sincs.

– Egyszer csak elkezdett bitorolni? Azt se tudja, hol kezdte?

Ő csak rázza a fejét. A sarzsi csóválja az övét.

– Így nem sokra megyünk. Azt csak tudja, mikor lopta el a kocsiját.

– Nem lopta el. Épp ez az: nem lopta el.

– Akkor a rendszámtábláját.

– Az is megvan.

– Hát akkor nem az ön autóját írták fel. Akkor ön csak egy ismeretlen autó ellen tehet feljelentést. Pedig az önét azonosították.

A sarzsi felkuncog, mint aki jó viccet hall. Közben viszont úgy néz rá, olyan szúrósan, mint olyanra szoktak, aki rossz tréfával áll elő. Amilyenel olyanok humorizálnak, akik leeresztik az autógumit, a szélvédőre zománctfestéket fröcskölnek, meg a poros hátsó ablakra bunkós péniszt vagy szőrös rombuszt rajzolnak mutatóujjal. Azok sem érezhetik magukat teljes biztonságban, hát még ő, aki úgy hajtott el saját kocsijával, mintha az másé lenne. És úgy száguldott, mintha menekülne csikordítva kerekeit szűkebb utcákból kikanyarodva, eleinte dudálva, nehogy kárt okozzon, aztán abbahagyva a dudálást, mert nem esett a fejére, hogy mások épségéért felhívja magára a hatóság figyelmét, nem közbiztonsági ajándékversenyen vitézkedett, hanem lopott járművel iszkolt, és milyen jó járművel, már az első félórán egérutat nyert, üldözői sorra lemaradtak, mintha ócska tragacsokkal kergetnék, pedig látott köztük Lamborghinit és mintha Porschét is, de neki elég volt felbőgteni a motorját, s azok ott hátul lebőgtek mielőtt tüzet nyithattak volna, a négy kerék szinte elhagyta az aszfaltot, ahogyan a repülőgépek szokták, pedig lehúzta őket az utasok súlya, bezúfolódtak mellém is az enyéim, nem is tudom, hogy fértek el. No persze, családiasan ültek egymás hegyén-hátán, biztattak, hogy ne aludjak el, mert a felpörgetett utazósebességtől elbódultam, az éjszaka sem igen tartott ébren, s az autópálya egyhangúságában csupán a radar éles villanófénytől riadtam fel. Késő bánat. Útitársaim is mind

tanúskodhatnak ellenem, ha netalán a sarzsi egymagában nem is tudná rám húzni a vizeslepedőt.

– Tudja, mit. Kérje ki előbb a hatósági felvételt, aztán majd lesz mivel beindítani a panaszt.

Érzésem szerint gúnyolódik, de tiltakozni nem merek, mert őrá van szó, hozzá beszél, de engem nyomott el ez a hülye álmom, amivel akár gyanúba is keverhettem volna őt. Ha persze a sarzsi belelátna a fejembe. Csakhogy nem lát, őt firtatja vasvilla tekintetével és olyan zavarba hozza őt, mintha valóban ő lett volna a gyorshajtó ott a koromsötét autópályán. Belátja, hogy ha azt akarja, hogy a sarzsi ne órá szegezze a vizlató szempárját együtt azzal a sok más tekintettel, amely most keresztül-kasul fúrja, akkor elő kell kerítenie a fényképet, annál is inkább, mivel a befizetett bírság bizonyára befutott már a kihágáskezelő központba.

Valósággal támolyogva tér vissza Susihoz. Olykor hátrasandít, és látja, hogy csahos követői nagyképeségű fényképezőgépet fognak rá. Ötször-hatszor-tízszer is kattintanak. Nála is van gép, egész véletlenül. Sajnos nem a legújabb gyártmányok közül, s a régmódi filmtekerccsen egyetlen képpel. Legalább ezt az egyet elkészíti rögtönzött hátrafordulással. A csoport eltűnik, mintha a készülék magába szívta volna. Még néhány perc, és ráronthat a telefonra, bizonyos lámpalázzal, ahogy elnézem, hiszen azonnal ki fog derülni a lényeg. Legalább is ki kell derülnie, hogy nem róla van szó a megvádolt járműben. A telefonügyeleten kikérdezik, miben jár, olyan hangon, akárha arról faggatnák, miben sántikál. Egy ideig hallgatják, aztán szavába vágva arra utasítják, a folytatást az ügykezelőnek mondja. Kapcsolják, hosszan kicsönget, aztán egy női hang mondja szigorúan, hogy mondja, és ő örömeiben, hogy végre illetékes helyen szólhat, ismétli az előbbieket, de lelkesebben, rázendítve, mint aki szívét önti ki, amíg csak szavába vágva a női hang arra utasítja, hogy a folytatást az ügykezelőnek mondja. Vagyis visszakerült a telefonügyelethez, s ez ellen tiltakozni akar, de már egy géphang sorolja, hogy melyik számot nyomja, ha balesetről akar beszámolni, és továbbá melyeket, ha lopásról, ha vitás ügyről, ha reklamálásról, ha törvényszéki idézésről, ha jogosítvány-visszavonásról. Mármost reá a vitás ügy vagy a reklamálás vonatkozik? Számára ez egy vitás ügy, megnyomja a hármasképpes gombot. Itt azt a választ kapja, hogy vitás ügy az, amikor a baleset okozója nem tud megegyezni a baleset áldozatával a felelősség, illetve a temetkezési költségek dolgában. Ön okozó vagy áldozat, kérdezték, azaz egyes vagy kettes gomb? Én csak egy dzsóker vagyok, vágta vissza meggondolatlanul, mire azt hallotta: dzsókerre nincsen gomb, és egyből letették a kagylót. Meggondoltabban próbálkozva tíz perces gombnyomogatás után a reklamációs irodán megint egy nőhöz kerül, aki nem foglalkozik az ő ügyével, de át tudja kapcsolni egy másik, fátyolos hangú, unott asszonyhoz. Ez felszólítja, hogy várjon. Heves szóváltást hall várakozás közben egy kásáshangú férfival. Neki valahogy nagyon ismerős ez a kásás, de még akkor sem tudja, honnan, amikor ez az ismeretlen ismerős jön a telefonhoz, és az autójának a márkája után érdeklődik. – Toshiba. – Milyen kategória? – Urban Cruizer. – Várjon, kérem még pár percig. "

Ő visszatartja lélegzetét. Most derül ki az igazság. Nyolcszor is kell még lélegzetet vennie mielőtt a kásás megszólal. – Az nem az ön autója. – És tudják,

hogy kié? – Erre nem adhatunk választ. – És milyen márkájú? – Mondom, erre nem adhatunk választ. – Ha nem az enyém, visszafizetik-e a bírságot. – Semmi akadály, kérelmezze bátran. – És a fényképet elküldik? – Nem áll módunkban. – Hogy-hogy? – Csak akkor mutathatnánk meg, ha az ön kocsija volna. – Azt sem mondják meg, ki volt a vezető? – Csak akkor mondhatnánk meg, ha ön vezetett volna.

Őt a guta kerülgeti. Ideges csuklás jön rá. – Mit kell tennem, mégis? Hukk. – Ne tegyen semmit.

Ha a kásás azt feleli: „semmit, hukk”, akkor még megérti. Tréfál a hatóság. De hogy csak így útnak eresztik üres kézzel, az kibírhatatlan. Rohan ki Susitól, aki nem érti, miért jött vissza, ha megint elmegy. Ő most a járda aszfaltján a kakit kerülgeti (alliterációs okból) és dúlva fúlva méri fel, hogy a kásáshangú hivatalnok feltehetően valami nagy kutyának falaz, őt meg egyszerűen hülyének nézi. Ő pedig még el sem tiporhatja, mert nem akarja, hogy a szar a cipőtálpa mélyre vájt gumirecéibe ragadjon. Háborgását higgadt, módszeres gondolkodással igyekszik csillapítani. Ki az ő kiismerhetetlen, megtámadhatatlan ellensége: az itten ólálkodó szar? a kásásan válaszoló tisztviselő? vagy a rejtélyes nagykutya, aki szándékosan vagy véletlenül, megcsinálta neki a nagy szart?

Rémülten fogja fel, hogy megnézi valaki, és egész közöl érzi szaglászását is. Egy kigyúrt véreb még a zsebébe is be akar szaglászni, aztán némán odébb áll, és koromfeketén odakakkol a járda közepére. Olyan büntudatos képet vág, mint a többi eb, amikor ürít. És ugyanolyan közönyösen hagyja ott a piszkát két-három rituális hátrakaparás után. Van-e gazdi? Van, de nem szargyújtó zacskót tart kezében, hanem telefont. Éppen telefonál. Szórmegalléros bekecse, angol szabású cipője módosnak láttatja. Ő annak nézi, laposan utánuk oldalog, és örül, hogy a nesztelen, gumitalpú lábbelijét vette fel. A kutya nem talált rajta semmi érdekességet, a gazdi meg füttyül rá, valami nővel enyeleg. Kezdetnek, úgy tetszik, megfelelnek. Valahová, valakihez csak kilyukad velük, csak rajtakapja őket valamin. Ilyen esetek előfordulnak a valóságban is, elvégre már az eddigiek sem egészen hétköznapiak. Hirtelen füttyentés hallatszik egy magnóliával, libanoni cédrussal, keserű bukszussal ékített, pázsitos kertből, s az történik, hogy a döbbenetes eb, félbeszakítva kakkolást, pössentést, s egyéb helyzetfelmérő szaglászást, a cédrus vastag törzse mögött alig látható alakhoz rohan, neki egzaltáltan nyivogó hűségesküt tesz, és csonka farkával csóválást mímelve várja a cserébe járó szeretetmennyiséget. Mindezt nem kapta tőle a bekecses telefonáló, s ebből ő, ki egy hirdetőoszlop mögül leskelődik, arra következtet, hogy ez utóbbi csak egy kutyasétáltató, amelyet a tehetős gazdik tartanak kényelmi szempontból. Nem jelentős ember, inkább apróbb segítő szerepet kap a történetben, meg az ő számára tanulság is, hogy azonosítási képessége kívánni valót hagy hátra. Pedig arra az igazi gazdival kapcsolatban szüksége lesz. Ez utóbbi éppen kilép végre a cédrus mögül, amikor ő is kidugja fejét a hirdetőoszlop mellett.

Csupán egy másodpercre találkozik tekintetük, mert a gazdi, aki szürke slafrokot visel, azonnal indul vissza a házba. Háziállata kielégülten visszalohol a bekecseshez, ő meg azonnal visszarántja fejét az oszlop mögé. Az iménti felsülés megtépázta kissé magabiztosságát, és mégis, az a példátlan érzése támad, hogy bár a gazdi külseje első ránézésre nem emlékezteti semmire, belvilága az ő szá-

mára elképesztően otthonos. Egy okkal több, hogy utánanézzem, s egyben a körmére. Hogyan? A kerítés bejáratát elektronikus berendezés zárja biztonságosan, a villát a vércerberus őrzi mélyről jövő hörgésekkel. Szemtől szembe kikezdeni a gazdival egyelőre nem tanácsos. Inkább a távollétében szeretne besurranni a lakába, az árulkodó tárgyai közé. A garázsába, ahol talán minden kiderül. Ez akkor valósítható meg csupán, ha a gazdi nincs otthon.

Ki akarja várni, amíg elmegy. Viszont szörnyű unalmas ácsorogni a már évtizedek óta ember, állat által körülhugyozott hirdetőoszlop mögött. Gyorsabb megoldás kellene. Biztos ritkán jár el hazulról, a kutyát is sétáltatóra bízta. Ha a kutya hívná, egyből előjönne. Csúzlit már régóta nem használ, de maradt a járdaszélen néhány flaszterdarab egy aszfaltjavítás után. Egyet odavág az ügy érdekében, szerencsére se a véreb, se a sétáltató, se a szolgálatos állatvédő nem látja meg. A flaszter puhát talál el és iszonyatos, vonyító hörgést vált ki. Legalábbis ő ezt tételezi fel, s nem érti, hogyan szállhatott be villámgyorsan az eb és a bekecses telefonáló abba a négykerék meghajtású kocsiba, mely mintha a gazdi garázsából rontana elő, és eltűnik a kanyarban, mielőtt ő rendesen kibetűzhetné a távolodó, némileg ismerős rendszámablát. A szolgálatos állatvédő bosszúsan vállat von és elrohan, valószínűleg panaszt tenni. Ő káprázó tekintetét üres színhelyen legelteti, amiből csak arra következtethet, hogy szabad a pálya.

Fütyörészve fordul be a tárva-nyitva hagyott vasrácsos kapun, mint aki hazatér minden további nélkül. Élvezettel csikorgatja talpával a szikrázóan fehérkavics sétányt. Túl magnólián, cédruson, keserű buxuson az üvegfalú veranda úgy fest, hogy üres. Ezen ne múljék, átlépdél rajta és be egy tágas ebédlőbe, ahol besukott ajtókat kell nyitnia a teljesebb terepszemléhez. No, most mi lesz? Észre se vehetően pár centisre nyitja a taláalomra kiválasztott legbaloldaliabbat. Hagy-maaprítás közben könnyeit ontó konyhalányt pillant meg. Elvben semmi köze ahhoz, akit ő keres, de időhúzásnak kedves, házias zsánerkép. Ha nem kellene fontosabb ügyben nyomoznia, akár be is ülne a tűzhely mellé citromhéjat reszelni. Azért kíváncsi arra is, amit a szomszéd ajtó rejt. Elnéptelenedett gyerekszobába les be, de lehet, hogy csak pár napra, pár hétre nem lakik benne senki, mert egy-két játék elöl hever, lecsuklott fejű paprikajancsi, kulccsal felhúzható pléhmadár, piciny arca szabott szilveszteri álarcok. A paplannal letakart ágyak mögött falnak támasztva a véreb élesre sikerült fényképe. Rajta hihetetlenül, elképesztően Susi lovagol. Olyan élethű a felvétel, hogy gyorsan berántja az ajtót. Még így is kénytelen Susit látni: integet neki tolakodóan, elégedetten vigyorogva. Ő rosszat gyanít: hátha nem fotót látott, hanem valóságos jelenetet. Szégyelli magát a képzelődésért. Neki dolga a gazdival van, őrá kell a figyelmét összpontosítania.

Hát itt sincs – kénytelen belátni, ahogy szemközt találja magát az illemhelyel. Régimódi faülőkés kagyló, legújabb technikai megoldású öblítő. Minden nyomot eltüntet sísteregve, mint az istennyila. Emléket is. Semmi emberi nem idegen a gazditól, de azért inkább lehúzza. S vajon gyakran nyitja-e a szomszédos ajtót, ahonnan farkasordító hideg csapja meg, mintha kriptába dugná fejét. Hallgatózik, semmi mozgás. Úgy érzi, fölösleges lemennie, a kocsit most nem találná. Ígéretesebb a szomszédos, hangfógasra párnázott, terebélyesebbre méretezett bejárat. Csakugyan dolgozószobába vezet, ahol a testnek kényelmet legfel-

jebb két szék biztosít, az egyik saját tengelye körül forgatható irodai, a másik süppedő bőrrel bevont karos. Ez utóbbira dobva az imént említett slafrok. Volna még egy testes, bársony pamlag, eredetileg fekvésre készült, jelenleg azonban mappák, kartotékok, feltornyozott könyvek, egymásba csúszo, gyűrött újságok sokasága áll ellen akár egy futó ráülésnek is. A kétoldalt fiókokra épülő asztal tejet is kupi uralja, eltekintve a szélső borítékkupacok között gondosan kiterített kéziratától. A roskadozó könyvespolccal szembeni falon roppant pókhálóra emlékeztető, mértani ábra. Keretébe tűzve egy férfi aránylag apró fényképe, melyet szívesen megnézne, ha nem vonzaná ennél is inkább a hivalkodó olvasnivaló. Olvasni, amit a gazdi olvas, talán azt, amit ő maga ír, – az izgalomtól minden idegszála megfeszül. Az izgalomnak része az is, hogy rajtakaphatják, de mit bánja ő, ha egyszer végre kezébe kerülhet a rejtély kulcsa. Hogy a megfejtett rejtélytől frászt is kaphat, az meg se fordul a fejében.

Micsoda hülyeség, hogy egy hulló zöld testétől áramütést kaphat. Minek ilyen nyakatekert metaforát kitalálni egy kígyóharapáshoz? És egyáltalán minek ilyen nagy feneket keríteni egy történet felvezetésének, akkor fokozni később már nem is lehet. Mert elbeszélésről van nyilván szó, olyanról, amitől ő ösztönösen idegenkedik. Érthető, hogy valósággal megszédül tőle, valami baljós érzés szorítja meg a gyomorszáját: „Az ember nyugodtan él, jót gondol a rendőrségről, amely voltaképpen az ő alkalmazottja, hiszen az ő rendszeresen befizetett adójából tartják fenn, mégpedig azért, hogy az ember nyugodtan élhessen, ne esék áldozatul zsebmetszőknek, pénzhamisítóknek, kalapácsos gyilkosoknak, ámokfutóknak, s egyéb veszélyes himpelléreknek. S egy nap kap egy levelet, amelyben ilyesfajta közveszélyes alaknak minősítik, nem is csak gyanúsítják, hanem közveszély okozásért vádat emelnek ellene, s azon nyomban kártérítésre ítélik, sőt, további törvénytelenég esetén szabadságvesztéssel fenyegetik.”

Kiről van itt szó? Zűrzavar támad a koponyájában. Ismerős szöveg, mégis hihetetlen. Valakitől szeretné kérdezni, együtt szeretné valakivel olvasni. Hátranéz hirtelen, de nem áll mögötte senki. Ellenszenves fordulat? Jó volna nem olvasni. Csakhogy ott áll: „ (...) a rendőrbíróság értesítésében pontosan megírják neki, hogy ő szeptember 28-án hajnali háromkor a ***-i autópályán száznyolcvan kilométerrel, vagyis a megengedettnél sokkal többel repesztett Z-82933 rendszámú járművén. És hogy ezért ő a gyorsajtásra kirótt maximális pénzegységet tartozik befizetni az illetékes adószedő számlájára. Természetesen, ha nem ő ült ott s abban az órában a kormánynál, akkor ezt mentségére felhozhatja, ám akkor is be kell fizetnie a pénzegységet, de amennyiben bizonyítani tudja, hogy nem azonos az éjszakai kihágóval, az esetben a vizsgálat lefolytatása után az ő befizetett pénzegységét írásos kérésére visszatérítik.” Nem lehet másról szó, csak órola. Más az ügyről kezdetben nem értesült, illetve őrajta kívül az ügyről csupán az tudhatott, aki az itt olvasható írásban beszámol róla, no és persze a bírságról szóló értesítést kibocsájtó rendőrség, pontosabban annak bikkfnyelven fogalmazó hatósági egyéne. Azt már nagyjából kinyomozta, hogy az író a gazdi, azt ellenben nem könnyű tisztázni, hogy milyen kapcsolat áll fenn a gazdi meg a rendőrség között. Mármint érzelmileg nehéz kimondania, hogy a gazdi maga is tagja a fent említett testületnek. Hogy a gazdi zсарu, egy hekus, egy zsernyák, akinél ő jelenleg magánlaksértést követ el.

Rettegés fogja el a lehetséges következményektől. Fülel lélegzetvisszafojtva, úgy olvas. Kétkedve persze, ezen nincs mit csodálkozni. Mert az ő méltatlankodásáról, ha nincs is biztos tudomása a rendőrnek, azért halvány segédfogalma lehet valószínűségi alapon? Elvégre aki ilyen fizetési felszólítást kap a hatóságtól, az mind felpaprikázódik – akár némán, akár bömbölő kifejezést adva ellenérzésének. Ezzel szemben igen kevés a valószínűsége egy olyan jelenetnek, amit egy tévesen azonosított kihágó talál ki a balfogás kigúnyolása céljából. „Eljätssza Susinak, ahogy a rendőr a koromsötét éjszakában egy bokor mögött vakaródzva leleskedik, ásítozik, mert abban az órában a madár sem jár arra, el is szundít. Hirtelen arra ébred, hogy ő ott áll a bokor másik oldalán, és kidobja rá a sárgát. Mielőtt a rendőr csobogó szájával rábugyborékolna: – Állj, ki vagy! – ő már húzza el a csíkot fel-is-mer-he-tet-le-nül.” Szóval nem valószínű, hogy az amúgy sem dús fantáziája miatt toborzott fogdmeg képes lenne elképzelni, hogy egy méltatlanul megvádolt úrvezető ilyen ármányos képzelődésre adja magát.

Akkor meg honnan a fenéből tud a lesárgázott radarosról az imaginárius bozót mélyén? Nem érdemes feltételezni azt sem, hogy a jómódú gazdi és az alacsony fizetésű, őrszobán szerénykedő, jobb híján stréberkedő, közbiztonsági alkalmazott azonos személy. Túl nagy köztük a társadalmi különbség. Talán még arra lehetne gyanakodni, hogy ihletben szűkölködvén a gazdi lepénte a zsarut, akit valósággal felvet a témabőség, és baksisért átenged ezt-azt a maga feleslegéből. De még akkor sem valószínű, hogy a rendőrségről származzon az információ, aminek csupán ő lehetett a birtokában. Igaz ugyan, hogy az általa el nem követett kihágás ügyében a vádaskodás a közlekedésrendészettől indult ki, viszont ennek a hatóságnak voltaképpen teljesen hamis feltételezései vannak, és a perdöntő bizonyítéknak tartott fényképen kívül semmi mással nem szerezhet hitelt az állításának. Különbén is, ez az ő gondjuk, nyilván ezért titokzatoskodnak, azt azonban nem tudhatják, hogy ő milyen fogásokkal, milyen lelkiállapotban próbál az ő bősztő sumákolásuknak véget vetni, fejükre diadalmasan a vizes lepedőt ráborítani. Elég folytatni a kéziratot. Nem tudhatnak a cinkelt kártyákkal játszó bírságotlók arról, ami a sarzsi esetéből kiviláglik, hogy a rendészeti szervek meghasonlottak, hogy a vádlott képes ettől lázálomba lovallnia magát. Nem tudhatnak arról sem, hogy miután szégyenszemre hülyének nézték, ő a szarból is aranyat csinált, s ezen a sajátos nyomon rátalált a setét mesterkedések lakára, mely az ügyel szoros kapcsolat fonduorlatok színhelye, s egyúttal rejtkehelye a gazdinak nevezhető slafrokosnak, akinek belvilága az ő számára megmagyarázhatatlanul otthonos. Nem is szólva Susiról, mert aztán Susiról semmit, de semmit nem tudhattak.

Ezen a nyomon nem lehet továbbjutni, marad a teljesen elképesztő olvasnivaló, erről a dolgozósobáról, ebben a dolgozó szobában. Ott tartott, hogy a felfedezés lehetőségétől minden idegszála megfeszül, meg attól is, hogy rajtakapathatják magánlaksértésen, de erre füttyül, mert a rejtély kulcsát akarja megszerezni, ezt még a személyes biztonságánál is fontosabbnak tartja. Emlékezetből idézi a szöveget, de szerencsére még marad annyi ideje, hogy kihúzódjék a vécébe, és személyes biztonsága érdekében magára fordítsa a kulcsot. A garázsban ugyanis leáll az autó motorja, lépések hangzanak a jeges pincelépcsőn. A gazdi lesz az. És ha vécére akar rögtön menni? Akkor ki kell nyitni az ajtót,

lesz, ami lesz. Balra indul, a dolgozóba lép. Az asztalhoz ül? Valószínűleg. Nem hallatszik be semmi. Várni kell. A várás kivárthatatlan. Nem bírja. Kilopakodik. Oda akar surranni az íróasztalhoz mögéje, de nincs ott senki a székben. A kézirat nyitva.

Ezt olvassa: „Ezen a nyomon nem lehet tovább jutni, marad a teljesen elképesztő olvasnivaló, erről a dolgozószobáról, ebben a dolgozószobában. Ott tartott, hogy a felfedezés lehetőségétől minden idegszála megfeszül, meg attól is, hogy rajtakaphatják magánlaksértésen, de erre füttyül, mert a rejtély kulcsát akarja megszerezni, ezt még a személyes biztonságánál is fontosabbnak tartja. Emlékezetből idézi a szöveget, de szerencsére még marad annyi ideje, hogy kihúzódjék a vécébe, és személyes biztonsága érdekében magára fordítsa a kulcsot. A garázsban ugyanis leáll az autó motorja, lépések hangzanak a jeges pincelécpcsón. A gazdi lesz az. És ha vécére akar rögtön menni? Akkor ki kell nyitni az ajtót, lesz, ami lesz. Balra indul, a dolgozóba lép. Az asztalhoz ül? Valószínűleg. Nem hallatszik be semmi. Várni kell. A várás kivárthatatlan. Nem bírja. Kilopakodik. Oda akar surranni az íróasztalhoz mögéje, de nincs ott senki a székben. A kézirat nyitva. Szédület fogja el. Belefogózik az asztal szélébe. Értzi a felfelület biztonságát nyújtó szilárdságát, de a betűk továbbra is imbolyognak a papíron. Egyszerűen nem hiszi el, hogy olvasása egyidős a történettel. Sorról sorra nő a szorongása. Kié az arc a pókhálós mértani ábra keretébe szúrva? Magára fordította imént a kulcsot, nem meglepő hát, hogy a fényképben magára ismer, látzatra mit sem sejtő ábrázatára. Felüvölt: hogy kerül ez ide? Hogy kerülök ide? Egyes szám első személyben rohan le a síri hideg lépcsőn a garázsba. Ott áll az Urban Cruizer, melyről eddig azt hitte, hogy az övé. Ugyanolyan hideg, szürke csillogású, ugyanaz persze a táblákon a rendszám.”

Az ismeretlen sofőr egyszerűen a gazdi. Ő az, aki a nyakába küldte a rendőrséget. Ő hajtott meg nem engedett sebességgel, ő írta a történetet, most is ő írja, ő találja ki, slafrokban élénkzöld magasfeszültséggel lovalva őt a törvénytelen-ségbe egy képzelt jármű kormányához ültetve hajnali három órakor, holott még csak délután hat óra van, júniusban, a nap nem is hanyatlik, a hazaigyekvő autósok végtelen sorban vesztegelnek az országúton, repesztésről legfeljebb álmodni lehet, de az álomban, szédületesen, és még annál is gyorsabban, minél messzebbre a gazditól, bitorolni a rendszámabláját, hogy az egészét bírság formájában rákenjék, kivessék rá a vizeslepedőt. Gyorsabban kellene cselekedni, mint ahogyan ő ír, amihez persze kellene az autó kulcsa, de az is az ő zsebében van. Hát akkor gyalogszerrel, szertelen futással, iszonyodva a többezer voltos kísülés várható becsapódásától. Teljes frászban iszkol már a fehér kavicsokon, átvágva a pázsiton, és egyszer csak a magnólia, a libanoni cédrus meg a keserű bukszus parányi ligetéből a fekete véreb ront elő. Hátán Susi lovagol, neki intget, hogy loholjon, lélekszakadva loholjon.

Káprázat II. A test

részlet a regényből

Amikor az előtte lévő messzeség kékes ködéből megpróbált valamit kivenni, eszébe jutott, hogy évekkal azelőtt a szülőfalujában látott egy legényt, ahogy önkézével kiherélte magát. Egy téli éjen jött haza szekérrel Dârvariból, a Tântavával szomszédos, de régebbi faluból, ahol még a régi bolgár nyelvet beszéltek. Kéken világított a hó a síkságon. Két-három lombtalan nyárfa feketén kivált a felhős, vöröslő, újabb havazással fenyegető égből. A girbe-gurba házak összegyűjtött tojásokként lapultak a büszke templomtorony körül. A házakban sehol semmi fény, csak egy távoli kunyhóban pislákol. Azt hitte, kocsma, de csak egy gazda tágasabb háza volt, s azon az éjszakán befogadta egy hajó lakóit. És mivel másnap volt Szent Vasile napja, és a legénynek sok pénze volt – éppen Cirogârlaról jött, ahol jó áron eladott egy hordó pálinkát –, remélte, hogy őt is befogadják. Sokszor hallott már ilyen hajókról. A falujukban nem csináltak ilyet, mert még nagyon elevenen élt bennük a Rodopi hegyekből való kiűzetés emléke. Ha ilyenről hallottak, a falubeliek nagyokat káromkodtak, és az öreg pópa, hogy megszabadítsa őket a kárhozattól, a szörnyű botránytól, megmutatta nekik a templom falán a bugyogó vérpatakokat és a bűnösöket torkon ragadó vörös ördögöket az Utolsó Ítélet napján. Némelyik legény – de azt beszéltek, hogy még a leányok is – este későn mégis átszöktek a szomszéd falvakba és ott töltötték az éjszakát. Teljesen megváltozva tértek vissza, és csak hallgattak. Vasili már ott állt, és bátran bekopogott a faház ajtaján. A távolban üvöltöttek a hegyekből lemerészkedő farkasok. Belépett, terített lakodalmas asztal állt a szoba közepén. Nap-, hold-, díszes madár- és fenyőmintázatú cserépkályhák duruzsoltak, és olyan meleg volt, mint a dunyha alatt. Terített asztalnál férfiak és asszonyok ültek, arcuk vörösen égett a pálinkától, adomáztak és találós kérdéseket tettek fel egymásnak. A falakat selyemszöttek borították.

Vasili is helyet foglalt az asztal végén, kis idő múlva májashurkát falva ő is kacagott és könnyezett az erős szilvapálinkától. Jöttek a zenészek, mire az asztaltársaság otthagya a tányérokat és a poharakat. Kettesével egymás vállába kapaszkodva, komolyan egymás szemébe nézve, aprókat szökdelve táncoltak a deszkapadlón. A lány keblét a legény melléhez nyomta, és a hasán érezte feleszmélt kígyóját, ahogy megkeményedett, mint a sarló nyele. Vasili is felkért egy bolgár lányt, copfja a feje tetejére volt tekerve, mint puha vesszőkoszorú, egy kancsót is elbirt volna, és úgy belemelegedtek a táncba, hogy észre se vették, amikor a férfiak kezdtek kivetkőzni a bundákból, aztán a lájbikból, leoldották a

Részletek a szerző *Orbitor (Káprázat)* című regénytrilógiájának második kötetéből. A trilógia első kötete *Vakvilág. A bal szárny* címmel 2000-ben jelent meg a Jelenkor Kiadónál.

nadrágszójukat és egy szál ingben táncoltak. Kacagva nekibátorodtak az asszonyok is, levetették a katrincájukat, kibontották a hajukat, de a legények se jöttek zavarba, amikor a leányok kéjtől duzzadó ajakkal harapdálni kezdték táncos párjuk kivörösödött, borostás nyakát. Amikor látta, hogy csak ők ketten vannak még mindig tisztességesen felöltözve, a bolgár lány vihogni kezdett, mondott valami érthetlent Vasilinak, karját a homlokához emelve hagyta, hogy a laza szövésű lenvászon ingujja alatt egy darabig elnézze fehér húsát és szőrös hónalját. Vasilit pézsmailatú meleg csapta meg. A lány kiszedte a hajtűit, és göndör copfja leomlott a fenekére. Aprókat lépdelve, párás szemmel táncoltak tovább, a lány kibontotta a haját, Vasili is levetette a ködmönét, de még ártatlanul arra gondolt, hogy a meleg miatt tett így mindenki, az ujjával segített a lánynak kibontani szorosán befont, göndör fekete haját. Leálltak ők is, elvegyültek a fehér, ráncos ingek és fenékig érő hajfonatok között.

A zene felforrósodott, a pokoli sárbát csak a vad kurjongatás szakította meg. Az átizzadt lányok túrték, hogy keblüket és dús szőrzetüket simogassák, mert jól kilátszott a nyakánál és a vállánál színes gyapotfonállal gazdagon hímzett ingükből. A legények, a durva vásznon keresztül, a fuldoklók kétségbeesésével, rákvörösen megragadták az előttük táncoló leányok kebelét, megpróbálták az ujjukat mélyen a combjuk közötti nyílásba dugni. Vasili azt hitte, álmodik, amikor elképedve azt kellett látnia, hogy az asszonyok, akik a falujukban, ha meghágnak őket, csak arra képesek, hogy a férfi vállába kapaszkodva megfeszülten és a szemüket lehunyva visszatartsák a lélegzetüket, most az ingen keresztül merészen ők is megragadják a férfiak furfangosan megtalált tüzes dorongját. De éppen amikor magához szorította a bolgár leányt, a zene hirtelen elhallgatott, az édes és forró lány elillanva mellőle, rárontott egy közelben álló parasztleányra, mire az beleharapott a vékony, ravasz ajkába. Egy másik leány, akinek a selyemszöttes alatt látta hegyes csöcse meggyaszínű bimbóját, szintén reátapadt a lányra, és a zenészek újra rázendítettek.

Vasili nem tudta, hogy a mennybe vagy a pokolba került. Az asszonyok és a szesz mindenestre másik világba sodorták. A halvány mécsesfényben látta a nők nagy, rózsaszínű seggét, mellig felhúzott ingét, gömbölyű idomaikat nemcsak a táncosuk szőrös keze tapogatta, hanem mindenki. Látta, hogy kibomlott csöcsüket, mint puha tarisznyákat, addig gyömöszölték, amíg gyöngyházfényüket vörös foltok törték meg. Látta, ahogy macskanyelvükkel a férfiak mellbimbóját nyalogatják. Látta, ahogy kicsi fehér kezükkel szorongatják a vastag, szederjesen fénylő, kampós faszokat. Aztán a zene teljesen elhallgatott, és mint nagy darab hús és szöttes fonadéka, az egész társaság átment a másik, cserzett báránybőrökkel leterített szobába. Duruzsoltak a kályhák, a keleti falon az ikonokat letakarták. Egyetlen olajmécses pislálkolt sárgás-barna fénnel a sötétben. Mint különös madárraj, szálltak az ingek a gerendás mennyezetre, amelynek réseiben bazsalikomot szárítottak, és Vasili látta, amit eddig elképzelni sem tudott, hiszen még életben volt: az Utolsó Ítéletet, anyaszült meztelen férfiakat és nőket egymás hegyén-hátán, pont úgy, ahogy a falujuk templomának falára voltak festve: a férfiak ösztövérek, kerek szeműek és bozontos szakállúak, a nők csámpások, puffadt hasúak, kifordult köldökűek. De nem takargatták szégyenkezve kezükkel a szemérmüket, éppen ellenkezőleg, mindenhol csak a fekete háromszögeket

látta, a lucskos szeméremajkak kibuggyantak a szőröcsimbókok közül, és a megkeményedett húsdorongok készen álltak, hogy a lucskos nyílásokba fúródjanak. Egy szőrös vállú gazda eloltotta az egyetlen világító kanócot, Vasili dermedten állt fájdalomosan merev, csillogó nedvtől lucskos faszával, és érezte, ahogy az egyik leány láthatatlan, illatos fürtjei rátekerednek, és a karjával édesen átöleli. Zuhantak a többiek közé, a többiekre, a többiek alá. A nő a fülébe sugdosott, most már az ő nyelvén, de olyan szavakat, amelyeneket a legények is csak a kocsmában mernek kimondani. Üzekedtek egymással, érezte, ahogy a nő hideg ujj a hasán, a fenekén, a tojásain babrál, száját a nyakára és az állára tapasztja. Széttérpesztett lábbal feküdt alatta, és úgy el volt telve a vággyal, ahogy csak a legények szoktak eltelni, legalábbis mostanáig azt hitte. Amikor egy idő múlva a lány hasa alatt a hártját szétfeszítve mélyen beléfúródott a hüvelyébe és kiürült benne, a leány rekedten felbőgött, mint az erdei vadállat, és a többi nő is ugyanúgy bőgött körülötte, mintha forró pizskavassal döftek volna a combjuk közé. Vasili soha többé nem érezte, bármilyen tapasztalt nőket hágott is meg azután – és hála Istennek, hotelbeli francia nő nem volt közöttük – azt a tüzes fényt, a kénkö, a nyers ezüst és az irgalom, a mirha és a tömjén szertefoszló lángnyelvét, soha többé nem érezte ezt, mint amikor az arkangyal a pallosával kettéhasítja az ördögöt, Ilie ütötte, ahol érte, Gheorghe a lándzsájával a pikkelyes mellébe döfött. Elernyedte, de még mindig jó mélyen bent volt, a csuka szagú oduban, az izzadságpatakban, a lágy keblekre omolva, a vállát gömbölyű karok ölelték, és ő úgy maradt, súlyos és bódító büntudattal. Tudta, hogy bűnhődni fog, tudta jól, és ezzel a gondolattal aludt el a szoroson összefonódott testek között, olyan sokan voltak, mintha nem csak a padlót borították volna be teljesen, hanem a vállak és csípők, a hátak és combok, a fejek és térdek összetorlódtak volna, fel egészen a plafonig, a bazsalikommal betömött gerendáig. Utolsó gondolatfoszlányként még egyszer felmerült benne, vajon az üdvözültek vagy a bűnösök közé került-e, vajon az Istent dicsőítette-e forró kilövellése nyögésével, vagy ördögi éneket zengett bugyogó vérfürdőben. Ebből a gubancból kócos szálak szabadultak el, mint a pipafüst, és behatoltak a legény bensejének hatalmas birodalmába.

Hajmeresztően hosszú és fájdalmas haláltusa-üvöltésre ébredt. Amikor a hajnalsugarak betörték az ablakon, az egyik legény felkelt a képkeret nagyságú asszonyról, és látta, hogy ő is ugyanabból a hasból jött a világra, amit egész éjjel gyömszőlt. Lám, visszatért oda, az apja nyomdokába, gyalázatosan hitvány magát otthagya abban a titokzatos odúban, amelynek aranyló nedvében valaha ő is lebegett. Óriási könnycseppek gördültek le a szeméből, az asszony a melléhez szorította, mint egy anya, lábát a hajával betakarta, kérte, nyugodjon meg és felejtse. Bűnétől megvadulva – még tizenhat éves sem volt – a legény térdre vetette magát, üvöltött, keze tehetetlenül csüngött. Nagy nehezen lazulni kezdett a meztelen testek szövédéke, az italtól elbutult szemét mindenki a közepén álló élő szoborra, az újra megfeszítettre és az örökösen bánatos anyára szegezte. Nem evilági megrázkódtatásnak voltak tanúi. A legény pofozta magát, a haját tépte. Megkereste a csizmáját, a csizmaszárból kihúzott egy hosszú, éles, disznóölő kést, pengéjén fehér fény villant, ahogy a hajnal kipróbálta az élet. Az anya úgy kúszott fel a fiára, mint a borostyán, de a legény felállt, megragadta elsöté-

tült és a halálos büntudattól lekonyult faszát, és villámgyorsan lemetszette, a kincset érő zacskókkal együtt, aztán mint egy vérző nyulat vagy újszülött csecsemőt elhajította, csak minél messzebbre magától. A saját véreben fetrengett, a többieket is lefröcskölve a szent folyadékkal, amelyet ők is a testükben hordtak, de nem szívesen mutogattak másnak, a rongyaikat összecserélve, alig találva meg az ajtót, futottak, mintha az Isten haragja elől menekülnének, mert égette őket a többiek tekintete, mint a szenteltvíz az ördögöt. Azután napokig bezárkóztak a házukba, csak a marhákat ellátni bújtak elő szegényükben és az Istentől rettegve. De aztán lassan-lassan elfelejtették, megint megjött a csillapíthatatlan étvágyuk, az a féktelen, gyalázatos vágy, úgyszólván egy hónap se telt el, és egy másik gazda már egy másik hajóra hívta a legényeket és leányokat...

[...]

A heréltek Szelivanovban hittek, a prófétában, aki egy szép napon leszállt a mennyországból és Oroszország Anyácska egyik parasztasszonyának hasába hatolt, akiről bebizonyosodott, hogy szűz, nem ismert még férfit, és azt álmodta, hogy gyémántházás csigát hord a hasában. A csecsemő a szülők kunyhójában nőtt fel, az óhitűek rítusa szerint nevelték, akik leköpdösték és fejszével törték össze az ikonokat, nem ettek se húst, se halat, se tejet, se túrót, se édességet, nem ittak szeszes italt és nem szippantottak mahorkát az orrukba. A hatalom időről időre megtizedelte őket, katonákat küldött rájuk, hogy lemészárolják őket, kiszúrják a szemüket és az asszonyok hasából elevenen kitépjk a csecsemőket, de mindez jó alkalmat nyújtott a boldog vértanúság ünnepére és győzelmi himnuszára. Mind ugyanazzal az elragadtatott arckifejezéssel haltak meg, a felső ajkuk ugyanúgy rángott, mintha a lelküket ejakulálták volna e felsőbbrendű gyönyör grimaszával. Kibírhatatlan mosolyukat kiváltképpen a katonák aprították, az agonizáló szentek ábrázatán összekeveredtek a török, a szájak, a vér és a kitört fogak. Az óhitűek közül már ezer esztendeje senkinek se volt apja, mert egyetlen szülőjük Ava, a mennyei Atya volt. A karácsony és húsvét közötti hajózások után született csecsemőket (később a kiválasztottak soha többé nem egyesültek) az anyjuk nevelte fel, a Szentlélek törvényes fiaiként tartották számon őket, a földi csecsemő burkában az Istenség szikráját látták. A féktelen muzsikoknak, akiket a két hajó között megszállt az ördög, a pópák azt tanácsolták, hogy a megkívánt asszonyok hónaljával közösjenek, azután pedig imával és böjttel vezekeljenek. De Szelivanov nem ismerte a bűnt. Az óhitűek az imádott ikonok elleni buzgalma, a züllött mohóság leküzdése (hús és minden, ami érintkezik a hússal) és az ifjonti szükségletek böjtje sem volt elég neki a megváltáshoz, amit Krisztus ígért minden követőjének. De Krisztus nem tudott a hajókról, és nem ismerte a testi közösjelést. És az Evangéliumban meg van írva az Úr válasza, mert amikor kísértésbe esett, és megkérdezték tőle, kié lesz a mennyben az az asszony, akinek hét ura volt, Ő így szólt: "Ennek az időnek gyermekei egymással házasodnak; de akik érdemesnek bizonyulnak a feltámadásra és az örök életre, nem házasodnak, mert többé meghalni sem tudnak, és olyanok lesznek, mint az angyalok. Ők az Atyaisten fiai, ők a feltámadás gyermekei." Hogy angyallá váljanak, az óhitűek hamarosan ezerszámra gyűltek Szelivanov köré, hallgatták szavait, és tanúi le-

hettek jelenéseinek és csodatételeinek (ha csak hozzáért a falusiak görvélykóros nyakán a keléshez, az rögtön levált, a tenyerébe hullott és igazgyönggyé változott), ellenálltak a hús hívásának, elítélték a hajók züllöttségét, és a hajdani eszeinek remetékhöz hasonlóan elhatározták, hogy felvilágosítással és az eltévelyedett bárányok befogadásával építik tovább az egyházat. Akit testi közöszülésen értek, azonnal elúzták a szentek gyülekezetéből, kegyetlenül elátkozták, s azok tudván, hogy elvesztették a mennyországban előkészített helyüket, kétségbeesetten bolyongtak a roppant hőmezőkön szétszóródott remetéik berkeiben.

De a bűn sötét, ocsmány gyökere, a ravasz féreg, a kerek almával csábító kígyó bekúszott a combjuk közé, ha mégoly szentek voltak is gondolatban, és minden pillanatban kész volt ágaskodni, mint az ördög szarva. Maga Szelivanov, a hős keresztény, vörös arcával és hasát verdeső gyűrűs szakállával, még ő is gyakran érezte alsó testében, sokszor még imádkozás közben is, még több hét füveken és korpaciberén való böjt után is az Ellenség mesterkedését a tisztátalan és gyalázatos nyílás szomszédságában. Éjjelenként pedig meztelen asszonyokról álmodott, és csillogó nedv áztatta át lenvászon ingét, a próféta hideg verejtékben ébredt, magányosan, és elátkozta magát gondolatban. De a mi Urunk Jézus Krisztus azt mondja az Evangéliumban: „Ha a keziddel vétkezel, vágd le a kezéd; jobb neked, ha csonkán lépsz az életbe, mint két kézzel a gyehenna örökös tüzébe. Ha megbotlasz a lábaddal, vágd le; mert jobb neked, ha nyomorékként lépsz az életbe, mint ha két lábbal vetnek a gyehenna örökös tüzébe. És, ha a szemed miatt esel el, vágd ki a szemedet; jobb neked, ha az Isten országába egy szemmel lépsz be, mint ha két szemmel vetnek a gyehenna örökös tüzébe, amelynek férgi soha sem pusztulnak el.” A muzsik próféta jónak és megalapozottnak találta a Szentlélek Márk evangéliumában megírt szent szavait. Egyszer, amikor félrehúzódva imádkozott, Szelivanov meglátott a lisztesládán egy felhajtott szoknyájú, fekvő parasztlányt, csupasz, kemény, gömbölyű fenékén áttetsző csermely csurdogált, és akkor úgy érezte, hogy az Ellenség minden erejét próbára teszi. Elfogta a gyűlölet a saját gyalázatával szemben, a húzával szemben, amelyből nem talált kiutat (érezte, ahogy megkeményedve ágaskodik a hasa felé), felriadt az üres, fehérre meszelt kunyhóban, ahol sanyargatta magát, összekulcsolta kezét a hatalmas, ezüsfoglalatú Evangéliumon a szent asztalon. Ujját megsebezte a zárja, a bíbor vércseppek az ezer lapból álló óráskönyv ragacsos peremére folytak. „Uram Jézus Krisztus, világosítsd meg a te szolgádat! Irgalmazz, segíts meg, bocsáss meg nekem! Mutasd meg az igaz utat, és szabadíts meg a gonosztól!” Miközben ezt motyogta, találomra felnyitotta a hórás könyvet, ujját az egyik cirilbetűs sorra helyezte: „Nem mindenki kaphatja meg ezt a szót, csak akinek megadatott; mert vannak elfajultak, akik az anyjuk hasából ilyennek születtek; és vannak elfajultak, akiket az emberek tettek ilyenné; és vannak elfajultak, akik önszántukból a mennyország miatt váltak ilyenné. Aki ezt a dolgot befogadja, fogadja el.” Akkor gyémánt ragyogás töltötte be a próféta koponyáját. Meg kellett ölnie az időt, ki kellett herélnie a történelmet, hogy legyőzze a poklot, hogy testének csak a mennyei és paradicsomi pólusa maradjon meg. Hogy csak a lelke ágaskodjon, és a forró imádsággal megkönnyebbüljön. Maga előtt látta az anyai megbocsátó vulvát, kinyílt, mint egy háromszögű szem az égen, amelybe be kellett hatolnia, hogy újjászülessen, vízből és Szentlélekből. Csak ha

nővé válsz az emberekért, úgy érheted el, hogy az Isten férfiúja legyél, mert az Ő számára ennek a világnak a bölcsessége örültség, és a tudománya hiábavalóság.

De másnap az ikonok nélküli szobában, amelyet csak énekkel és beszéddel festettek ki, az összes rongyos, a kinyilatkoztatástól tágra nyílt szemű tanítvány előtt, akik látták, hogy éles fénysugarak ölelik körül, Szelivanov levetkőzött, mindenkinek megmutatta a világhoz kötődésének gyökerét, a horgonyt, amely mindenkit meggátol, hogy felemelkedjék igazi hazájába, az idők kezdete előtt előkészített birodalomba. A köldökzsinórt el kell vágni, a Sátán agyát, az ágyékban lévő két szőrös és ráncos, a gyalázatos pöcegödörrel szomszédos két féltekét pedig oda kell dobni a kutyáknak, mint valamikor Izabella haszontalan testét. Ahogy ezeket kimondta, a próféta arcán vércseppek folytak le, és a kacor pengéjét az angyali kezével megragadott és megfeszített sötétbőrű ágyékához tartotta. A penge könnyen, egyetlen csepp vér nélkül átmetszette a bőrt és a tisztátalan hús vékony rostjait. Csak a porcos gyökerhez érve, amikor a drótszerű vezetéket vágta át, ahol a magja leszállt, érzett ellenállást és éles fájdalmat, de végül a bűnös testrészt mindenestül sikerült a testétől elválasztania. Bal kezében a legyőzött kígyóval, jobb kezében a kacorral, hirtelen kinyitotta bölcs, barna szemét, és Szelivanov megmutatta a hívőknek a hasa alatt az Írásban megjövendölt Vigasztalás új arcát. A muzsikok egymás után sorban mind elvágták a zsinórt, amely őket is a földi élet urához kötötte, és olyan könnyűnek érezték magukat, mint a levegő, miközben elteltek a Szentlélekkel. Mind zsolozsmáztak, nyelveken beszéltek, jeleket kaptak és csodákat tettek, vakokat, bénákat, leprásokat gyógyítottak, és a távoli tartomány mind az ötven településén a parasztok az Istent magasztalták.

De az ördög, az Igazság és az Élet örök ellensége megjelent a cárnőnek, akit az új eretnesség gyors elterjedéséről hallván, elfogott az undor, és kegyetlen gyűlölettel üldözte a szenteket. Még a prófétát is tömlöbe vetették, az összes apostollal és a vénekkel együtt. De csoda történt! A nehéz vasláncra vert és bűdös szalmán térdeplő herélték gyerekhangon kezdték énekelni különös, szívszorító litániákat, énekük rezgésétől a kemény láncok úgy meglágyultak, mint a gyermekláncfű. Az aranyszájú énektől a börtönfalak áttetszővé váltak, mint a vesszősövény, látták az őroket a folyosókon, a titokzatos börtönben az évtizedek óta otffelejtett, megtetvesedett, szakállas, púpos többi szerencsétlent. És a távolból az erőd ilyenkor olyan volt, mint egy hatalmas kristálytemplom.

Hamarosan az őrok is hinni kezdtek, kiherélték magukat és kinyitották testvéreiknek a kaput, annál is inkább, mert Szelivanovnak megvilágosodása támadt a születését illetően: az anyja nem is az igazi anyja volt, hanem a faluszéli berekben találta egy hófehér csipkével letakart kosárban. A csecsemő mellett igazgyönggyel kirakott aranykorona volt, meg egy okmány, amelyben az állt, hogy Szelivanov nem más, mint a fény gyermekeit üldöző Katalin cárnő fia. Az anyja, mivel eldobta magától, méltatlanná vált a pravoszláv Oroszország nyájának őrzésére, le kell hát dönteni a Kreml cifra trónjáról és a gyehennára vetni, hogy az idők végezetéig a babiloni kurva mellett dolgozzon. Ádáz ördögök az örökös tűzben izzó vassal állandóan döfködjék a szülőanyját. A próféta Isten országát cárként az egész, hatalmas, fagyos országára kiterjesztette volna, hogy többé ne nemzzenek ott gyermeket, hanem olyanok legyenek mind, mint az angyalok. És így jöjjön el majd a világvége.

Katalin abban az esztendőben halt meg, és az ősi moszkvai palotában fia, Sándor követte őt a trónon, aki úgy üldözte a kiválasztottakat, ahogy emberemlékezete óta még soha senki. A katonák, ha elkapták a herélteteket, azonnal elevenen miszlikbe szaggatták őket, kitépték a bordájukat, a karjukat, vicsorgó fogú fejüket, elzöldült májukat és rohadt bendőjüket a falusi templomok ajtajára szegezték, keresztül-kasul az egész országban. Amikor a katonák Szelivanovot is elkapták, ő a tanítványai szeme láttára felment a mennybe, a tanúi arról bizonyosságot is tettek, de a szekta, mint a pásztor nélküli nyáj, szétszóródott a szomszédos országokban, és a szent heréléssel más tájak keresztényei között terjesztette a világosságot. Délre mentek, az Egyesült Fejedelemségekbe, ahol Cuza Vajda, a sötét erővel lepaktált szabadkőműves nem fogadta be őket, és akkor átvágtak a széles Dunán, megállapodtak az eltörökösödött Bulgáriában, ahol a maradék bogumiloknak köszönhetően, akikhez a kasztráltak hitükben és rítusaikban hasonlítottak, gyökeret eresztettek. A bolgár kertészek nyomában néhány évtized múlva újra átkeltek a Dunán, titokban tartva vallásukat és emberi állapotukat, amellyel már soha sem vétkezhetek. A poros Bukarestben türelmes és derék kocsisokként telepedtek le. Semmilyen közösséget nem vállaltak az utánuk érkezőkkel, a Potemkin és a többi fekete-tengeri birodalmi flotta herélt tengerészeivel, akik a század első lázadásainak leverése után árasztották el a Román Királyságot, hanem a láp és vízfordalék keleti részén állapodtak meg, és titokban megtartották óhitüket. Ők a herélést tűzzel hajtották végre, míg a régiek csak éles borotvapengével. Az isteni kegyelem jele? A kezdet kezdetétől soha egyetlen csepp vér se folyt, amikor arcukon a nők tiszta, rózsás mosolyával megszabadultak az ágyékuktól.

Fordította KOSZTA GABRIELLA

Kaliforniai fürj

44

Osztálytársai, barátai hívták fel rá a figyelmét. Az volt a híre, hogy kikezd azzal, aki megtetszik neki, az ujjá köre csavarja, aztán dobja. És mindig mással jár, sűrűn változtatja a fiúkat. Sokan voltak már belé szerelmesek, de eddig még mindenki megjárta vele. Vagy meggyűlölte vagy aztán is tovább epekedett utána. Olyan is akadt köztük, aki bánatában öngyilkosságot kísérelt meg, bevett valamit, és ki kellett mosni a gyomrát.

Megnézte magának. Nem értette, eddig miért nem tűnt fel neki. Szép volt, szőke hajú, kékszemű, babaarcú, fitos orrú, hegyes mellű, karcsú, jó lábú. Olyan, vagy majdnem olyan, amilyennek álmaiban elképzelte azt, akire vágyott, akinek a lábainál szeretett volna heverni. Neve alapján német, mert Mary Ed Kirchbergenek hívták. Csak ez nem tetszett neki rajta, a neve, mert angolosan ejtve olyan kellemetlenül csikorgott, de szerencsére mindenki csak a keresztnevének emlegette. Szintén a Santa Paula Highbe járt, csak két osztállyal feljebb. Úgyhogy hozzá képest ő, Mary korosztálya szemében legalábbis, még éretlen tacsónak számított.

Ha azon túl megpillantotta a folyosón, vagy kint az udvaron, hevesebben dobogott a szíve, és féltékenység fogta el, ha szembe jött vele az utcán valamelyik iskolatársával, vagy összesimulva táncolt a soros fiújával a bálban, ahol egyébként sosem merte lekérni. Az pedig kifejezetten rosszulesett neki, hogy Sydre is kivetette a hálóját. Az titkolta, hogy vele jár. Úgy derült ki, hogy összefutott velük az Ojai Roadon, és fogták egymás kezét. Syd aztán mentegetőzött, hogy neki nem jelent semmit egy ilyen lány, azért nem szólt, bár akkor furcsa módon olyan zavarba jött, hogy még bemutatni is elfelejtette őt. Erre később került sor, amikor elhozta egyik baseball-meccsükre, hogy, mint mondta, eggyel több szurkolójuk legyen. Nem volt valami nagy ismeretség. Köszöntek egymásnak, és váltottak pár szót, ha hármásban voltak, vagy ők ketten véletlenül találkoztak. De Imruskának feltűnt, hogy ha a barátja nincsen jelen, Mary mindig barátságosabb, közvetlenebb hozzá. Az iskolában, az óraközi szünetekben meg egyenesen kereste a közelségét. Lejött az emeletről, ahol az osztályterme volt, a földszintre, és ránevetett, illegette magát, kifejezetten kihívóan viselkedett.

Úgy hozta a sors, hogy Syd a szüleivel váratlanul Texasba költözött, és Mary fiú nélkül maradt. Ilyen még nem esett meg vele. Nem sokáig viselte ezt az állapotot. Pár nap múltán akcióba lépett. Nem jelezte előre Imruskának, de tanítás után megvárta az iskola előtt. A Syd helyére pályázók lapos pillantásai közepette és Sydről beszélgetve együtt mentek egy darabig. Mielőtt elváltak volna, Mary a kezét nyújtotta. Izgatóan puha volt és meleg. Ez a jelenet másnap megismétlődött, azzal a különbséggel, hogy Mary ezúttal nem engedte el mindjárt a kezét,

hanem maga után vonva őt azt javasolta, hogy sétáljanak egyet. Imruska megbabonázva követte. Nem a 7th Street felé mentek, amerre Mary lakott, hanem ellenkező irányban, a város széle, a temető felé.

Tavasztó volt, március, az út szélén még zöldellt a fű, illatozott a vad ánizs. Mary elengedte a kezét. Ráérősen ballagtak egymás mellett, beszélgetve, helyesebben főként Mary beszélt, mindenféle érdektelen, közömbös dolgokról, de Imruska áhítattal hallgatta. Annyira figyelt, csüggött a szavain, hogy egyszer csak azt vette észre, hogy már a Fagan-pataknál vannak. Nem mentek át a hídon. Mary ismét megragadta a kezét, és szó nélkül levezette a patak partjára, be a fák alá, ahova az útról nem lehetett belátni. Ott rögvest a száját kínálta. Csókolóztak, ölelkeztek.

Imruskának lelkifurdalása támadt, hogy elárulta barátját, hogy a háta mögött összeszúrta a levet Maryvel, de azzal nyugtatgatta magát, hogy Syd elment, és a nagy távolság miatt úgys halálra van ítélve a kapcsolat. Marynek úgys megint lenne itt valakije, és akkor már inkább ő legyen az a valaki, ő lépjen Syd örökébe, ne más, ne egy idegen. De az is lehet, hogy Syd visszajön érte, és akkor úgy is fel lehet fogni, hogy ő átvette, és addig vigyáz rá.

Attól fogva rendszeresen találkoztak, és amit Imruska csak érzéki vágyai kielégítésének tervezett, abból komoly dolog lett. Legalábbis a maga részéről. Bud ugyan többször figyelmeztette, óvta Marytól, de nem hallgatott rá. Az eszével tudta, hogy nem volna szabad, mégis örülten belészeretett. Az inkább csak a testével viszonzta szerelmét. Mintha lélekben mindig máshol lett volna. Nem adta magát oda egészen – mikor odáig eljutottak volna, mindig azt mondta, majd később, mikor eljön az ideje –, de ettől eltekintve mindent megengedett neki, mi több, ontotta az ötleteket, hogy mit csináljanak egymással, és ahhoz is értett, hogyan kell közben kedvesnek, gyengédnek lenni. Ezzel sikerült Imruskát elkábítania. Olyannyira, hogy amikor annak mégis az a gyanúja támadt, hogy Marynek talán külön útjai vannak, mert nem tud minden órájával elszámolni, és a Mill Parkban is folyton zörögnek a közelükben a bokrok, mintha valaki figyelné őket, könnyelműen elhessegette magától, és attól kezdve vakon bízott benne.

Így telt el a tanév, Marynek az utolsó, mert abban az évben végzett. A nyár még az övék volt. Ki is használták, még több időt töltöttek együtt, Imruska még Limoneriához sem szegődött el. De szeptemberben valami egészen új kezdődött számukra. Maryre továbbtanulás várt, és pedig a Santa Barbara-i City Collegeban. Santa Barbara nem volt messze, de annak, hogy mindennap lássák egymást, befellegzett. Imruska nehéz szívvel nézett a jövő elébe. Mary nem aggódott. Azt mondta, nem lesz semmi baj, az igazi szerelem legyőz minden akadályt, még a távolságot is. Leveleznek majd, akár mindennap is írhatnak egymásnak. Megkülönböztetve is találkoznak, ha nem is hetente, de havonta legalább egyszer. Vagy bármikor, amikor Imruskának kedve tartja, csak tudassa előre. Ott a vonat, csak felül rá, és máris Santa Barbarában van. És ő is hazalátogat időnként, nem megy el végleg, hisz itt az otthona.

Marynek elváltak a szülei. Az apja jómódú üzletember volt valahol Marylandben. Szerette és támogatta a lányát. A továbbtanulás is az ő ötlete volt. Az anyja nem nagyon törődött vele. Még Santa Barbarába sem kísérte el. Volt férjére emlékeztette, és örült, ha nem látta. Imruska ment vele augusztus utolsó

napjaiban. Ő költöztette be a diákszállóba is, ahol Mary lakni szándékozott. A szemeszterkezdedést megelőző, a gólyáknak szánt ismerkedő rendezvényekig volt még két teljes napjuk. Ők akarták, hogy legyen, azért jöttek előbb. Együtt töltötték a városban, megtekintve annak nevezetességeit, a Missziós Kolostort, a Presidiót, a Covarrubias-házat, a kikötőt, de inkább csak céltalanul sétálgatva az utcákon, kéz a kézben, gyönyörködve a gazdagok pazar villáiban, pompás kertjeiben. Éjszakára sem váltak el. Mary nem ment be a kampuszon lévő diákszállóba, hanem Imruskával maradt. Az kivett egy egyágyas szobát a mexikói negyed egyik olcsó hoteljában, ahol előre kellett fizetni. Mary nem jelentette be előre szándékát, meglepetésnek szánta. Imruska örült neki, bár nem bánta volna, ha előre tudja, mert akkor kétágyasat vesz ki, és nem kellett volna őt sötétedés után a vészkijáraton becsempésznie.

Mary aznap még egy meglepetéssel szolgált, amely még az elsónél is kellemebb volt. Alig csókolóztak, ölelkeztek, hanyatt vágta magát az ágyon, felhúzta a szoknyáját, odaintette Imruskát, és nekiadta magát. Nem előzte meg simogatás, előjáték az aktust. Imruska éppen hogy levetette felső- és alsónadrágját, Mary máris bevezette magának a vesszőjét. Közben még ugyan nyugtázta, hogy eljött hát az ideje, de ezen túlmenően semmi másra nem bírt gondolni. Mikor túl voltak rajta, Mary óvatosan letolta magáról Imruskát, felkelt, levetkőzött, vizet öntött a kancsóból a mosdótálba, gondosan megmosta magát, a takaró alá bújtt, és abban a pillanatban elaludt.

Imruska, aki Ágnessel való kudarcától eltelve még nem volt nővel, annyira eltelt azzal, hogy Mary az övé lett, hogy semmin nem csodálkozott. Csak hevert mellette kielégülten, boldogan, meghatódva, és úgy érezte, most végleg összekapcsolódott az életük, bár ez utóbbitől kissé meg is rendült, de ez csak fokozta érzését. Addig ízlelgette ezt az újszerű, felemelő állapotot, mígnem őt is elnyomta az álom. Csak másnap kezdett el gondolkodni, és találta furcsának, hogy olyan könnyen ment a dolog. Úgy hallotta, olvasta, hogy a szűzhártyát először át kell szakítani, és az fáj a nőnek. Marynek pedig nem fájt. Lehet, hogy nem is volt szűz? – tolult fel benne a gyanakvás. És annyi fáradságot sem vett magának, hogy megjátssza a szüzet? Beírta azzal, hogy addig mindig úgy tett, mintha későbbre tartogatná magát. Tehát más is járt már ott, ahol ő tegnap? Hm. Lehet, hogy többen is. Vajon hányan? És ő még meg is csókolta ott neki utána! Meg az is furcsa volt, hogy olyan ügyesen csinálta, mint akinek nagy gyakorlata van benne...

Nem akarta reggel kérdőre vonni, mielőtt titkon kibocsátotta a hátsó ajtón, és aztán sem hozakodott elő vele, mikor később a hoteltől távolabb újból találkoztak. Egész nap hallgatott róla, de este, miután megint beopta a szobába, és megint szeretkeztek, ezúttal már ruha nélkül és más pózban is, mégiscsak szóvá tette.

– Á, Jim, dehogy! – mondta. Megcirógatta az arcát, kis csacsinak nevezte, és nevetve azzal háritotta el a feltételezést, hogy, úgy látszik, Imruska nem tud eleget a női testről. Majd elmagyarázta, hogy a szűzhártya nem egybefüggő valami. A közepén van egy nyílás. Ez a nyílás egyik nőnél kisebb, a másiknál nagyobb. Tulajdonképpen azt kell a férfinak kitágítania. Van, akinél ez könnyen megy, van, akinél nehezebben. Nála szerencsére könnyen ment. Hogy nem volt vér? Igenis volt vér, csak kevés. Ő elővigyázatosságból, hogy ne kenődjék össze a lepedő, utána oda tett egy zsebkendőt, és az véres lett. Reggel vette el. Megmutatná ne-

ki, de a szemétkosárba dobta, és már nincs ott, mert azóta kiürítették. Tudja, mert mikor megjött, beledobott egy cukorkás papírt, és akkor látta. Jut eszébe, elfelejtette őt megkínálni, most pótolja, mindjárt előveszi a zacskót a táskájából, és ad egy szemet. Még ki is bontja neki, és a szájába is teszi. Ami meg az ügyességet illeti, annak az a magyarázata, hogy ő egy született tehetség.

Imruska kinyitotta, majd becsukta a száját, és szopogatni kezdte a cukorkát, és úgy tett, mintha elhinné, valami azonban azt súgta neki, hogy nem mond igazat. De hagyta, hogy kedveskedve hozzá bújjon és átölelje.

Megint szeretkeztek, aztán megint végeztek. Majd újra összefonódtak, és többször egymás után kielégítették egymást. Imruska csodálkozott. Nem tudta, hogy mint férfi ilyen sokra képes. Folyamatos merevedése volt, bár közben mindig azt hitte, hogy az az utolsó. Nem tudtak betelni egymással. Végül Marynek – nem számolta, hányadszor már – megint jó lett, de neki nem akart jó lenni. Folytatták. Már attól félt, hogy Mary megsokallja. Nem sokallta meg. Inkább kevesellte, mikor neki végre magömlése lett. Kérte, hogy még. És újra kezdték, és pedig Mary kedvenc pózában. Ő hanyatt feküdt, Mary ráült, és vadul tekert.

Mikor megint mindketten kielégültek, egymáson maradtak egy darabig. Pihentek. Aztán Imruska egyszer csak arra figyelt fel, hogy magától életre kelt a vesszője, és Mary ismét vezeti be magának. De ebben nem volt biztos, mert közben elaludt. Elaludt, és álmodott. Azt álmodta, hogy Santa Paulában van, Murányiék lakásában, Ágnessel. Az ágyon fekszenek, ugyanazon, amelyiken gyerekkorában annak idején. És ezúttal nem mond csődöt, és jó, pont olyan jó, mint Maryvel. És közben arra gondol, milyen szerencse, hogy van Ágnes, mert a jövőben, a távollétében helyettesíti majd Maryt. Ebben legalábbis. De felmerül benne, mit szól hozzá Mary, ha megtudja. Biztosan nem tetszik majd neki. Megharagszik, talán még szakít is vele miatta. Nem, nem tudja meg, mert nem mondja meg neki. Pedig megérthetné, szereti őt, de Ágnes is kell, ebben a helyzetben, a körülményekre való tekintettel. Nem kívánhatja tőle, hogy hetekig megtartóztassa magát. Nem szerzetes ő, nincsen fából. És akkor oldalvást pillantott, és látta, hogy Mary ott van, ott áll az ágy mellett, és nézi őket. És nem tiltakozik, nem rohan el felháborodva, hanem mosolyog, és jóváhagyóan int a fejével, és csak aztán megy ki a szobából. Leugrik Ágnesről, rohanna utána, hogy megkérdezze, hogy komolyan gondolja-e, hogy valóban beleegyeznek-e. És akkor... és akkor dörömbölést hallott, és felébredt. Látta, hol van. Nem Murányiéknál, hanem a hotelban, Maryvel.

Megint dörömböltek. Az ajtót verte valaki kívülről.

– Takarítás! – kiáltotta egy női hang.

Megnézte az óráját. Elaludtak, eszmélt rá. A dörömbölés megismétlődött. Nem szólt ki. Megvárta, amíg elmegy a takarítónő. Majd felébresztette Maryt, és elmondta, mi történt. Az dühös lett. Azonnal fel akart kelni, és rohanni a kampuszra. Imruska utánanyúlt, és visszahúzta. Először hallani sem akart róla, hogy egy perccel is tovább maradjon, aztán mégis engedett a gyengéd erőszaknak és maradt.

– Na, még egyszer, búcsúzóul – javasolta Imruska. – Most már úgyis elkéstél. Hosszú böjt következik – és a választ meg sem várva visszanyomta Maryt az ágyra, és megcsókolta a rózsaszínű kombinén átsejlő mellét.

Mary megkérdezte, hány óra. Gondolkodott, sóhajtott egyet, majd beleegyezett:
– Jó, de siessünk!

Derékig felhúzta a kombinéját, és készenlétbe helyezte magát.

Alighogy belelendültek, megint dörömböltek az ajtón. Megálltak, mert nyirkogott az ágy. Aztán, hogy a dörömbölés nem ismétlődött, folytatták, és a szokásnál gyorsabb tempóban ugyan, de annak rendje és módja szerint befejezték, amit elkezdtek.

Mary magára kapkodta a ruháját, a tükör előtt kirúszosza a száját, és fogta a retiküljét. Imruska is felöltözött. Kinyitotta az ajtót, kikémlelt rajta, és intett Marynek, hogy kövesse. A vészkijáráshoz lopakodtak. Mielőtt Mary kisurrant volna rajta, Imruska megállította:

– Csak így?

– Ja – kapott észbe Mary, és Imruska csókja elé tartotta a száját.

Imruska jókedvűen távozott a hotelből. Annak ellenére, hogy ki kellett fizetnie a szoba takarítását is, ami érzékenyen érintette, mert alig maradt pénze. Először vonakodott, és vitába szállt a tulajjal, de aztán belátta, hogy igaza van. Nem engedték be a takarítónőt, és minthogy annak közben lejárt a munkaideje, a szobát külön kell majd takaríttatni. Veszteség, de megérte, nyugtázta magában az állomásra menet, búcsúzóul így legalább még egyszer magáévá tette Maryt.

A vonaton keresett egy üres szakaszt, és behúzódott az ablak melletti sarokba. Ernyedten dőlt hátra, és lehunyta a szemét. De nem aludt, nem tudott aludni. Maryre gondolt, Mary testére, arra, amit két éjszaka ezzel a testtel művelt. Olyan volt, mintha Mary ott lenne vele, érezte az ölelését, a rángását, hallotta a suttogását, az apró sikolyokat. Átadta magát a gyönyörre való emlékezésnek. Olykor kinyitotta szemét, utasok telepedtek be hozzá, jött a kalauz, kérte a jegyet, de semmi nem hatolt el hozzá igazán. Nem létezett számára a szakasz, a többi utas, a külvilág. Még az ablakon sem nézett ki egyszer sem. Még az óceán sem érdekelt, pedig Montecito után helyenként olyan közel ment mellette a vonat, hogy szinte a töltést nyaldosták a hullámok. Volt benne egy kis sajtásféle, de voltaképpen önelégült révületben tette meg az utat, és csak akkor tért vissza a valóságba, mikor Santa Paulában leszállt az állomáson.

Hazafelé bandukolva, és otthon is még csak levert volt, de mikor másnap, az első tanítási napon nem látta viszont Maryt az iskolában, valósággal kétségbe esett. Akkor fogta fel igazán, hogy nincs, nincs tanítás előtt, nincs a szünetekben, nincs tanítás után, nem lehet megvárni, odasietni hozzá, sétálni menni vele, fagyaltozni, moziba, a Mill Parkba csókolózni. Egyáltalán semmit nem lehet, mert nincsen. Ott maradt Santa Barbarában, ő pedig eljött, mert, ó, kegyetlen sors, el kellett jönnie, és ezen túl mindig így lesz, ez a jövő. Kivéve, ha hazalátogat, vagy ő megy el hozzá. De mikor lesz még az, és hányszor egy évben?

Még aznap írt neki. Mary gyorsan válaszolt. Levelében, amelynek parfümillata volt, mint Marynek magának, mindenről szó volt, az évfolyamtársairól, a szobatársairól, a tanáiról, az előadásokról, a kampuszról nyíló kilátásról, a kafeteriában kapható süteményekről – még az étlapot is elküldte – csak arról nem, hogy ő is hiányzik neki. Igaz, ez Imruskának fel sem tűnt. Örült, hogy írt, hogy mindent így megoszt vele, hogy az is ott állt a levél végén, hogy szereti, és csókjait küldi. Bizonyoságképpen még a papírt is megcsókolta, mert ott piroslott

rajta ajkának rúzsja. A felső ajak lenyomata Imruskát kiterjesztett szárnyú madárra emlékeztette. Megilletődve szorította szájához a becesz rajzolatot.

Menten tollat ragadott. Részletesen beszámolt mindenről, ami azóta történt, mióta elváltak, de csak az lett belőle, hogy több oldalon keresztül szinte kizárólag azt bizonygatta, mennyire szereti, hogy szenved, és nem tudja, mi lesz vele nélküle. Másnap megint írt, aztán pedig minden nap. Mary csak egy levelére válaszolt, az ötödikre. A zárás azonos hőfokú volt, de megint zömmel közömbös dolgokkal traktálta – Imruska most már észrevette –, egy újabb válaszában pedig arra kérte, ne írjon ilyen sűrűn, mert nem tud minden levelére válaszolni, és mindig várja meg a válaszát, hogy ne keresztezzék egymást a levelek. De ha mégis minden nap írhatnékja van, vezessen naplót, és hozza el, amikor jön hozzá, vagy mutassa meg, amikor ő megy haza. El is küldheti, ha nem bírja kivárni, amíg megint találkoznak.

Imruska maga is gondolt a naplóírásra, megfogadta hát a tanácsát. Vett egy kisalakú, keményítáblás, vonalas füzetet, és elkezdett beleírni. Senkinek nem beszélt róla, még Budnak sem, előtte is titkolta. Eleinte magával hordta, hogy mindig kéznél legyen, ha eszébe jut valami. Még az iskolába is elvitte. Aztán rájött, hogy ez kockázatos. Kivehetik a táskájából, illetéktelen kezekbe kerülhet. Ha meg a belső zsebébe teszi, nyomja a mellét, a farzsebéből pedig kikandikál. Azon túl otthon tartotta hát, bezárva az éjjeliszekrényébe, amelyhez csak neki volt kulcsa, és csak éjjel vette elő, mikor az öccse, Jancsika a másik ágyon már aludt.

Mary soha nem olvasta a naplót. Nem jött többé haza Santa Paulába. Nem volt, hova, megszűnt az otthona. Az anyja újból férjhez ment, és a Los Angeles megyei Riverside-ba költözött. Imruska pedig nem vitte el a naplót Santa Barbarába, mert szakítottak, helyesebben, Mary szakított vele. Nem mindjárt, hanem pár hét múlva. Előbb a levelezés szűnt meg közöttük. Meglepő módon éppen azt követően, hogy megbeszélték, mikor találkoznak Santa Barbarában. Mary egy levelére sem válaszolt, mire ő sem írt neki többé. Aztán Mary mégiscsak újból jelentkezett. Kérte, hogy ne haragudjék, de egyszerűen nem volt ideje, és most sincs. Úgyhogy nagyon sajnálja, de halasszák el a tervezett találkozót. Ne értse félre, tényleg ez az oka, és nem más. Higgye el, nem változott semmi. Még mindig szereti, és alig várja, hogy ismét lássa. És mindig gondol rá, lélekben mindig vele van. Még akkor is, ha mással van. Na, a mással levést nem úgy érti, hanem amúgy. Legutóbb például az egyik fiú évfolyamtársával töltötte az estét. Elutaztak a szülei, és az meghívta magához a házukba, mert látta, milyen magányos, szomorú. Fogyasztottak egy kis alkoholt, ő csak gyenge likórt, de az töményt is. Mikor besötétedett, gyertyát gyújtottak. Ő javasolta, mert az hangulatosabb, mint a villany. És leheveredtek a nappaliban a díványra. De tényleg ne gondoljon semmi rosszra. Nem vetkeztek le, még csak nem is sókolóztak. Csak feküdtek egymás mellett, fogták egymás kezét – az ember csak foghatja az évfolyamtársa kezét? –, és beszélgettek róluk, mert ő elmesélte neki, hogy van valakije, hogy van ő, Jim, és persze más egyébről is, mindenféléről, de neki közben akkor is ő járt az eszében, elképzelte, mit csinál, merre jár, mi van vele éppen.

Imruska megdöbbsent. Nem akart hinni a szemének. Kétszer is elolvasta ezeket a sorokat. Kettesben egy másik fiúval az ágyon, nem, a díványon, de egyre megy, díványon vagy ágyon. Mary, az ő szerelme! Hogy gondolta ezt? Biztos

volt ott más is! Úristen, hát ilyen romlott! Ez megcsalja, és még csak nem is titkolja. Még dicsekszik is vele. Akkor ennek vége!

Nem válaszolt mindjárt, sőt, egyáltalán nem akart válaszolni. Napokkal később aztán mégis írt egy keserű, szemrehányó, de nem szakító levelet. Nem kapott rá választ. Utána több levelet menesztett egymás után, mígnem az utolsóira válasz érkezett. Mary nem mentegetőzött, és a vád ellen sem védekezett. Ellenkezőleg, inkább alátámasztotta azzal, hogy újabb fejleményről tájékoztatta. Nem egészen úgy van, ahogy Jim gondolja, de tény és való, hogy közben úgy alakultak a dolgok, hogy lett ott valakije, akivel közben már együtt is volt, mint nő a férfival. Nem az, akivel a múltkor a díványon feküdt, hanem más, egy felsőbbéves fiú, akivel utána ismerkedett meg. Ő először nem akarta, de az nagyon kérte, szinte könyörgött neki, úgyszólván végül megsajnálta. És neki magának is jólesett, ami nem csoda, mert már régen volt az, amikor Jimmel együtt voltak. Nem tudja még, hogy szereti-e – jóképű, magas termetű, csak nagyon szőrös a mellkasa –, az majd később derül ki. Egy biztos, tetszik neki, meg korban is jobban illik hozzá.

Folytathatják Jimmel, ha akarja, ha elfogadja, hogy más is van az életében. Jim akár meg is érthetné, hogy kell ott neki valaki, aki mindig kéznél van, aki helyettesíti, mert neki is vannak szükségletei, amelyeket ki kell elégíteni. Ám ezt nem kívánhatja tőle, ezért a legjobb, ha abbahagyják. Persze, nem úgy, hogy ő most ezt megírta, és kész. Nem mehetnek csak úgy ukmukfukk szét. Abból csak harag lenne, és ő ezt nem akarja. Az nem lenne méltó hozzájuk. Őket többre kötelezi a múlt, a sok szép együtt töltött óra. Nem lehet ezt levélben lerendezni. Adják meg a módját, és beszéljék meg személyesen, élőszóban is. Éppen ezért azt javasolja, hogy jöjjön el Jim Santa Barbarába, találkozzanak még egyszer, és vegyenek búcsút illően egymástól.

Imruska tanácstalanul nézte a levelet. Lent állt a ház mellett, a lépcsőfeljáró alatt. Oda vonult vissza, csak ott tudott otthon egyedül lenni. Mindennek vége, állapította meg magában. Fájdalmat és dühöt érzett. Ezt tenni ővele! Egyszerűen lecserélni, vagy helyettesíteni mással a távollétében! Hallatlan! És menjen oda, hogy rendesen kiadhassa az útját. Még mit nem! Szó se lehet róla. Szóba nem áll vele többet.

Aztán mégis másként határozott. Zsebre vágta a levelet. Elővette a pénztárcáját. Megnézte, mennyi pénze van, fejben hozzáadta a titkos tartalékát, amelyet bent őrzött a szekrényében, és elindult a postára megtáviratozni, mikor, melyik vonattal érkezik. Szombat volt, másnap, vasárnap szándékozott utazni.

Szomorú volt, sírt az idő. Esett a decemberi eső, de nem ment vissza az esőkabátjáért, nem törődött vele. Félúton eszébe jutott Bud, és irányt változtatott. Barátja eddig a naplót kivéve mindenről tudott. Ám ezúttal nem annyira a véleményére volt kíváncsi, hanem annak megerősítését várta tőle, hogy helyesen cselekszik. Otthon volt, és azt tanácsolta neki, hogy ne menjen sehova ezek után, bár azt is hozzátette, ha egy nőt meg lehet hódítani, akkor, legalábbis elvben, vissza is lehet hódítani, csak kérdés, érdemes-e. Imruska magában igennel válaszolta meg a kérdést, és vágatott a postára, és feladta a táviratot.

Mary várta az állomáson. Imruska nem merte megcsókolni. Úgy vélte, neki mint sértettnek a megváltozott körülmények között most másként kell viselked-

nie. Mary megcsókolta, erre ő viszonzta a csókot. De aztán feloldódott, mert Mary a továbbiakban is úgy tett, mintha mi sem történt volna. Kedves volt, vidám, még meg is ölelte. Aztán megfogta a kezét, és úgy mentek ki az állomásról, kéz a kézben, mint egy igazi szerelmespár. Megkérdezte Maryt, meddig ér rá. Azt felelte, egész napja az övé, ha akarja, még az estéje is, és közben jelentőség-teljesen mosolygott. Erre ő úgy nyilatkozott, hogy akkor itt tölti az éjszakát is, és csak hétfőn megy haza, a vonattól pedig egyenesen az iskolába, mert magával hozta az iskolai holmijait is. Mary bólintott, és elkísérte a mexikói negyedbe. Mikor ahhoz a hotelhoz értek, ahol a takarítási galibát okozták, összenéztek, de Imruska nem ott, hanem egy közeli másikban vett ki szobát, ahol szintén előre kellett fizetni.

A szoba az emeleten volt, és Mary a recepciónál akarta megvárni, amíg Imruska felviszi a táskáját, de minthogy egy ott tartózkodó férfivendég feltűnően méregette, mégis felment vele. Az ajtó előtt azonban megtorpant, de Imruska unszolására csak belépett. Az lerakta a táskáját, megtapogatta az ágyat, feléje fordult, és ahelyett, hogy azt mondta volna, hogy akkor mehetnek, önkéntelenül átölelte. Mary nem bánta, de amikor magához akarta szorítani, eltolta.

Imruska újra megölelte, de most már két kézzel. A hasához nyomta a hasát, és a nyakába csókolt. Mary megremegett, de azt mondta:

– Ne, Jim, ne!

– De – felelte Imruska –, még egyszer, utoljára. Ha búcsú, akkor legyen búcsú – és Mary legérzékenyebb pontjára, a füle töve alá tapasztotta a száját.

– Mary, kérlek! – kérlelte, egy pillanat szünetet tartva az ingerlésben.

– Na, jó – egyezett bele Mary, és hagyta, hogy Imruska kigombolja a kabátkáját, és pulóvere alá nyúlva megfogja a mellét, amelyen nem volt melltartó.

Az ágyhoz irányította Maryt, és a takarót fel sem hajtva lefektette rá. Mary lerúgta a cipőjét, és levetette a bugyiját. A szoknyát és a kabátkát magán hagyta, de aztán felugrott, és azoktól is megszabadította magát, mert nem akarta, hogy összegyűrődjenek, majd visszafeküdt. Imruska közben kulcsra zárta az ajtót, és maga is levetkezett. Nekifogtak. Mindent úgy csináltak, ahogy kellett. Lihegtek, izzadtak, igyekeztek, de sehogy sem akart nekik jó lenni. Főképpen Imruska törte magát a szívességért cserébe, amelyet Mary tett neki azzal, hogy lefeküdt vele. Éppen azt akarta javasolni, hogy próbálják meg másképpen is, hátulról például, amikor Marynek hirtelen elege lett az egészből, és lelökte magáról. Leszállt az ágyról, és meg sem mosva magát, némán öltözködni kezdett.

Imruska felült, majd visszahanyatlott, és mozdulatlanul feküdt az ágyon egy darabig, cserbenhagyva, megrövidítve, megalázva. Aztán ő is felkelt, és felöltözött. Kimentek a szobából, a hotelból, ki az utcára, és vaktában elindultak rajta. Szemerkélt az eső. Marynél volt ernyő, de nem nyitotta ki. Szótlanul lépkedtek egymás mellett, a járdaburkolatra szegezve a tekintetüket, mintha csak az érdekelné őket. Imruska szeretett volna valamit mondani, de legszívesebben sírt volna.

Mary egy mellékutcánál megállt, hogy tájékozódjon. Imruska is megállt. Mary rájött, hol vannak, Imruskára nézett, és azt mondta:

– Akkor Isten veled – és befordult a mellékutcaba.

Imruska nem szólt semmit. Először utána akart szaladni, de nem vitték a lábai. Állt ott egy darabig, aztán visszaindult a hotelba. Elvétette, túlment rajta, de

aztán megtalálta. Lemondta a szobát – a pénzét nem kapta vissza –, fogta a táskáját, elbandukolt az állomásra, és a legelső vonattal hazautazott.

Otthon csodálkoztak, hogy ilyen hamar hazajött, de nem szolgált magyarázattal. Lerakta a táskáját, és az ebédet meg sem várva újból távozott. Először a városon kívül csatangolt, a gyümölcsösök közt, mindenféle sáros dűlőutakon. Mikor besötétedett, a városban kóborolt, előnyben részesítve a kivilágítatlan, néptelen utcákat. Csuromvizesen, fáradtan tért haza éjfél tájban. Másnap reggel sem lehetett szavát venni. Komor volt és sápadt. A kistestvéreit is eltolta magától, mikor az ölébe akartak ülni. Reggelire nem evett semmit. Anyja kérésére becsapta a táskájába az ebédszendvicsét, és elment iskolába.

Az órákon nem figyelt, nem jelentkezett, ha felszólították, nem felelt. A szünetekben nem beszélgetett senkivel, még Buddal sem. Az nem is próbálta szóra bírni, megértette, egyből tudta, miről van szó. Tapintatosan hallgatott. Őszinte részvétet érzett iránta, de tisztelte a fájdalmát. Azt is elfogadta tőle, hogy tanítás után sem mentek együtt egy darabig, még a kapun sem együtt léptek ki, Imruska megelőzte, egyedül akart lenni a bánatával.

Bő két hét telt el így. Imruska szörnyen érezte magát. Olyan volt, mintha nem volna bőre, mintha megnyúzták volna, és minden szúrna, vágna, még a levegő is. Elviselhetetlenül fáj Mary árulása, kegyetlensége. Nem érdekelte senki, semmi. Minden idegennek, értelmetlennek tetszett. Komolyan fontolóra vette, hogy öngyilkos lesz. Minek így élni? De elvetette. Nem nyomoríthatja meg vele Maryt. Egy életen át cipelhetné a terhét. Ha egyáltalán vétkesnek érezné magát. És a szüleinek is nagy bánatot okozna. Nem elég, hogy Bözsikét elvesztették? Az anyja talán meg is tébolyodna az újabb csapás alatt. Meg akkor ő soha többé nem látná viszont Magyarországot. Egyáltalán nem emlékszik már rá, de azért mégis jó volna odamenni, megnézni, bár ő utána visszajönne ide, mert ő inkább már ide tartozik.

Alig vett magához ételt, lefogyott, beesett a szeme. Nem készült az órákra, beszédett egy rakás elégtelent – Roy Wilson már nagyon aggódott érte –, nem járt a baseballdezserekre, szabotálta a mérkőzéseket, nem ment Buddal a hegyekbe, a szüleivel vasárnaponként misére, nem vett részt semmilyen családi megmozdulásban. Nem csinált semmit, iskola után csak csavargott, vagy ült otthon a nappaliban, vagy kint a lépcső alatt, tengett-lengett a világban. A család tehetetlenül nézte, az anyja már az eszét féltette.

Aztán magához tért, helyre igazodott. Nem egyik napról a másikra, hanem lassan, fokozatosan, és megint a régi Imruska lett, vidám, szófogadó gyerek, jó tanuló, lelkes sportoló, becsvágyó ifjú, akinek terve van, és aki szeret élni. Visszatért az önérzete és az önbecsülése is. A nőket is kezdte újból észrevenni, bár a nála idősebb lányoktól egyelőre félt. Maryt nem feledte, de amikor váratlanul kapott tőle egy képeslapot, amelyen az állt, hogy ekkor meg ekkor Riverside-ba menet átutazik Santa Paulán, és ha akarja, hogy találkozzanak, le száll, és pár órára megszakítja útját, nem ment ki az állomásra, és később sem válaszolt neki. Ezt ugyan utóbb megbánta, mert nem tudott szabadulni a gyanútól, hogy hibát követett el, hátha Mary meggondolta magát, és ő elszalasztotta az utolsó lehetőséget, hogy visszakapja. Nem sokkal később azután volt alkalma meggyőződni róla, hogy nem így van, önámítás volt az egész.

San Louis Obispóban játszottak, és a mérkőzés után egy idősebb, kövér úr karján váratlanul látta őt leszállni a vonatról az állomáson. Szó szerint a karján volt, a levegőben lógott a lába, fejét pedig a vállára buktatta. Mikor az illető megfordult vele, látszott, hogy nagy a hasa, hogy terhes. Ő lent állt a peronon az ajtó mellett – csapattársai mögötte sorakoztak –, hogy fellépjen, mihelyt az utolsó leszálló elhagyja a kocsit. Mary ránézett – puffadt volt az arca, és zavaros a tekintete, mint aki most ébredt fel vagy részeg – de nem szólt semmit, úgy tett, mint ha nem ismerné meg.

Akkor végleg leszámolt vele. Bár furcsamód továbbra is megmaradt benne olyanoknak, amilyen a szakítás előtt volt. És képzeletben még szeretkezett is vele, minden alkalommal a legapróbb részletig felidézve testét. Még a bal alkarján lévő, kéregszerű, enyhén hámló bőrrendellenességet is mindig tapintotta, amelyet annak idején közben olykor még kapart is a kezével, mert fokozta izgalmát.

Aztán megint vége lett

Július, augusztus, hat óra, hat fok, ezerháromszáz méter, tengerszint felett. A szerpentin kanyarog, a kocsi kerekei csikorognak. A kipufogódob minden gödörnél döccen egyet, az aszfaltot karistolja. Fenyőfák sorfala közt kaptatok felfelé. Hiába gyorsítok, hiába köhög hangosabban a motor, ez sem nyomja el a fulasztó csendet.

Sűrű köd. Az útikönyv évig érő fenyveseket emleget, de a tejfehér masszától nem látni el az évig. Amiket látni, azok romok, egy kaolinbánya maradványai. Újabb és újabb gyáregületek bukkannak elő a ködből. Elhagyott csarnokok, kirtört ablakok, rozsdás bádogajtók. Olajfoltos tócsákba lépek, süllyedek. Barnás-sárga sár kavarog a talpam nyomán. Sóderhalmok, eldobált gumiabroncsok, műanyagpalackok, csokoládés papírok. Mintha kutyák morognának a koromsötét raktárakba zárva, a korhadttal raklapok között mintha egér neszezne. Mintha valaki betonkockákat dobott volna a domboldalra, találomra, a fenyőfák közé, karácsonyfadísznek. A fenyőfák susognak, sistereg, gőzölög, elmosódik a táj. A félhomály ráomlik a romokra, néhány méter, ameddig a szem ellát. Csak a sztaniol, a polietilén világít. Hargitafürdőn órákon át eltart az alkonyat. *A szemétnek saját fénye van, ezért itt éjszakára sem sötétedik be teljesen.*

Vegyesbolt, magazin mixt. A palatetős épület előtt hárman ülnek, sámlikon. Csak az öreg köszön vissza, a két nő szó nélkül válogatja tovább az áfonyát, műanyagbordából műanyagvödörbe. Lilára száradt ujjukról lekopott a vörös körömlakk, az áfonya átfesti a homokot is, beszínezi a dértől csillogó fűszálakat, vérszínű lé csorog. Traktorkerék barázdái, biciklikereké vájta nyomokban habzik a víz. A bolt kong az ürességtől, a kilincs ragad. A lány a pénztárgéppel babrál. A polcokon cukorkák, csokoládék, olcsó dobozos sörök, műanyag palackos pálinkák és likőrök. Ismerős zacskók és dobozok, odakinn ugyanezeket feszíti a fák ágaira a szél, ugyanezek a palackok temetődnek a sárba. A pulton csak magyar nyelvű újságok, Hargita Népe, Füles magazin. A lány mosolyog. Nem kérek semmit, autószerelőt keresek. Az ablak párás, csak körvonalak látszanak, fémasztal, sörös rekesz és a két görnyedő nő az áfonyatengerben. Az öreg az ajtófélfának könyököl, rágyújt egy cigarettára. Szív, sűrít, gyújt, kipufog. Sípól, hörög. *Amikor még volt itt élet, kezdi.*

Minden nyirkos, ködös, cseppfolyós. A tárgyakat lassan, lassan elemészi a pára és a por. A seprúnyél penészes, a kerítéslécek korhadnak, a tetőcserepek nyákosan csillognak, mielőtt végleg elfekednének. Aztán a földre szállt felhőket szétkergeti a szél, vakítanak a kontúrok, a színek kiélesednek. Tündérek fogócskának a meddőhányók dűnéi között, a legkisebb királyfi a tárnák labirintusában

bolyong, az árokparton béka ugrándozik, királylányra várva. Az élet halvány nyomai. Ruhaszárító kötelek a fákra aggatva, a verandán kifeszítve. Tócsa, cipőnyomban. Pirosra festett ablakkeretek, színes Daciák. Villanyoszlopra drótozott táblák, balra a mofetták, jobbra a sífelvonó, előre semmi. Százéves villák, tornyokkal, fagerendázattal, fafaragványokkal. Egy hosszúkás épület, eladó. A vakolat lehullott, a telefonszám utolsó számjegyeivel együtt. Üvegcsonkok az ablakkeretekben, üvegszilánkok, cserépmaradványok a fűben. A lapulevél az ablakig ér, a sárgára és vörösre festett helyiségben egymáshoz csavarozott mozsizékek mállanak. A villanykapcsolókat és konnektorokat kiszerezték a falból. Az ablakkereten át egy domboldalra látni, villanyoszlop dülöngél a méteres gazban. Vakít a fényesség, kint minden kifehéredik, belül minden elfeketül. Minden szürke.

*Az István tud hegeszteni, van apparátja. Az öreg becsapja az ajtót, a vaslemez rezonál. Aztán csilingelni kezd, ahogy bukkanóról bukkanóra haladunk a kavicsos úton. Elhagyjuk a mélybe vezető liftakna tornyát, a bányavállalat roskadozó irodáit, elhagyjuk az utolsó bádogajtós barakkot. Betonkeverő forog a szemerkélő esőben, valaki megcsúszik a darulétrán, hangosan káromkodik, élet a kaolinon túl. Az öreg letekeri az ablakot, rágyújt egy cigarettára. Hamu pereg a pufajkájára, a műszerfalra. Kifújja a füstöt, öt foggal mosolyog, *nekem mindig Daciám volt, azt egy franciakulccsal is meg lehet javítani.* Elhagyjuk az építkezést, a menedékházat, a berregő transzformátortelepét. Az öreg megállás nélkül beszél, telelehel a szélvédőt. *Macskaezüst, fehérarany, büdösgödör, zagyttározó, porcelán, kaptató, kaolin. A lányomtól kaptam egyszer egy nyugati kocsit, de két hét múlva visszaadtam neki, minnek az ide.* A lány egy németországi kórházban dolgozik, a férje rendes ember, köhécseli az öreg. Elhagyjuk a betonutat, a mofettákra épített fakunyhókat, a reumások zarándokhelyeit. A kéngödörök csak az állatokkal bánnak el, *fojtó kigőzölgesüktől a fölöttük repülő madarak leesnek, az odavetődő állatok megdögölnek.**

A betonútnak vége, sóderes, kavicsos a talaj, a keréknyomok között gaz zöldell. A száraz áttörik magukat a murván. A forrásvíz csobog, de a patak a kertek alatt kanyarog, csak néha bukkan elő a lapulevelek közül. A fenyőfák tűlevelein harmatcseppek gyöngyöznek, a napfényt elnyeli a köd. A kövek közt apró gombák, elhagyott csigaházak, bagolyköpetek. Bogáncs tapad a cipőfűzőhöz. A kápolna udvarán hallgatag fenyőfák. A hiányzó kerítésléceken túl ösvény indul, keresztül a kápolnakerten, a falubeliek az udvaron vágnak át, lerövidítve az út kanyarulatait. A kápolna bejáratán rozsdás lakat. A kémények füstölnek, a tehének hallgatnak. Leszakadt mellvédek, a sárgálló sárfalból girbegurba gyökerek bújnak elő. A kőházakat faházak váltják fel. Az utolsó farakás, húsz méter hosszú sánc az út szélén. Az utolsó épület előtt türkizkék Dacia. Nyikorog a hinta, belekap a szél a láncokba.

A motor zakatol, a kipufogócső a kövekhez csapódik, zötykölődünk, csörömpölünk, szikrákat szórunk. A kutyák megugatnak, befutnak az autó elé, majd eltűnnek. Gyerekek bámulnak utánunk a kertkapuból, bámulják a csillogó karosszériát, a vakító ködlámpát, körbeadnak egy cigarettát. Az emelkedőn kipörög a

kerék, sóderrel tüzelünk rájuk. Aztán megállunk. Sehól, senki. Háromszintes kockaház a dombtetőn. Omladozó kémények, parabolaantennák, világoszöldre festett ablakkeretek. Bérkocsis utcai bérház, Józsefváros a Hargitán, ezerháromszáz méteren, hegyi levegővel, zúgó fenyvesekkel. Melléképületek, faházak, kalyibák. Alumíniumlapok, vascsövek, fagerendák a gazban. Hófehér kutya, az óljához kötve, hátat fordít, ahogy meglát bennünket. A fészert ajtajában tyúk kapirgál, unottan. Az öreg becsapja az ajtót, visszhangzik a völgy. A földszinten meglibben egy függöny, emberek jelennek meg az épület előtt, mintha a semmiből bújtak volna elő. A kapualjból, a garázsból, a föld alól. Székely szellemek, szevasztok.

Az utolsó meredély, traktornyom, friss tehénlepény. A kavicsos útnak vége, tovább az emelkedőn. A forrásvíz csobog, távoli kolompszó. A fenyőfák megnyugtató, geometrikus rendben sorakoznak fel egymás mellett. Lecsupasított törzsű fák, mintha valaki egyenként végiggyalulta volna őket. Tovább a domboldalon, a tetőről rálátni a többszintes téglaházakra, bányászlakásokra, víkendházakra, panziókra. Innen már hallani a kutyaugatást és a lánccsörgést. Látni a sípályát, a meddőhányókat, a sárgásfehér kaolindűnét, a holdbéli tájat. Az elsavasodott patak nyomvonalát, a víz egyre csak marja a növényzetet. Örökzöld, szürkésfehér, halott.

István lecsoszog a lépcsőn. Műszálás pulóver, bolyhos tréningnadrág, gumicsizma, jéghideg kézfogás. Gyönyörű férfi, szöghaja alig őszül, csak a szemei sárgák, *a mája. Amíg volt a gyár, volt apparát, most semmi sincs.* Az autó alól beszél, rekedt hangon, közel hajolunk, hogy értsük. Megkopogtatja a kipufogódobot, dongnak, nyikorognak a fémlemezok. *Ez teljesen leszakadt a csavarozásnál, dróttal lehet felkötöni, egy darabig kitart.* István nem porolja le a nadrágját, cigarettát vesz elő a zsebéből. Lesüti vérekes szemeit, rágyújt. Egy fiú jön elő az egyik kalyibából, kezében dróttekeres, csípőfogó. Lassan csavarozzuk le a hátsó kerekeket, feltéglázzuk a kocsit. Senki sem beszél, pedig annyi mindent szeretnék kérdezni. A fákról, a ködről, a bányáról. Valaki harákol, majd köp egyet. Egy tündő sípol. István drótoz. *Pár éve idejött egy nagyváradi koma. Megvette az összes vasat. Két hónapig volt megint munka, azalatt kiszereztünk mindent a gyárból. Aztán megint vége lett.* Halkan, hidegen, indulat nélkül beszél. Fizetségként fél liter pálinkát kér a vegyesboltból. A kékcímkéset, öt lejbe kerül. Közben nem néz rám, csak odébb rúg egy kavicsot. Beindítom a motort, az emberek félreállnak. A kipufogócső még jobban nyikorog, mint eddig. Gázt adok, majd visszanezék a murvaútról. Sehól, senki.

István egyedül cigarettázik az épület előtt. Biccentünk egymásnak, de mielőtt odaérnék, hátat fordít, és bemegy a házba. A műanyag palackot leteszem a korlát mellé. A kockaháznak tizennyolc ablaka van, de mintha évek óta senki sem nézett volna ki rajtuk. Továbbmegyek a földúton. Elhagyom az utolsó faházat is a faluszélen, a türkizkék Daciát és a hintát. Már csak a patak csobog, valahol tehenek kolompolnak. Néma fenyőfák között kaptatok felfelé, tülevelek kárpitjába süppedek. Hargitafürdőn még mindig tart az alkonyat. A kutyaugatás felhallatszik az erdőbe. A helyiek azt mondják, a kutya egészen másképp ugat, ha medve jár a faluban. Letérek az ösvényről. Csak kettőt kell lépni, és elnyel a sötétség.

Jetlag

A konzul elmondása szerint apám holttestét valahol Oregon államban, egy motelben találta meg egy prostituált. Apám a fűtőtestre csomózta azt a kötelet, amelyre felkötötte magát. Rendetlen szobájában rábukkantak az irataira, de még nekem is azonosítanom kell. Azért pont nekem, mert én vagyok az egyetlen élő rokona. Az ottani hatóságokat nem érdekli, hogy tizenöt éve nem láttuk egymást. Ki kell utaznom a saját költségemen.

Az indulás reggelén feszült vagyok, ideges, semmi kedvem a kényszerű kiruccanáshoz. Olgám feltűnően figyelmes, szinte ágyba hozza nekem a reggelit. Azt hiszi, a repüléstől félek, életem első repülőútjától. Avagy a halálhír rázott meg? Kávét nem ad, ellenben a tányér mellett ott áll egy stamedli vilmoskörte. Elmosolyodok magamban ennyi gondosságon. Hogy oldjam a hangulatot, elmesélem neki készülődés közben kamaszkorom egyik drámatervét. József Attiláról írtam volna színművet, arról, hogy kiutazik apja után Amerikába és homeless-ekkel együtt, tehervagonok bensejében járja végig a kontinensnyi országot. El is kezdtem jegyzetelni az ötleteimet, de aztán ehhez sem volt kitartásom, akárcsak apámnak az élethez.

A repülőtér tiszta, mondhatni steril, az ügyintézés zökkenőmentes. Kisbuszok visznek a hatalmas monstrumokhoz. Még egy utolsó nekirugaszkodás és a gép fedélzetén vagyok. Szerencsére ablak mellé kerülök, másik oldalamon egy meghatározhatatlan származású, középkorú férfi helyezkedik el. Hálisitennek nem próbál szóba elegyedni velem, ma nem lennék kellemes társaság. Lopva nézem az arcokat, olvasmányélményeim alapján keresem rajtuk a szorongás látható jeleit. De csak én tűnhetek riadtnak, miközben forgatom a fejem, talán ezért mosolyodik rám barátságosan az egyik sztyuvi. A legtöbben attól félnek, hogy lezuhan a gép, ezt azonban olyan közhelyesnek találom. Különben észre sem veszem, amikor gurulni kezd velünk a kifutópályán, csak az emelkedésből érzékelek valamit. Fogalmam sincs, Olga vajon megvárta-e a felszállást, de jólesik elképzelnem, hogy szemével jó ideig követi a várócsarnok ablakán át a gépem útját, akárcsak a filmekben.

Szopogatom a savanyú cukorkát, hogy a légnyomáskülönbségtől ne duguljon be a fülem, és találgatom, mikor érzük el a teljes utazómagasságot. Az utaszállítók pilótái általában igyekeznek a sztratoszférába emelkedni, ahová csak ritkán törnek föl felhők, és villámok sem csapdosnak. Kipillantok az ablakon, alattunk tényleg felhőmező. Szabadok lettünk az időjárás determinizmusaitól. Érdekes módon nem riaszt meg a tériszony sem, pedig makacsul kínoz reggel óta valami enyhe nyugtalanság. Nem, nem pánik, annál jóval kisebb az intenzitása. Mintha a teljes nyugalom és a rémület között bolyonganék a senkiföldjén. Szomszédom falatozik, én kellenetlenül mocorgok az ülésen, zavar a majonéz illata. Aztán eszembe jut Freud, aki szerint a szorongásnak tárgyat találni örökös il-

lúzió. Ezt nem tudom elfogadni, de okosabbat sem agyalhatok ki helyette. Görcsösen igyekszem az ablak felé fordulni, hogy ne érezzem az ételszagot. Kicsivel lejjebb egy másik légifolyosón vadászgépek haladnak. Útitársam csámcsog, az órámra pillantok. Fél órája repülünk. Hirtelen mozdulattal a homlokomhoz kapok, mint aki rájött valamire.

A melatonin-tabletták! Olga tegnap este az éjjeliszekrényemre készített egy levélnyit, de a nagy kavarodásban megfeledkeztünk róla. Oregon állam vagy ahogy a helyiek becézik: Beaver State, a hódok földje kilenc időzónányira fekszik Budapesttől. Fogalmam sincs, apám hogyan keveredhetett ilyen messzire, mindenestre az emberi szervezet rövid távon segítség nélkül képtelen alkalmazkodni ekkora időeltolódáshoz. A kelet-nyugati irányban tett hosszú utazások alkalmával lép fel a rettegett jetlag, a test és a psziché reakciója az anomáliára. Álmatlanság vagy éppen aluszékonyság, nyugtalanság, megnövekedett sírasi hajlam, depresszió, esetleg testi tünetek. És mindezt csupán a melatonin enyhítené valamelyest. Bután nézek magam elé, hallgatom a monoton zúgást. Vajon hány óra lesz Oregonban, ha leszáll majd velem a gép? Úgy tűnik, nincs mit tenni: átszeljük a mát, egész a tegnapiig.

Can I help You?, szólít meg most a szomszédom. Ránézek. Még mindig rág, miközben érdeklődéssel pislog rám. Karcos hangja van, mint az erős dohányosoknak. Arcvonásai alapján talán indiai vagy pakisztáni lehet. Nevetnem kell a gondolattól, hogy melatonint próbáljak lejmolni tőle. Láthatólag megkönnyebbül, amikor elmosolyodom. Visszatér a hamburgeréhez, én pedig ismét magamba mélyedek. Próbálok mérlegelni a lehetőségeket. Első dolgom természetesen az lesz, hogy autót bérelek. Aztán szobát veszek ki egy motelben, ha a sors kegyetlen hozzám, éppen azt a szállodát választom, amelyben apám önkezeléssel vetett véget az életének. Le kell feküdnöm azonnal, állítólag ez is jó hatással van a jetlagre.

Különben sem lehet olyan nagy dolog az a jetlag. Az utóbbi hetekben azzal hoztam a frászt Olgára, hogy kiszámíthatatlan időpontokban tértem nyugovóra. Egyik este tíz óraker elaludtam a tévé előtt, máskor hajnali négyig pötyögtem a laptopomon. Ha úgy tetszik, száznál is több fordulatokra kényszerítettem a szervezetemet, és túléltam. Lehet-e ennél rosszabb a jetlag?

Kaltenbrunner története hozott a múltkor annyira lázba, hogy hajnalig dolgoztam. Amióta elhatároztam, hogy felfrissítem a német nyelvtudásomat, igyekszem minden hanganyagot felkutatni az internetes archívumokban. Így bukkantam rá a nürnbergi perről készített hangfelvételekre. Nem mindenkinek adatik meg, gondoltam némi büszkeséggel, hogy háborús bűnösöktől sajátítson el egy idegen nyelvet! A vádlottak vallomásait hallgatva tűnt fel nekem egy meglepően nyugodt tónusú hang. Azt a benyomást keltette bennem, hogy gazdája máris belenyugodott a várható ítéletbe, s esélyt sem lát annak elkerülésére. Dr. Ernst Kaltenbrunner valójában rettegett a per végkimenetelétől, és ennek látható jelei voltak. Az egykori osztrák ügyvéd a koncentrációs táborokat szervezte, s ebbéli minőségében milliók haláláért terhelte felelősség. Beosztottjai szerint az általa kiötlött kínzásokról filmfelvételeket készített, s azokat társaságban levetítette. Kaltenbrunner, aki csaknem minden korábbi fényképen egyenruhában feszített, a tárgyalásokon makacs következetességgel civilben jelent meg, talán hogy

hangsúlyozza jellemének időközbeni megváltozását. A perrel járó stressz miatt koponyaúri bevérzést szenvedett, gerinccsapolást kellett rajta végrehajtani. Hetekig tartott a felépülése. Az ellene felhozott vádakat egészen a „Tod durch den Strang” kimondásáig tagadta. Egész éjszakákat kínlódtam végig azzal, hogy megpróbáljak belelátni Kaltenbrunner lelkébe, hiszen össze akartam eszabálni egy szerepverset, hiába. A látszólagos nyugalma és rettegése között feszülő antagonizmus zavarba hozott.

Pedig érthető, átéltem magam is. Egy tizenkét éves kamaszfiút megvisel egy válóperes tárgyalás is, ahol az életéről döntenek. Tanácsstalanul pislog a bíróra, ha megkérdezi tőle, kinél akar maradni. Kinél, kinél; az anyjánál, mert hozzászokott a kényeztetéshez, az apjánál, mert a fiúnak az apja mellett van a helye! Micsoda hülye kérdés ez? Válasz híján a tanácsvezető bíró, korunk Salamonja, még egyszer megkérte a szüleimet, fejtsék ki, miért ragaszkodnak hozzám. Hogyhogy miért, tárta szét karját apám, azért, mert nem akarom fizetni a gyerekért! Valójában abban a pillanatban megértettem, hogy apám nemcsak számító, de ostoba is. Azonban ha kimutattam volna csalódottságomat, esetleg férfiatlannak látszom, ez pedig tabu volt számomra. Közönyös arccal, vigyázzba merevedve hallgattam a verdiktet, melyben anyámnak ítélték, egyúttal elrendelték a lakásmegosztást. Átmenetileg minden maradt a régiben: a veszekedések, amelyek olykor tettelegességbe torkolltak, a szégyenkezés a szomszédok előtt, amikor a kényszerű lakótársak egymásra hívták a rendőrséget. Apám megpróbált kijátszani anyám ellen, utóbbi valószínűleg őszintén szeretett, abban azonban megegyeztek, hogy mindketten a maguk tulajdonának tekintettek. Anyám egy napon eltűnt, pár napra rá képeslapot kaptam tőle, melyet egy vidéki postahivatalban adott fel. „Nem bírtam tovább, ne haragudj!”, ennyi volt ráírva.

A kapitány szerint már az óceán fölött járunk. Rossz a szám íze az emlékeztéstől, kívánok egy pohárka cherryt, de nem merek inni, hátha súlyosbítja majd a jetlaget. A pakisztáni alszik, nincs kivel beszélgetnem. Kezembe veszek egy újságot, az emlékektől indulatosan kirázom a lapjait. Összehangolt támadások Bagdadban, Llosa irodalmi Nobel-díja. Elmosolyodom. Egy diákomat nemrégiben a tanári vécében kaptam rajta, amint a Don Rigoberto feljegyzéseit olvassa, és közben maszturbál. Engem sokkal jobban elővett ez a leleplezés, mint a szerencsétlen nebulót. Hogyne, én is csináltam annak idején, a dolog pikantériája azonban, hogy minden alkalommal iszonyatos büntudatot éreztem utána. A katolicizmus volt az én nonkonformizmusom, minthogy apám gyűlölte a vallást, én pedig élvezettel hallgattam a kifakadásait, hogy már megint a papok valagát nyalom. Különös módon a bigott képmutatás mégsem állt távol tőle. Egyszer rányitottam, amikor az én szobámban, az én ágyamon gyömoszólt egy idegen nőt. Úgy fordultam vissza az ajtóból, mintha semmit sem vettem volna észre. Aznap este zavaros ákombákomokkal teleírt papírlapot találtam az éjjeliszekrényemen. A magyarázkodó szövegben apám erőltetett metaforához folyamodott, a szexualitást az előhívatlan filmtekercshez hasonlította, mely tönkremegy, ha napvilágra kerül. Ma már értem, hogy a szex egyfajta Achilles-sarka volt apám egyébként kikezdehetetlen jellemének. Ő, aki a gyengédséget azonosította a megvetett gyengeséggel, időnként mégis rákényszerült, hogy gyengéd legyen valakivel.

Apám akkor már elviselhetetlen volt számomra. Elrontott életéért a szerelemgyereket tette felelőssé, engem, akinek fogantatása miatt el kellett vennie anyámat. Egy jó szava nem volt hozzám, ellenben igyekezett kiirtani a személyiségemből mindent, amit anyámtól örököltem. Pol Pot elszántságával üldözött bennem az irodalom szeretetét, mint valami eretnokséget. Megtörtént, hogy a karomnál fogva fölemelt az ágyról, ahol éppen Tolsztojt olvastam és az ablakhoz vonszolt. A szemközi bérház kapualjában rosszul öltözött kamaszgyerekeket láttam, akik vadgesztenyével fociztak. Apám rájuk mutatott, és a nyakamba lihegte, hogy soha nem leszek „fasza gyerek”, mint ők, világeletemben töketlen maradok. Egyszer hazahozott az ócskavas-telepről egy komplett biciklit, és rám parancsolt, hogy szereljem szét. Amint olajos kézzel, izzadva szerencsétlenkedtem a csavarhúzóval, leplezetlen kárörömmel vigyorgott rám. Mesélhetnék még a fénytelen szentestékről is, amikor apám alsógatyában ült mellettem az asztalnál, és szótlánul fokhagymázta a pirítóst az újságpapíron. Ajándékozás szóba sem került, felfogása szerint örülhettem, hogy megtűr a háznál. Tizennegyedik születésnapom alkalmából azonban meglepett egy könyvjelzővel. Ünnepeleys komolysággal, némán nyújtotta át. Cizellált betűkkel Oroszlánszívű Richárd király híres mondása volt ráírva: „A mi családunk sajátossága, hogy a fiak gyűlölik apjukat; mi az ördögtől származunk, és őhöz tévünk vissza.”

A legrosszabb volt azzal szembesülni, hogy nincs segítség. A tanárim nem értették, miért vagyok mogorva és dacos, hiszen olyan művelt és kellemes ember az apám, aki a szülői értekezleteken mindenkit elkápráztat a választékos modorával! A gyámügynek nem volt oka közbeavatkozni, a bizonyíthatatlan lelki terror nem az ő sztaluk, a gyermeklélektan rejtelseiben az akkori bürokraták különben sem voltak járatosak. Gyóntatóim az engedelmisséget hangsúlyozták. Ismerőseink megrovóan néztek rám, nem tudták, hogy pimaszságom az önvédelem eszköze. Mindenki behunyta a szemét, s így van ez ma is. Pedig nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy a benne uralkodó családmodell meghatározza egy ország államformáját. Ahol az apa élet-halál ura, ott előbb-utóbb megjelennek az autokratikus tendenciák a politika szférájában is. Meggyőződésem, hogy Magyarország, amelytől éppen több száz kilométeres óránkénti sebességgel távolodom, csak kérészetű demokráciával rendelkezik.

Suhan a gép velünk vissza az időben. Bár reggel indultunk, úgy számolom, Oregonban is reggel lesz, mire megérkezünk. Dél tájban már kóvályogni fogok az álmoaságtól. Jobb is, hogy nincs bennem részvét, inkább valami közöny urálja a lelkemet. Rossz rágondolni, a jetlagtól gyötörve hogyan viselnék el egy érzelmi felindulást. Útitársam feje félrebillen alvás közben, szája szélén csorog a nyál. Szemhéja nem csukódott le teljesen, szeme fehérje egy keskeny sávban kilátszik alóla. Arcán különös grimasz. Arra gondolok, az akasztott ember is így nézhet ki. Tisztára, mintha csak aludna, akár nappal a denevérek. Az ördögtől származunk, és őhöz tévünk vissza.

Mégiscsak az apám volt, győzködöm magam. Igen, egyetlenegyszer tényleg apámnak éreztem. A vastagbélműtétjét követően, amikor meglátogattam a kórházban. Vonakodva mentem be hozzá. Akkor már évek óta külön éltünk, és nem beszélünk egymással. Apám, mihelyt megtudta, hogy a műszaki egyetem helyett a bölcsészkarra jelentkeztem, kijelentette, hogy nem finanszírozza tanulmá-

nyaimat. Felcsaptam hát postásnak, és albérletbe költöztem. Ritkán láttam apámat az utcán, többnyire elfordította a fejét találkozáskor. A betegségéről is csak azért szereztem tudomást, mert felhívtak a kórházból, mint egyetlen élő hozzátartozóját. Vastagbédaganat, az orvosi team kénytelen volt kivezetni a végbelét a hasfalán keresztül. Amikor az ágyához léptem, rám pillantott, de azonnal behunyta a szemét. Megértettem, hogy szégyelli előttem a kiszolgáltatottságát, az ijesztően elsápadt és lesoványodott arcát, a sztómáját. Percekig tarthatott ez a némaság, s anélkül törte meg, hogy felnézett volna rám. Gyerekkoromban a házunk ablakai az indóházra néztek, kezdte, láttam hát sok indulást és beérkezést! Igen, neki volt gyerekkora, villant át az agyamon. Neked is láttam az indulásodat, hörögte tovább, látni akarom a beérkezéset is! Továbbra is kerülte a tekintetemet, de kinyújtotta a kezét, és megszorította a karomat, éppen úgy, mint amikor az ablakhoz vonszolt Tolsztoj mellől. Most azonban nem akart kényszeríteni semmire, ellenkezőleg, esdeklést fejezett ki a szorítása. Ez az emberi roncs, egyben trónfosztott zsarnok a halál kapujában is csak képes beszéddel és mozdulatok útján volt hajlandó bocsánatot kérni tőlem.

Egy hét múlva ismét bementem hozzá. Egy orvost elkaptam a folyosón, ő megnyugtatott, hogy apám leletei kitűnőek. És tényleg, amikor beléptem hozzá, apám törökülésben ült az ágyán és rejtvényt fejtett. Arca szépen kitelt, piros-pozsgás. Rám pillantott, de nem köszönt. Ravaszkas fény gyulladt a szemében, aztán újra belemélyedett a rejtvénybe. Zavarba jöttem. Ott álltam tőle néhány lépésnyire éthordóval a kezemben, nem szóltam, csak váltogattam a lábam. Mit piszmogsz ott, mint a reumás lajhár?, csattant fel váratlanul és hozzám vágta a rejtvényűjséget. Kamaszkorom óta gyűlöltem és féltem ezt a szófordulatát, amelyben összesűrűsödött irántam érzett mélységes megvetése. Csak pillanatok múlva tudatosodott bennem, hogy én már nem az a kiszolgáltatott fiatalokú vagyok, akinek szüntelenül nyelnie kell. Baszd meg, apa!, sírtam el magam és földhöz csaptam az éthordót. A padlón végigömlött a csirkehúsleves, befolyt a cipőm redőji alá, s ahogy kirohantam, végighordtam az egész kórteremben.

Egy amerikai orvos írta Kaltenbrunnerről: „Brutális típus. Kemény és kegyetlen, amíg hatalom van a kezében, nyöszörög és siránkozik, amikor nincs.”

Eszembe jut, hogy egy Concorde típusú géppel talán szó szerint előbb megérkeznénk, mint hogy elindultunk volna. De nekem New Yorkban még át kell szállnom egy belföldi járatra. Már biztos vagyok benne, hogy várakozás közben megszegem a fogadalmamat, és három hónap kihagyást követően ismét rágyújtok. Nem bírom másképp. Félek a jetlagtól, a halott látványától, a feltoluló emlékektől.

Szomszédom ébredezik. Első mozdulatával megtörli a száját, majd nyújtózkodik és fejkörzést végez. Rám mosolyog, mintha ugyanoda tartanánk. Kicsike laptopot húz elő, felnyitja és feltöltött fényképek jelennek meg a képernyőn. Fásultan figyelek, most az sem érdekel, hogy udvariatlanság kíváncsiskodni. Az egyik fényképet hosszan nézegeti útítársam. Amikor észreveszi, hogy én is csatlakoztam hozzá, előzékenyen elém tolja a laptopot. Kősvatagot látok, mintha egy marsbéli táj bontakozna ki előttem. Egy nagyobbacska kővön színehagyott pólóban, vászonnadrágban, mezítlábasan szomorú arcú kisfiú ül. A jobbján egy asszony áll tetőtől-talpig burkában, balján útítársam, meglepő módon európai

öltönyben. Testtartása hanyag eleganciát fejez ki, fejét felszegve, büszkén néz a kamerába. Aztán egy pillanatig azt hiszem, rosszul látok. A kisiú törékeny térdein keresztbe fektetve egy vascsőnek tűnő tárgy. Édeskeveset értek a fegyverekhez, de azt hiszem, ez RPG. Páncéltörő aknavető. Még egy pillantást vetek a képen szereplőkre, tekintetem megállapodik a kisiú fénytelen fekete szemein. Megértem, hogy a kősvatagban egy kényúr pöffeszkedik éppen alattvalói körében.

Kínomban farkasmosolyra húzódik a szám, miközben lassan szomszédomhoz fordulok. Ő is elvigyorodik, megmutatja nekem erősen szuvas metszőfogait. Még életemben nem éreztem magam ennyire határozottnak. Előkelő közönyel fogok a hulla arcába nézni. Nem lesznek feltoluló emlékek és a jetlagre is magasról teszek. Semmi szükségem arra, hogy rágyújtsak a Kennedyn.

A világtörténelem legelvetemültebb bűnözői nem tömeggyilkosok, hanem szülők voltak!, mondom útitársam arcába lassan, tagoltan. Kedélyesen beszélek, és hibátlan magyarsággal, hogy mondjak is valamit meg nem is, mint a mesebeli lány.

„Please repeat”-jére nem válaszolok. Elfordulok tőle, elmorzsolok egy könnycseppet a szemem sarkában, előveszem a mobilomat, és villámgyorsan beütöm Olga számát. Míg hallgatom, hogy kicseng, az ablakon keresztül fürkészem az óceánt. Mielőtt a távolban felsejlenek az ígéret földjének girbegurba partvonalai, még hallani szeretném a hangját az angyalnak, aki rám talált, és kiragadott engem minden rettegésből.

Viotti négy vagy öt élete

regényrészlet

„fölköttem lebeg zászlaja, a szerelem”
Énekek Éneke 2,4.

Akad, akinek nem juthat hely.

A magyar Tolnai Nyomdai Műintézet és Kiadóvállalat Részvénytársasága kiadásában a népszerű általános tudás és műveltség tárának tizennyolcadik köteté után jelenik meg egymás után két pótkötet, mindegyik 30-30.000 példányban. 1931-ben. A kiadvány részére a társaság a papírt Viotti Mór Aurél Ágoston gyárából vásárolja.

A pótkötet példányainak többségét a kiadó bőrrel, illetve kartonra vont bőrpapírral fedi be, de 2000 példányt paperback formában, ívenként összehajtogatottan, puha fedőlappal árusít, abból a megfontolásból, hogy a vevő a maga ízlésére és költségére gondoskodik a bekötetéséről. E példányok esetében a könyvkötő géppel felvágja a lapokat. Természetesen akadnak olyanok, akik maguk oldják meg a feladatot: nem kell egyéb hozzá, mint a mutatóujj, vagy egy hosszabb pálca, jobb esetben pedig az íróasztalon heverő, kézhez illő levélbontó.

A papírlapokon feltűnő vízjellel a VM monogram alatt szűrős burkából kibukkanó vadgesztenye a hozzáértő számára az ötgenerációs Viottiak termékét azonosítja, s ez a kiváló minőségű készítmény méltónak bizonyul a lexikon anyagához.

2010-ben, amikor (az ötödik) Viotti Mór Aurél Ágoston úgy hagyja maga mögött a tündökletes világot, hogy nemcsak holland ősei munkáját, de az enciklopédiához hordozó anyagot szolgáltató, a második világháborúig kielégítően prosperáló, majd államosított papírgyár emlékét is elfeledte, a mélydombor nyomású bőrkötésű lexikon darabjainak antikváriumi értéke magas (25.000 Ft, azaz mintegy 100 Euro).

A Google szerint a lexikonra hivatkozások száma 2010. október 15-én 47.000, amelynél csak – e címszó esetében – Tolnai Klári magyar színésznőé a nagyobb (87.700 db).

A Viotti név nincs a lexikon címszavai között. Ha valakiben fel is rémlik valami e név kapcsán, az feltehetően egy itáliai zenészhez kapcsolódik. Akinek azonban nem volt köze a mi Viottiainkhoz. Azaz: Viotti Mór Aurél Ágostonhoz.

Első

Nyár

Hosszú élete során többször megtapasztalja, hogy az évszakok, mint a kőfalak közül kipottyánó, kerítés híján maradó kertek, árvaságukban labirintussá válnak és összezavarodnak. Viotti Mór Aurél Ágoston szabálytalan életet él, így történhet meg, hogy az ötödik évszakot is átéli. Azokban a vége nincs, különös napokban újból pompázni kezdenek a rózsafák, de nem úgy, mintha másodvirágzás-hoz fognának, hanem harsogóan, májusi-júniusi módon. Megtapasztalhatja azt is, hogy a vén kontinens, Európa, amelynek hú lakója, már-már váratlanul tüzet fog, és ez a tűzvész leginkább a pokolhoz teszi a világát hasonlatossá, heve a földrészt kiszárítja, tönkreteszi. Mindezeket pontosan érzékeli Viotti, s apró részleteit elraktározza emlékezetében. Végére is, nem hiába úzi szerelmetes kitartással mesterségét. Afféle titkos magántitkárnak nevezhetnénk, ha rajta kívül akadna egyetlen mesterember is, ki hasonló munkára adja a fejét, szívét és azt a szépírású kezét. Jobb híján azonban levelezőnek hívják, holott ez nem jelöli túl-hegynyi pontossággal a tevékenységét, amellyel az összegabalyodott időből híz hasznot, elvégre alkalomadtán kifejező költői képet alkot, s a rózsából olyan rendkívüli eszenciát párol, amelyre sem a káromlásból áldást formázni képes erdélyi rózsakertészek, sem a dél-francia parfümöt előállító, félhomályban leveket, főzeteket és párlatokat kotyvasztó mesterek, sem a dalmát kolostorok udvarán zsoldárokat mormoló, rózsákba feledkező szerzetesek nem képesek, de még az andalúziai, egyszerre muszlim, zsidó és keresztény szülőkkel hivalkodó alkímisták sem.

– Azok a hűtlen, azok az átkozott férfiak!

A tiszta égboltú estén, kései időpontban elköltött vacsorájukat befejezve Alice odafordul a férjéhez.

– Olvastam egy regényt!

– Nocsak! – kapja fel a fejét Viotti, és tágra nyílik gyönyörű férfiszeme.

– Nem tetszett. – siet elmondani az asszony.

– Semmi hasznosat nem találsz benne?

– Elpazarolom az időmet! – csattan fel – Miközben annyi máshoz szükségem volna erre az időre.

– Eszerint nem tudtad letenni. – kérdésként indul ugyan, de amint elhangzik, kijelentéssé válik Viotti mondata.

– Megszámoltam, hány szóból áll.

Viotti ugyanúgy a szavak száma alapján oszt és szoroz, nézi a fellegeket és csapdossa szíjjal szétvetett lába között a puha port a földön.

– Valamennyi szó közül a legtöbbször a 'levél' fordul elő! Annak a nőnek a könyvének majd' egy százalékát teszi ki ez a szó!

Rátölt a borára, hogy pohárnyivá kitelő itala elegendő legyen hatalmas szomja eloltásához.

– Nem tudom, nem kellene-e elolvasnod.

A keskeny szemmel kutakodó Alice kérdése mellbe csapja Viottit.

- Hiszen nem jó!
- Nem azért. Ámbár... – kiveszi férje kezéből a vékony falú poharat, s belekortyol az italba, mielőtt befejezi a választ – ...asszonyoknak való.
- Nem ismerem kellőképpen az asszonyokat? – és ujjával alányúl Alice puha húsú jobb karjának, megemeli. Megcsókolja a nő virágillatú kézfejét.
- Miféle szokást hozol nekem haza?
- Párizsit. Ha elmegyünk, nem szabad idegenkedned tőle.
- Olvasnak ott?
- Mostanság mindenki regényt és verseket olvas. A németek. Az angolok. Az oroszok.
- De ez a regény! Az anya egyik lánya elszökik a katonatiszttal! Másrészt a teljes család, az asszony és mind az öt gyermeke nap mint nap, órákon át levelet írogat, s mohón olvassák a válaszokat, mert minden oldalon újabbakat kapnak. Ugyancsak időt igényel, hogy mindenki mindenkit beavasson a saját levelezésébe. A férfiak pedig, hacsak nem távolra utaznak, lovon közlekednek, ritkábban fogaton. Ha valaki elutazik, arra biztosan inni fognak.
- A levél az emlékezet formája. Az emlékeztetés kelléke! – ábrándozik és magyarázkodik egyidejűleg a férj.
- A ló?
- A ló? Hm. Az maga a távoli pontok között elmúló idő megjelenítője! Olyan, mint az óra mutatója.
- Az ivás?
- Az ivást hagyjuk! – s magához húzza, ölébe emeli madárcsontú, éneklő szavú asszonyát.
- Párizsban látunk angyalt? – kérdezi Alice, s úgy búvik férje mellére, mint aki sejtí kérdésére a választ.
- Angyalok? – teszi fel a kérdést Viotti is. – Az első keresztények és az egyházatyák elmékedéseiben emlegetik őket ugyan, de ők nem Párizsban éltek. Mostanság alig hallani felőlük. Többnyire akkor is arról, hogy nincsenek. Mert-hogy senki nem várja ki itt e földön, hogy angyallá nemesedjék.

Alice, az árvaként nevelkedett regényhősnőhöz hasonlóan, ügyesen rajzol, zongorázik, ő is türelmes és következetes asszony. Alice azonban nem árva, szülei a nagyszülők örökségének köszönhetően Dél-Franciaország ismert birtokosai; a család múltját, ha nem is a rómaiak idejéig, de a sosem gyengülő hangú Caesarius koráig vezetik vissza, amikor a hét napjait nem a bolygók isteneiről nevezték el, hanem az Úr napjától való távolság alapján. A környéken nincs senki, aki a vendégei számára az övénél ízletesebb nyúlpestétomot találat fel. Emlékezik tizennyolc tanárnője nevére, akik egykoron, a világba visszatérő lányok nevelésére szakosodott kolostorban megformázták személyiségét, úgy, hogy ahhoz a későbbiekben újabb vésőnyom sem hagyott nyomot. Alice homlokán kizárólag az a nem mély, de hosszú és vízszintes ránc marad meg, amelyet nyomban a kolostorba kerülése után, néhány hét alatt karcolt rá a hirtelen érkező felnőtt magány, s életideje nem illeszti arcára öregasszony maszkját, meg nem fonnyasztja nyakán a bőrt s enciánkék szemét nem halványítja el.

A domboldalról, a háza előtti lócáról, ahol kezében pohár borral estéenként üldögél, a környék több útjára rálát. A szemközti magaslaton, a fák, a bokrok és a kibúvó sziklák között kanyarognak a mostanság megépült útvonalak, a nyers földbe mélyedő kocsiutak, az ösvények, és abban mindannyi megegyezik, hogy akik azokon járnak, vagy közelednek, vagy pedig távolodnak. Azaz Viotti Mór házához viszonyítva mozogtak, arra- vagy errefelé. Viottit mindez ingerlékenyette.

– Ezek az utak hivalkodtak a szerepükkel! Tetszelegtek. Rendeltetésük értelme szerint járművel bíró, avagy anélküli, lovas, vagy gyalogos emberek járkálnak fel s alá rajtuk, jönnek, közelegnek, közelítenek, elmennek, távolodnak; haladnak.

Egyetlen funkcióra redukálódik az utak léte. Mintha élőlények volnának, iradatlan méretű fatuskót gördítenek az utakat rová vándor lába elé. Ezek az utak, állapítja meg nem egyszer, akadályok. Aztán minduntalan rátalál a hegytető tömött erdője alatt húzódó keskeny utacskára, arra, amely az erdőszéllel párhuzamosan érkezik (tűnik fel) a hegycsúcs jobbja, és miután hosszú szalagot képez, nyomtalanul bebújik a csúcs bal oldalába. Ezen az úton, dohogja, nem lehet sem megérkezni, sem eltávozni. Ha festményen ábrázolja a művész (Viotti, ha elképzelné, művésznőnek gondolja az ábrázolat alkotóját), nem kétséges, ez az út nem lenne jeladás, nem is üzenet, se nem események szignálja. Az út ugyan hasonlatokat vonzana mágnesként magához, elrendezné a helyestől messze a helytelen, a hangminta alapján a megfelelő hangot a recsegőtől és kellemetlentől, de mégis hű maradvány eredeti voltához: útnak.

Viotti azt az utat választja magának, amelyet alkatahoz illőnek talál. Abban az életében, amelynek közepében éppen van, ez a hibátlan döntés. S ennek az útnak akad egy festőileg értékelhető előnye. Azáltal, hogy az út maga nem ábrázolható, hanem mindössze a mellette megnőtt, sorban álló kísérői, a fák, csak utalni lehet a létezésére.

E román, azaz regény olvasásakor Európa legrövidebb századának közepén vagyunk, közel Cannes-hoz, még közelebb Fayence-hoz, a vidék legmagasabb, cukorsüvegszerű hegyének tengertől távol eső felén, Mons település villagazdaságában, amelynek építményei alatt római romok húzódnak. E mondat idején éppenséggel 1870-ben. Amikor újfajta időszaka kezdődik az olvasásnak: az olvasó az egyik oldalról a másikra lapozva olvas, hogy közben egész passzusokat át lépjen, más esetekben pedig keresztül-kasul járja a mondatokat, szét is szedi azokat és feljavítja, hogy a szöveg által nem sejtett következtetésekre jusson, s az elkövetkezőkben ott fogjon az olvasáshoz, ahol akar, vagy elhajíthassa a nyomtatványt, és ha úgy tetszik, akár meg is semmisítse. Ugyan a papírt gyűjti fel, de a szöveget égeti meg.

Franciául keletkezik a papiroson fellelhető kedvtelés elnevezése: *lingua romana*. Annyi, mint: 'latin nyelvből származó'.

Viotti és felesége a veres földdel borított hegyoldal több évszázados házában él. A lakhelyet nem Viotti Mór építi, a papírmalommal és az olajfabirtokkal együtt örökölte, amelyen a családja ellátásához szükséges kevéske gabona és minden

egyéb száraz termék, továbbá a zöltség és a gyümölcsök többsége megterem. Mint az egy férfiútól elvárható, különösen kedveli a lencsét, az édes húsú és sárga kérgű karórépát, a gránátalmát és a szárazságot jól elviselő, repedezett héjú sárgadinnyét. Vonzódik bozontos, nagyhangú kutyáihoz, falkányit tart belőlük, nyúlra vadászni jár velük, szereti a háza tetőgerincét borító nedves kúpcserепek fényét, az esernyőfenyő sötét árnyát és a délszakias nyugalmat; mindezeket szövegírói munkája előfeltételének gondolja. Akad alkalom, hogy vendégül lát néhány északról vagy éppen keletről érkező, betegeskedő utazót, akikről Alice örökké azt képzei, hogy a múltból, férje múltjából bukkannak elő. S amikor eltávoznak, oda is húzódnak vissza. Az egy, vagy kettő, vagy három korábbi életbe. Mert oly váratlanul toppannak be, épp hogy megismerik a házaspárral töltött idő örömet, hamarjában elköszönnek, ezért, hogy egyszerűbb őket múltbéli szellemeknek, mint embereknek vélni. Köztük azt a fonák tekintetű, foltozott mosolyú urat is, aki a zsebéből, amerre sétál, maga körül Rómában gyűjtött ibolya magvait szórja szerteszt, hogy ha egyszer ide visszatérne Monsba, egyben Avignonba, Rómába, Pármába és Nápolyba érkezzék vissza. Azt a múlt nehéz odorával átítatott philosophust, akit ugyan nem érdekli, hogy vendéglátója tapintatos és tehetős uraság, de az igen, hogy képes felismerni és illata alapján megkülönböztetni a velencei gót paloták asszonyait, Párizs bélszagú, mégis regényként izgató rejtelmű, a pokolhoz hasonlatos Londont, és becsüli azokat, akik a saját életüket élik. A bölcselkedő, betegségtől árkos szemű nagyutazó Viotti Mórral félrevonultan és nagyon hosszan beszélget, mint akiből a félhomályos szögletekben megtalált titkokat szeretne kicsalni. Végezetül, Alice kétségbeesését okozva, egy fejnélküli szobor könyakát szorongatva, a közeli település egyik utcáján, jártában idegösszeomlást kap. Gyógykezelőintézetbe zárják, és nem marad utána, egyetlen iratkötegen kívül semmi.

A magára hagyott Alice-t, mert férjura munkája végett elutazik, kétségek gyötrik. Úgy dönt, minden kínálkozó alkalmat megragad, amely hozzásegítheti ahhoz, hogy Viotti Mór múltjáról, jelenéről, és ha lehet, a jövőjéről ismeretekhez jusson. Megkeresi és a kamrából előhozva felbontja a náluk maradt bolond német utazó kéziratköteget. Abból tudja meg, hogy a vendég a házigazdában, Alice férje urában azt az ugyan angyali természetű, de ártatlanságát mindig vétkekké elleplező európeért látja, amilyennek önmagát is elgondolja. Alice hosszan elgondolkodik azon, miféle lény akkor az ő férje. S azon is, hogy miféle alak volt a vendége. Hiába képzei el azonban Viottiként, így sem nem tárul fel számára a német utazó személyisége.

Viotti amúgy a német úrtól lesi el azt az eseményekhez és dolgokhoz való hozzáállást, amelyet nem mond egyébnek, mint szeretettel kitöltöttnek. Ő a megfontolt férfiú, aki szereti lakhelyét, szereti a gazdaságát, a házat, a kertet, a feleségét, a cselédeit, a bérlőit, és szereti a lovát, középtermetű, csahos kutyáit, a szekeret, az Európát gyorsan behálózó vasutat, amelyen idővel megtanul távolra utazni, és a megbízói megközelítésére használ, megtalálja az olcsó szálláshelyeket, a zarándokokat vivő hajót, a provence-i reggeleket és a francia évszakokat. Kedveli továbbá a tengert a Riviera di Ponente-nél. Azt is tőle tudja meg, hogy mit nem szeret.

A munkája, amelyet becsülettel végez, amely lehetővé teszi családjá és önmaga tisztas megélhetését és neve fennmaradását, a fogalmazói tevékenységhez áll a legközelebb. Elfoglaltsága némelykor robotnak bizonyul, máskor kényszermunkának, esetleg favágásnak, s olykor-olykor valódi alkotásnak. Miután rajta kívül Európában bizonyíthatóan senki nem folytat hasonlót, a tevékenység egzakt megnevezése sem alakulhat ki. Ha bemutatkozik, elégnék ígérkezik nevét megmondania, s ezáltal a szakértők számára abszolúte mindent elmond magáról, a Viotti név munkája ismert értékeit és szeplőfoltnyi hátrányait egyaránt megcsilantja, ha pedig neve a bemutatkozásakor nem fedi fel rögvést a viselője kilétét, elég információnak gondolja a hivatásához legközelebb eső foglalkozás megemlítését. Tartózkodó, már-már zárkózott viselkedését, sötétségben maradó, így meghatározhatatlan alakját és munkásságát értékeli a munkájára tartott igényűket elkendőző megrendelői. Bizalmas tevékenység ellátására keresik, ezért kéri fel és bízzák meg, ezért alkalmazzák akár hónapokon át és ezért utalják át számára a magas jutalékot. Így jut a fizetségéhez. Ha költségeit leszámítja, az akkor is tetemes marad. Egyszerű üzeneteket, máskor ígéreteket és követeléseket fogalmaz Európa legtehetségesebb, bizonyos szempontok szerint legkiválóbb, legkitűnőbb emberei részére: akik nevében megszólal, azok műveik közreműködésével, s akikhez szól, azok e remekművek létrehozásához nyújtott inspirációjuk által fontos tagjai a civilizált emberiségnek. Mások, mintha gallyat fosztana meg a levelektől, a levelezése arra való, hogy a szétterpedő lombban láthatóvá váljék a lombzat gallyrendszere, körülményben a lényeg, udvarias üzenetben az üzenő akarata. Időnként, ha közvetítőik révén azok találhatnak rá, akik különleges képességgel elvégzett tevékenykedése eredményeit igénybe kívánják venni, és hosszadalmas egyeztetés és a körülmények aprólékos tisztázása eredményeként feladatát meghatározzák, huzamos időre elhagyja asszonyát és otthonát, bár rejtett életet él ott, a messzi vidéken is, átköltözik megrendelője közelébe, hol éppen az Atlanti-óceánon, a francia part közelében fekvő Ile d' Aix-re, hol Párizsba, hol a Pszkov környékén fekvő mihajlovszkojei birtokra, illetve Szentpétervárra, s Bolgyinóba, vagy akár Chawtonba, a protestáns főúri paloták Pestjére, Frankfurtba. Ahol a tudását igénybe vevő alkalmazója, miközben a halálba menekülő ifjú vonzalmát írja, maga is eljátszik a közeli elmúlás lehetőségével, öngyilkosságra gondol, éjjeliszekrényén töltött pisztolyt, mérgezett hegyű tört és egy üvegcsé gyorsan ölő mérget tartogat. Hol Dalmáciába, hol Palicsra, hol pedig a feladat teljesítésének idejére máshová telepedik át. Hiszen alkalmazóitól nem kap felhatalmazást, sem tartózkodása helyét, sem tevékenységét, de élete eme alapigazságait sem árulja el a családjának, de közeli barátjának, sőt a feleségének sem. Ezért azok, már ami Viotti létezését és sorsát illeti, örökös félhomályban élnek.

Viotti feleségének mintha csupán egyetlen szenvedélye volna: levélbontókat gyűjt. Kollekcója gyorsan bővül, s nem csupán utazásaik során szerzi be a húsz-harminc centiméternyi miniatúr remekeket, hanem felhajtók tömegét is alkalmazza. Nincs hónap, hogy gondosan csomagolt, biztonságosan bekötözött tokokban ne érkezne legalább egy darab. Viottinak is szokásává válik hamarosan egy-egy ilyen gondosan kivitelezett vagy funkcióját szellemesen ellátó eszköz beszerzése, illetve az, hogy meglepje azokkal Alice-t. Alice praktikusnak ítéli a

levélbontók gyűjtését: az eszköz annak a bizalomnak a része, amely a levélküldő és a címzett között fonódik, s amelyet nem lehet azzal megszenteltelíteni, hogy a borítékot egyetlen közönséges mozdulattal tépi föl, de azzal sem, hogy akár mutatóujját, akár egy pálcikát, fém rudat vagy vulgáris módon: konyhai kést dug a boríték sarkán át a küldeménybe, s azután annak egyik élét fölhasítja. Minden megérkező, titkot tartalmazó üzenethez más-más levélbontó illik.

Gyűjteményének legelső darabján ez áll: 'von Goethe'. Igaz, e tárgy még több szerepre is alkalmas: egyik éle segítségével papírvágóként, másik jóvoltából papírsímitóként lehet használni, hegye révén pedig levélbontóként alkalmazható. E kés lesz a könyvek és a folyóiratok felnyitásának eszköze is: az udvarházba felvágatlanul, puha fedőlappal érkeznek a könyvek, s a ház asszonyának a feladata, hogy felnyissa az oldalakat, majd pedig, hogy döntsön afelől, ízlésére és költségességére tekintettel gondoskodik a bekötésről, avagy a szemétkébe hajítja.

Annak ellenére, hogy a német világotudató Goethétől ered levélbontói furorja, Alice 1865 után szerezheti be méltó mennyiségben darabjait. Angliából való kezdetben valamennyi, a kontinensről csak húsz évvel később érkeznek az ötvösök, szobrászok és bronzöntők műhelyeiben készült, régies motívumokat tartalmazó tárgyai. Utóbb, hogy a növény- és az állatvilágból származó mintákra ráun, a szoborszerűen kiképzett, misztikus és erotikus női aktokat utánzó nyelvű, dísz-tárgyakként is használható késekre specializálódik.

Akinek meghalnia nehéz lesz, annak könnyű az írás – konstatálja, amikor válszában megköszöni a hozzá érkező, munkája hagyománya, tevékenysége jellemzői felől érdeklődő, hivatása műhelytitkai után kutakodó kéziratot –, és az élete is. Igaz, az érzelmekről többé nem esik szó, kizárólag a titokban bevégzett tevékenységéért elvárható, őt megillető javadalomról.

És elmondja, Veronában hogyan talál rá arra a pap által írt, 12. századi kódexre, az első kézikönyvre, amely a levelek leginkább különleges válfaja, a szerelmeslevelek megalkotásának rejtelseire tanítja az olvasót, s amely őt is kiművelte e tekintetben. A kézirat a káptalani könyvtárban található, latin nyelven íródott, szíriai, azaz a homokdombokra emlékeztető színű pergamenre, és mindenféle levél elkészítéséhez ad tanácsokat; a negyedik fejezet, elkülönítve két csoportot, kizárólag a szerelmeslevelekkel foglalkozik. Az ilyen fajta levelek egyik változata a pillanat mámorát tükrözve íródik, úgy, hogy utalásaikat és közléseit csupán a megszólított érthesse, s e leveleket helyesen csupán az íróik olvashatják. A másik csoportvariáns az, amelyben ugyan a szeretők egymáshoz szólnak, de nem bánják, sőt gyakorta igénylik, ha titkaikat egyéb olvasók kilesik. Ezek az illetéktelen olvasók – hangsúlyozza a Guido nevű szerző – olvasni tudásukat nem Isten, vagy az Isten képét viselő angyalok megismerésére fordítják, hanem az elképesztő változatosságban megjelenő, evilági életből kicsikarható emberi hívságokra. Ilyen híúság az, és ez a legveszélyesebb az emberi nemre, ha az olvasó nem képes a múltékonnyt az öröktől megkülönböztetni, s abban élvezetét lelve nem veszi észre: előtte a pokol díszes kapui tárulnak fel, hogy a szenvedésre befogadják.

A kézikönyv javaslatai között szerepel: mindenképpen dicsérni hasznos a szeretett lény szépségét, ékes szellemét, a levélíró hasonlítsa drágakövekhez

kedvesét, és a levélben hivatkozzék mitológiai párokra, például a trójai Helenére és Párizsra, Andromakhéra és Hektórra, Roksánéra és Alekszandroszra. A mű a testi szerelemről, csókokról, ölelésekről és a vágyról is említést tesz. A kódex illusztrálja tanítását, a legtöbb példa Toszkána és Emilia-Romagna urainak, a Guidi grófoknak a levelezéséből származik. „A szeretete azt teszi, drága barátom, hogy szerelme illatáért hegyeket másznék meg, átúsznám a tengert, és halálos veszedelemtől sem riadnék vissza. A szeretete az, amely a szeretetem elé akadályokat görget, éppen azért, hogy azt leküzdve méltó módon megnyilvánulhasson.” – áll a kézikönyv legszebb példájában, melyben egy nemesember ír a feleségének, s amelyet átmásolva Viotti is levélben hódol saját asszonyának. Ez tehát egy olyan regényes sorsú levél, amelyről ugyan Veronában marad fenn tudósítás, annak ellenére, hogy valahol Toszkánában fogalmazták meg, s ámbár Salzburgban adja postára Viotti, a francia Riviéra egyik településén dobogtatja meg olvasója szívét.

Viotti Mór oly korban él, amikor a férfiak többnyire nem családjuk körében dolgoznak, és mindig ott találnak megfelelő munkát, ahol a lakhelyük, és ha valaki egy szakma elfogadott mesterének bizonyul, akkor az vagyont képzőnek mutatkozik. A jövedelem, amelyet ésszel támogatott kétkezi munkája eredményez, élete végéig eltartja. Viotti oly korban hagyja magára a világot, amikor a nők munkába állását senki sem rosszalja, a munkából élők messzi földre vándorolnak el, hogy tudásuknak és érdeklődésüknek megfelelő alkalmazásra leljenek, és a munka nyomán fellelt lakóhelyen új családot alapítanak, vagy áttelepítik oda a régit. S a polgár, akit az állam alapvető egységének, sejtjenek tudnak, mintha vélekedés lenne, egy csapásra szertefoszlik, hogy maga helyett a pusztá munkakerő maradjon. Viotti sem azon a településen születik, ahol végül a halált testébe befogadja. Corpusát a születés és a pusztulás partjai között tudja: amíg a születés oldalán mosolygó szülei tartózkodnak, a másikon azok a koszorúvirágok pompáznak és illatoznak, amelyeket a tőle búcsúzni érkezők helyeznek melléje, őszintén reménykedve abban, hogy miközben hűlő teteme előttük hever, lelke a paradicsomban új testet talál s máris újjá születik.

Vendégszerető, vendégségbe és szórakozni eljáró uraság, aki jószomszédi kapcsolatokat ápol a közeli birtokosokkal, időnként a hegytetőre felhúzódott, hosszú és disznóbéliként kanyargó utcájú faluba is bemegy, ránéz a vásárosokra, beül a levendulaaratást, a szüretet, a farsangot ünneplő, édes fánkok tömegét elrágcsáló népek közé. Részesese a templom harcos védőszentje, Caesarius emlék-ünnepélyének, térdepel az indulgencián, és a pecsenyét az azt követő mulatságon a legények közt falja, bérlői visongó csemetéinek vásárfiaként pálcikára tekert, bolyhos cukrot vagy bocskorszíjat vesz. Időnként, ha az időjárás megfelelőnek ítéli, Alice asszonyság is vele tart, előfordul, hogy együtt járják a körtáncot a falusiakkal, ha pedig kimerülnek, nézik a tarka színű és sokszagú forgatagot, hallgatják a rezesbanda hangos csinnadrattáját vagy a platánfák alatti árnyékos pályán önfeledten golyóznak. Alice ugyan városi származék, mutatja ezt választékos öltözködése, a tiszteletteljes figyelmet megkövetelő magatartásában, mégis jól alkalmazkodik a vidéki életmódhoz, megtanulta és példásan

eljátssza a háztartására árgus szemekkel vigyázó gazdasszonyi szerepet, a kényes modorú nőét, a keresztény szellemű hívőét.

Viotti Mór nem veszi kezébe azt a regényt sem, amelyet felesége fölemliget. Nem úgy Alice. Egymás után többször elolvassa. Majd hosszasan utánajár, felkutatja és meghozatja házába az angliai szerzőnő valamennyi, az ő nyelvére lefordított könyvét, s bár rettegéssel forgatja a sűrű sorokat tartalmazó lapokat, sosem tudja ugyanis, a következő oldalon mi vár rá, átrágja magát a ragacsos szavak egyetlen tömbbé összeragadt kásahegyén. De az ötven fejezetből összeállított románban sem lel kisebb terjedelmű levelezésre, se kevesebb, a levélírással kapcsolatos kifejezésre. Úgy érzi, rossz úton jár. Máskor pedig, hogy rálelt a helyes ösvényre, eljutott a célpontig. Ha azonban elkezdte, nem tudja abbahagyni a kutatást: ha levegősebben is a korábbiaknál, a harmadik és a további művek sem mutatkoztak számára egyébnek, mint levelezéstechnikai almanachoknak.

– Bármennyire utálok a levelezést, a világért sem hagynám abba! – olvassa Alice, és e kijelentés fölött kitarotán töpreng. Ráhajol a könyvre, belebújik, mint ha köpenybe, a mondatba. Rá kellene jönnie, biztatja magát, mikor hallja meg a múltból ezt a mondatot, s arra ugyancsak, hogy kitől, és minek kapcsán. Hetekre, hónapokra feladatának tudja majd a mondat eredetijének föllelését, s így a saját élettörténetét olvassa éppen újra.

Számára, akinek a levél mindeddig nem bizonyult egyébnek, mint a birtokról, a gazdaságról, a tulajdonról, a családról, a megváltozó életviszonyokról tájékoztató rövid, tárgyyszerű tudósításnak, az angol vénkisasszony írónő valamennyi szövegében meglepetések sorát jelenti a személyes lelki adatok föltűnése. Arra is ráébred, hogy a szöveg jelentése ellentétben is állhat például azzal, amit írója annak érez.

Hangosan olvassa önmagának a nő búcsúlevelét:

– Mivel meggyőződtem afelől, hogy régen elveszítettem az Ön vonzalmát, úgy véltem, jogomban áll a magamét másnak ajándékozni, és bizonyos vagyok benne, hogy éppoly boldog leszek vele, mint ahogy egykor azt hittem, Önnel lehetek; ám méltóságomon alulinak tartom, hogy elfogadjam a kezet, midőn a szív a másé. Őszintén kívánom, legyen boldog a választottjával, és nem az én hibám lesz, ha nem maradunk jó barátok, habár közeli rokonságunkat tekintve úgy lenne ildomos. Szavamra mondom, nem táplálok Ön iránt rosszindulatot, és bizonyos vagyok benne, hogy Ön túlságosan nagylelkű ahhoz, hogysem ártalmunkra legyen. Öccse elnyerte vonzalmamat, s mivel nem élhetünk egymás nélkül, éppen most jövünk az oltár elől, és már úton vagyunk Dawlishba, ahol néhány hétig időzünk, amely helyet az Ön drága öccse igen kíváncsian óhajt megismerni, ám én úgy éreztem, hogy előbb még e néhány sorral kell zaklatnom Önt, tehát maradok az Ön őszinte jóakarója, barátnéja, sógorasszonya. Elégettem az Ön leveleit, és az első alkalommal visszaküldöm a képét. Kérem, semmisítse meg az én irkafirkáimat; ám ha kívánja, a gyűrűt a hajfűrtömmel tartsa meg. – de menten leszögezi: – Ilyesmit asszony nem ír. – S majd pedig: – Ezt nem asszony írta! – Ez a szerző sosem látott asszony! – kiált fel végezetül.

Azon az ösvényen halad, amelyen Emma, az angol írónő hősnője, de miközben átjut a sziklaplató réjtjén, feltűnik a hegyoldalban a település, és miközben a

keskeny és kanyargós út beletorkollik egy másikba, majd a harmadikba, elérkezik a saját gyalogútjához.

– Ez a személy képes arra, hogy hosszas készültek után leülve szép, szóvirágos leveleket alkosson, tele hamis és nagyhangú fogadkozásokkal, és elhitheti magával, hogy megtalálta a legjobb módszert arra, hogy a házi békét se bolygassa, és férjeurának se lehessen oka panaszra. – ismételi fáradt, őszülő halántékkal visszaérkező házastársának, hónapok múltán, a mindig ugyanolyan nyári napok egyikén, amikor kötelességszerűen beszámol magányos elfoglaltságairól és a században kontinens-szerte gyorsan megkedvelt, újfajta irodalmi műfajról született fölfedezéseiről.

Női neveket sodor magával a szél. Kecsesek, akár a szitakötők. Alice, az erődszerű házban önmagára maradó, döntéseit egyedül meghozó úrnő kezdetben nyugtalanul, majd döbbenten figyeli őket. Viotti Mórral megkötött házasságát szilárdnak akarja tudni, olyannak, amelyben váratlan helyzetek nem adódnak, s nem bukkannak elő ismeretlen emberek, időszakok. Az élet, mondja, nem lehet veszélyes, ha oly sokan túlélnek. Gondoljunk a tiszták mennyországára! A szobájában ül, a nyitott ablak előtt, állapotukat ellenőrizve azokat a kimosott zoknikat válogatja, stoppolja, amelyeket az utazásából érkezett férje bőröndjéből bányász elő. A ruhaneműket, mindahány alkalommal, maga ellenőrzi, mielőtt fertőtlenítő vasalásra, illetve tárolásra átadja a belsőcselédek egyikének. A mézes fényre rányitja az ablakot, hogy jobban lásson, s megnézzze, a fán hogyan kékülnek a szilvaszemek, és igyekszik munkája végére jutni. Az útvjáról visszaérkező, elcsigázott férje a gyümölcsösben, az árnyba helyezett nyugágyban heverészik, abban szelőlöteti át a fejét és alszik. A reggelinél elhasználnak mondja magát, és indokolatlanul fáradtnak. Ahányszor hazaér, örömmel lép be a hatalmas gyümölcskertbe, vág át rajta, közelíti meg a házát, és mindenkor erőtlennül. Asszonya rendben valónak találja ezt, az ügyek, amelyek után oly szorgalmasan jár, éppen azért, mert be is végződnek, az ura energiáit elemésszik.

Bonyolult és kényes feladatnak találja Alice annak körülírását, hogy miként juttat értelmet azoknak a jeleknek, amelyeket mindenek végén az elméje nevekként fog föl. Ahogyan a lehetetlennel határos különbséget tenni korszakok, államok, földrajzi térségek, tanyák, falvak és városok, társadalmi rétegek között, Alice lehetetlen feladat elé kerül akkor is, amikor a használatára szolgáló tárgyakban, közönséges jelenségekben, köznapi cselekvésekben a jelek megszaporodását és sokszínűvé válását bizonyítandó, érveket szolgáltat. Miközben hívő asszonyként tisztában van azzal, hogy egyazon szöveg – a Szentírás, a Krisztus követése vagy a szertartáskönyv – sokfajta formában kerülhet a kezébe, kisbetűs vagy nagybetűs kiadásban, egyszerű latin szövegtől a kommentált, magyarázattal, esetleg a fordítással ellátott változatokig, amelyet akár önállóan, akár segítséggel – férfiúival, jogászival, tanítóival, szerzetesivel, papival, férjével – értelmezhet, a családi címerrel ellátott bőrös kötéstől a fűzött papírborításig, színezett rézkarcoktól a Képes Biblia szerény fametszeteiig, s e formák sokszínűsége a művek tartalmának különféle elsajátítására ösztönöz, ám Alice többnyire a számára följajánlott jelet ugyanazzal a kisszámú értelemmel ruházza fel. A jelentések teszik

egyszerűbbé a világát. Nevek peregnek elő a szerzetesektől csillapításként megszerzett lelki olvasmányokból, még inkább a ponyváról keze ügyébe kerülő laikusokétól, a missziós képekből, a röplapokból és könyvecskékből.

Alice nem sejtí, hogy a sokféle formájú szöveg sokféle csábítja, és azt sem, hogy e felismerés híján éppen az fonja be észrevétlenül, amely megakadályozza józan ítéletalkotását, s amelyet rögeszmének találna maga is. Merthogy az sem igaz, hogy valamennyi szöveg ugyanazzal az értelemmel bír.

A szél egyre-másra felkapja a női neveket, együtt sodorja a fákról alápergő levelekkel. A párkányról legurul a ráhelyezett alma, amely eddig biztosan ült a helyén, pirosan és duzzadtan. Amint a terasz követéi eléri és nekicsapódik, menten felhasad, s mint megnyíló ajakból, kiszökik belőle egy név. A reggel még bimbó, de délelőttre kinyíló virágok szirmai közül ugyancsak női nevek potyognak elő, s ettől a pillanattól nem lehet többé az eseményeket föltartóztatni. A könyv lapjai, a porcelántányérban az ezüstkanál finom koccanása, a kékszajkó perlekedése a fán, a tarlóról szedett szedret tároló vödör, a vasalóban sárgásan sziszegő parázs, a teázás előtt a szalon asztalára terített damasztterítő suhogása mindegyike női nevet rejteget, amelyek a legártatlanabb mozdulatra is, mint csont a földből, a felszínre kerülnek. Alice azt a tehetetlenséget figyeli, amely férjét egyre érthetlenebbnek látatja. Asszonya konok némasága nem tűnik fel Viottinak – aki éppen ebben az időben élete eddig legnagyobb megbízatása teljesítésével foglalkozik. Azt sem veszi észre, hogy ágyának megosztója vele a fekvőhelyen is tartózkodóan viselkedik, s a testét többé nem önfeledten, hanem kötelességét teljesítőként adja át.

Nők néznek vissza Alice-ra a vizespohár aljából, a gyűszűjéből, az udvarba társzekerekkel behordott és a színben felhalmozott, forró vízben tisztításra váró gyapjúkötegekből, az ónszerpenyőkéből és a gomblyukba tűzött virágfejből. Alice azonban sem mozdulatával, sem szavával nem árulja el, hogy valójában mit lát, mit hall, mit szagol, mit tapint, s mint vélekedik arról a titokról, amelynek közepében ennyi női nevet kell minduntalan felfedeznie.

A szolgál kifogja a kocsiból a lovakat. A jószágok maguktól állnak be az istálló állásába, nincs szükségük segítségére.

Kizárólag abból, ahogy Viotti betaszítja a kőfalba foglalt rácsos kaput, belép az öreg fák kertjébe, és lehajol az eléje siető kutyáihoz, megpaskolja az állatok hátát, kedvenc ebe pedig befúrja a fejét gazdája ölébe, érti meg Alice a helyzetet.

Alice tisztában van azzal, hogy elveszti a férjét. Ekkor azonban világossá válik: ebben a pillanatban már el is vesztette. Holott Viotti félig futva közeledik feléje, szorosan öleli, karjába kapva megpörgeti, rácsókol a szájára, mint szerelmük kezdetén. Az utazása végeztével hazaért férj nem érzékeli, nem figyel rá, nem szembesül vele, hogy a nő, akit megemel, könnyebbé vált: éppen a benne való egykori bizonyosság tömegével. Azt pedig végképpen nem tudja, hogy a lélekből a súly éppen most rebben el.

Este hosszadalmasan azt beszéli el az asszonynak, amikor takarosán beszámol két hónapos útja eredményéről, hogy kísérője elhalt. Leszúrnak, Bazel után, a Rajna völgyében, a tarsolyáért, amelyben aligha találnak jelentős értéket. Abban nem volt egyéb, mint két levél, azonban mindkettő másolatban. Szerencsére. Nagy értékek azok az iratok, az eredetiek elrablása komoly veszteségnek bizo-

nyulna. Az eredeti példányokat a kialakult szokás ellenére éppen ő, aki az írójuk, viszi, fél járónappal követve társát, bár minden eshetőségre felkészülve futárpóstán is küldi azokat, francia, epileptikussága miatt morózus, a gyilkossággal mit sem törődő, sokszor kiszámíthatatlan természetű, Rouenban élő és dolgozó megrendelőjének. Valaki Flaubert-nek.

– Én nem szorongok többé, vége, kiszedem az eset használható íveit, s nem csak régi szerető vagyok, nem csak papírkészítő, hanem szöveget alkotó is. Nem a haláltól félek, hanem attól, hogy nem írom meg azt, ami a földi feladatomban! És ez a szöveg, amelyet magam alkotok, maga a paradicsom – itt, a Földön. A létrehozója pedig a Teremtő maga. – aztán elgondolkodik. – Egyébként hosszú életem lesz. A huszadik században fogok meghalni, addig biztosan van még feladatomban.

Szeretkeznek, de nincs az ölelésnek varázsa.

Kiülnek a házuk elé.

Alice megérti, hogy a papírnál értékesebb az, ha hordoz is magán valamit. Megérti, hogy a régen nem működő papírmalmukban drágábban állítják elő az anyagot, mint amennyiért megvásárolják. S amúgy Viotti munkájához is szükség mutatkozik tetemes mennyiségű nyersanyagra. Hogy így is marad a papírból, ésszerű túladni rajta, különösen, hogy arra vár Ambrusa úr, férje barátja, családjuk jóakarója, a borítékgyáros.

Alice didereg, Viotti melankolikus. Alice nem tudja magát átadni a gyönyörnek, Viotti pedig az élvezetből a továbbiakban kizárólag magát bírja részesíteni.

Viotti saját fehér, száraz borát issza és a rá váró feladatokat sorolja elő. Minden napra jut belőlük elegendő. Aztán felugrik a székéről, előkeresi, amiről megfeledkezett, az ajándékát, amelyet lapok közé szorítva szállít haza.

– Hoztam. Préselve szárított havasi gyopár. A kalapodon jól mutat, remélem.

A szúfik mondják, amíg a test a műhelyben dolgozik, a lélek Istennél jár. A munka nem egyéb, mint a szépség utáni vágyakozás megnyilvánulása. Alice a regényekből, a házában felejtett s a kamrába eltett német bölcsező följegyzéseiből és a férjét körbelengő titkokból apránként megtanulja, miként szeretheti ezt a papírjaival házaló Viottit. Úgy érzi, hogy a hiányolt ismeretanyaga számára kevés önfegyelemmel érhető el.

Anyjának írt legelső levelében a szokatlan üzenettől elszörnyedő matrónát arról tudósítja, lehetségesnek véli, tíz éven belül, negyven éves korára alapfokon tud latinul, görögül, héberül, arabusul és a legfontosabb vulgáris nyelveken, hogy átolvassa Euryalus és Lucretia ezeken a nyelveken született történetét, s összeveti azokat hasonlóság és különbözőség mentén, hogy megolvassa Eukleideszt és az egész algebrát, hogy emlékezetből tudja a teljes *Egy portugál apáca leveleit* és Shakespeare hét legjobb darabját, amiatt, hogy széles körű és alapos történeti és vallási ismeretei legyenek, hogy jól ismerje a kortárs irodalmat. Alaposan elmaradtam, tárja fel vélekedését önmagáról, mindettől, de örömmel haladok előre benne. Ezért reggelenként háromtól vagy négytől hétig olvas, étkezés alatt mindig nyitott könyvet tart maga előtt. Megteheti, hiszen azasztala tulsó felén nem ül senki.

Egyre-másra érkeznek a monsi udvarházba a regények, Samuel Richardson, Jean-Jacques Rousseau, Klopstock, Goethe és mások nevével a borítójukon.

Richardson Pamelája levél, amelyben intimitásokat tár fel a hősnő, mint az otthona vagy a szerelmi viszonya – mindez immár Alice-t nem háborítja fel. Zokog a sorok fölött. Friedrich Gottlieb Klopstock bibliai eposzában, amely bár a nők számára megengedett témát tárgyal, Jézus életét, ám oly épületesen, hogy bármely olvasója, így Alice is nyomában menten vágyakat érez, hogy kimutathassa érzelmeit.

Alice veszi rá az időközben megöszülő Viottit, hogy tavasszal, közvetlenül Párizs után utazzanak Londonba. Vágyik arra, hogy újfent megnézze az angolok fővárosát. Érkezésük napján vásárolja meg a Court Circulart, s azt követően tíz napon át, s minden reggelinél tájékoztatót kér Viottitól a királyi familia nyilvános programjáról. Ehhez igazítja kirándulási tervüket. Kleopátra túje (amely egy rózsaszín obeliszk), Ham House (trófeákkal díszített lépcsősor a hálószobákhoz), Horse Guards Parade (boltív, árkád, timpanon és udvari lovasság gyakorlótere), nemzeti pantheon (a tíz éve nyitva tartó múzeumban a kép értékét nem a készítője, hanem a képen ábrázolt személy jelenti), használják a metrót, egy irodalmi felolvasásra is elmennek, ahol Charles Dickens a vendég, boldogan ülnek be egy étterembe teára s költik el vacsorájukat koncert vagy színelőadás után.

Viotti Mór, amikor kiderül számára, hogy felesége egyre-másra falja a könyveket, és miután felfedezi a hálószobájukban és a szalonban felhalmozott művek között az asztalnál, vagy a hazaérkezése után adott vendégfogadásaikon mindeddig soha fel nem emlegetett Diderot és Rousseau műveit, alkalmat keres arra, hogy megemlítsen számára egy régi, immár Európa egészére kiteljesedő tevékenységében is érintett ismerősét. A könyvek világában jártas, magányosan élő, a társaságra mindig éhes, nőkkel bánni tudó Ambrusa urat.

Azt állítja róla, hogy nem tubákol, nem szörcsög, nem böfög, nem italozó, nem nagyhangú, ezzel szemben olvas. Akit továbbá, mikor egy délután, hogy ló húzta kordén, a makadámokat elkerülve, a kalandosan kanyargó hegyvölgyi utak nyomvonalát követve megérkezik, vendégül is látnak. A kék frakkot és sárga harisnyát viselő Ambrusát megkéri arra, hogy az oly nehezen érthető, de oly könnyen követhető, a szellemben nem, csupán az anyagban hívő Rousseau munkássága felfedezésében asszonyának ciceronéja legyen. Ezek után Alice nem úgy olvas, mintha Bibliát olvasna, hanem mint aki az életbe akar behatolni, a saját életébe – és egy másikéba, akiét sorról sorra ismeri meg.

Viotti unja a társalgást, ezért hol semmit, hol pedig hosszan mesél. Egyre-másra Rousseau-ról. S Rousseau azon elődeiről, akik ugyan nem hasították az embert ketté testté és lélekké, de az embert már kettős lénynek gondolták el.

– Párizsba visszatérve Rousseau nemsokára összetűzésbe kerül a közhatalommal. Az összetűzés oka a Velencében megszeretett olasz zene volt. Rousseau hitet tesz az olasz dallamnak a francia melódiával szembeni fölénye mellett, s ezért haza- és felségárulás bűnével vádolják. Nemsokára azonban épp a zenének köszönheti első franciaországi sikereit.

– A falusi jós! – dünnyög Viotti.

– Ismered? – faggatja Alice, és az Ambrusától kapott csészéket megtölti forró, fekete, indiai teával.

– Ismerem. Addig jutott az anyag dicsőítésében, hogy saját lelkét is elvesztette. – és ezzel véget vet a párbeszédnek. Kiissza az italt, elnézést kér, amiért távozik, s magukra hagyja őket, de munkáját szeretné bevégezni ezen a napon is.

– A falusi jós című vígoperája – él a megnyíló lehetőséggel Ambrusa úr, s folytatja az iskolázást –, amely inkább népszínműre emlékeztet, mint olyan muzsikára, amelyet a jóra való polgárok mulatásul néznek, nagy sikereket ér el a legfelső körök kötelékeiben is. Ugyanekkor ismerkedik meg egy szobalánnyal, akivel, számos félrelépése közepette, élete végéig együtt él. Őt közös gyermekük születik, amelyeket kivétel nélkül lelencházba adnak. A nő állítólag végtelenül csúnya lány, s nagy csapás ez bárki asszonyának, emellett sem írni, sem olvasni nem tud, Rousseau a vallomásaiban azt írja, hogy soha nem is volt belehabarodva.

Alice azonban szereti a férjét s bizalommal viseltetik irányában. De az Ambrusa úrral folytatott társalgás után Viottitól nem kérdezi meg, ugyan szerelmes-e belé, tartva attól, hogy tagadó lenne a válasz. Ha pedig nem, akkor ő maga nem hinné el azt.

Alice Rousseau felforgató tanait – figyelj a természetre, kövessed annak tanácsát, még ha az a te érzéseidben jelenik is meg – fegyelmezetten elsajátítja, mindarról azonban sejtelve sincs, ez mennyire megfelel férje elvárásának; miközben életét, legfőképp családi életét a francia író és kalandor elképzelései alapján kezdi átalakítani, megtanulja a magányt.

Nuit Parisienne

*December lett, s a cigiről leszoktam.
Le? Még mit nem! A szín-dohányra át.
Párizs volt, kétezer-tíz, főszezonban;
néztük a Montmartre fény-sodronyzatát,
s az üzletsort; a Sacre Coeur-höz nyomban
föl is kaptattunk - ott kaptunk lakást,
kis tetőtérít (hány üres garzon van
parlagon – gondoltam –, nem érhet mást
ilyen szerencse), ott talált az advent;
kabátom gombját csak egy cérnaszál
tartotta, s tudtam már, vészhelyzet áll fent:
csoda, ha kibírja az éjszakát.
De belül meleg volt a pillanatban.
Az este kint felejtett pillepaplan.*

Restancia

*Ismerjük már e körbetartozást:
benntartja még, bár rég letelt a hó
– erőlködik az ég szemlátomást,
mondják: hajnalra fagy is várható.*

*Egy szem nem sok, ma annyi sem pereg,
a szél vonul csak fénylőn, egymaga,
itt-ott egy tócsa tükre megremeg,
avar ropog nyomán, ha megy haza.*

*A kedvre mindez oly merőleges
– sötét teák, forró erőleves,
s máris mindent derűsebb színbe lát*

*az ember: hogy bár lóg neki e tél,
az első szem kárpótol mindenér,
ha épp lehull, s fölötte ível át.*

Bédekker

*Mint tájfotó egy zsebbe készített
bédekker hátlapján, oly mozdulatlan
e szürke, délelőtti bódulatban
a part, a sáros víz, s a félsziget.*

*Uszadék, kő: mind példanélküli
– csak most, csak itt –, egy eddig sosem látott,
nagy múgonddal rejtett, titkos világot
bontanak ki a töltés rézsúí.*

*Szemközt mohos, derékig vízben álló
fatörzsek, nád: a tájhoz írt ajánló,
mit elkerült a bős turistahad,*

*egy póre ág, egy hátára fordult hal
– s nem látszik még, hogy mit viszünk magunkkal,
s mi lesz, mi majd belőlünk itt ragad.*

Az el nem indulás logisztikája

*Úgy kell a reggelek zajos redőnye.
Szobám, amint aranyba burkolózik.
A lomha fény, hogy sarkait beszője,
Az asztaltól a fiókos komódig.*

*Úgy kell a gang, az udvar téglalapja.
A kovácsoltvas korlát görbe rácsa.
Úgy kell, amint a fal mentén haladva
Az omladó bérházat körbejárja.*

*A glett alatt a kábel. Hogyne kéne?
A szomszéd nő, ki csak álmában józan.
A frissen festett ajtófélfá kékje,
A sárga csekk a lépcsőfordulóban.*

*A porszemek parányi moccanása.
Úgy kell, hogy lent, a lift előtti térben
A több tucat tülekvő postaláda
Váll-lapja egytől-egyig összeérjen.*

*Úgy kell a talp az álmos járdakőre.
A halk remény, hogy: egyszer mégis, hátha.
Úgy kell az el-nem-indulás előre
Megtervezett, precíz logisztikája.*

Tempo adagio

*Szürkének látod, annyi árnyalat van
A hajlott hátú, füstös házfalakban.
A fák törzséről oltott mész perreg le.
– Keress időt a bomló részletekre.*

*Figyeld a házat: ablakán roló,
Üres minden biciklitároló.*

*Egy asztal, szék, egy foltos kávéscsésze:
Még végül rászoksz a koránkelésre.
Új filmekre, melyekben nincs vér, nincs hús
– Felpörög, zúg s átáll a bioritmus.*

*Hitted volna? Gondolta a fene.
Nem untat már úgy a komolyzene.*

*Ma meglopták az őszet, s te rám gyanakszol
– Nevek peregnek ki a házfalakból.
Két csend között e megtorpant időben
Van mi fölött szemet hunyni bőven.*

*A házsoron nyújtózkodó padok.
Valahol tán kávé is kaphatok.*

Migrén

És majd jönnek, jönnek az összes férfiak, akik valaha nem kértek belőlem. Akiknek soha nem tudtam eléggé okosan felkínálni magamat. Úgy jönnek, mint egy álom, és nem fogok felébredni belőlük. Nem lesz nyálfolt a párnán. Jönnek, és kedvesek lesznek, odaadók és szellemesek, mint egy premierparti füstös csillogása egy nyüzsgő étteremben, amit soha nem tudtam tisztán megfigyelni. Hiába voltam ott, jelen, mindig elkapott a migrén, a megbocsáthatatlan. Én nem értem a színészeket, hogy nem fáj folyton a fejük. Hogy mindig van kívül szeretkezni, magányuk csillárdísz csupán. Hogy csábításuk nem ígéret: önmaguk, és nem tör rájuk a kiszámítható hányinger a döntő pillanatban.

Saskia

Mikor megismerte Saskiát, kétségbeesetten jegyezte le a naplójában, hogy akkor ő már soha nem lesz szerelmes, reménytelen? Nem az ölelés hiányzik, és még csak nem is a vonzalom: az minden ellenkező híresztelés ellenére megmarad. És nem is az időszakos kaland. Én soha nem voltam hippi. Csak férjekkel szeretkeztem, és nem másokéval. Én nem tudok csábítani, nem értek hozzá. Vonzalom vagy nincs, vagy elárulom. A csúnya lány Esti vonatán. Évek után is bámulatos a szégyenem. Mint egy ex-hippi nagymama, együttérző felháborodással figyelem, aki voltam. A régvolt tévedések máshogy élesebbek. A régi hiányok helyén a hiány emléke: más hiány. Minden név álnév: eltakar. Megtalálni Saskiát nem a következő találkozásokat semmisíti meg. A megelőző találkozások hiányára vet új fényt. Árnyat.

(vonat)

*Néha a fotelemben ülve
elábrándozom arról
hogy szeretőim számtalanját
felteszem egy vonatra
hogy elvigye őket
nem tudom hova
mindegy
egy másik állomásra
ahová tényleg mentek*

*Eljátszadózom az ültetéssel
hogy kit ki mellé
és kit kivel szembe
kinek adnék útra sportújságot
kinek meg chipset
elképelem ki kivel mit beszélget
mind mond rólam
ki látott szépnek
ki kedvesnek*

*ki emlékszik rám még barnán
ki meg már szőkén
ki vékonynak és kismellűnek
ki kövérnek nagy fenekűnek
hányan is voltak egyáltalán?
ülnék az állomás előtti padon
számolgatnám a vagonokat
unásig aztán elutaznék
más világba*

csendélet

*egyszerű órbódé volt
semmi security
vagy pisztolytáskás ór
netán kamerás figyelés
kicsipeszelt száradó
egyenruha az udvarban
az ing a nyakánál
gondosan összegombolva
a kert sarkában kivénhedt kutya
a ház ajtaja nyitva
pokróc az ablakon
ember meg sehol
odabenn a konyhaasztalon
kiterített újságpapír
a címlapon
két halott
afgán gyerek
felbontott tonhalkonzervo
és kenyérmorzsák
az arcukon
a hal olajos leve
az újságon
szanaszét csöpögtetve*

celluxszal összeragasztva

*eltépett kockáslapok
celluxszal összeragasztva
levelek x-nek
levelek y-nak
levelek z-nek
tenyérbe írt
titkos üzenetek
sugdolódzások
az iskolapadok alatt
fizikaórán
mágneses kísérlet:
tenyered
tenyeremen*

mentatea

*Szeretek mentateát főzni
az illata csecsemőkoromra emlékeztet
pedig a tudomány szerint nem is
lehetnének emlékeim abból az időből
ráadásul soha nem itattak velem
mentateát csecsemőkoromban
anyám legalábbis így emlékszik
fogalmam sincs
miért utaztat meg ez az illat
tegnap azt álmodtam hogy
kisgyereket itattam
mentateával
alumíniumbögréből
és azt szajkóztam
csijja csicsijja szentem*

*az álmoskönyv szerint
rosszat jelent
a folytonos utazás
de főként az alumíniumbögre*

„EGYESEK ÉS MÁSOK”

Szerb Antal: *Utás és holdvilág* (1937)¹

„Új regényében, máig legjobb művében, felszakadt végre, mint a homok alól előbújó forrás, vágy és emlék, múltnosztalgia és halálborzongás; a fiatalság felidézése ürügyén gátlás nélkül kitérül a líra, őszinte és meggyőző érzetése a sorsunkba játszó irreális hatalmaknak.”
(Halász Gábor)

„Halál, halál, halál, mindenütt csak halál”
(Devecseri Gábor)

„Csak a szándékolatlan ismétlés mozzanata az, ami a különben ártalmatlan kísértetiesé teszi, és ránk kényszeríti a végzetes és elodázhatatlan érzését ott, ahol különben csak véletlenről beszéltünk volna.”
(Sigmund Freud)

I. Filológia dióhéjban, biográfiai háttér, fogadtatás

Az *Utás és holdvilág* 1937-ben jelent meg, valószínűleg ez a regény Szerb legambiciózusabb szépirodalmi munkája.² Fontosabb előzményei és kontextusai közé számíthatjuk a kamaszkori Térey Benno-barátságot, majd a harmincas évektől Szerb olaszországi utazásait, illetve Kerényi Károllyal kötött barátságát; filológiai szempontból a *Hogyan halt meg Ulpius Tamás?* és a *Romantizmus* című töredékeket, a *Hétköznapiok és csodák* regényelméleti fejtegetéseit, valamint a *harmadik torony* című esszé hol ironikus, hol érzelmes Olaszország-ábrázolását.³ Levelezésében is utalt készülő könyvére, Pippidinek írva 1937 elején említi: „Most regényt írok a nosztalgiáról. Olyasminek kellene lennie, mint a Le Grand Meaulnes, és a Les Enfants terribles. A regény cselekménye természetesen Itáliában játszódik. Assisi, Gubio. Jártál ott?”⁴ Az *Utás és holdvilág* korabeli fogadtatása vegyes volt, majd mindenki elismerte Szerb műveltségét, elbeszélői tehetségét, hangulatteremtésének erejét, az olaszországi „genius loci” felidezésének ihletettséget; a fanyalgó hangok egyrészt a regény kissé programszerű lektúr-karakterének, az olykor hatásvadász regénydramaturgiai megoldásoknak szóltak, illetve egyes kritikusok kifogásolták Szerb művének dekadens hangvétel-

¹ Az itt közölt írás a NKA Szépirodalmi Szakkollégiumának támogatásával készülő Szerb-monoográfiám része. Eddigiekben nyújtott segítségükért köszönet Péczely Dórának, Balogh Tamásnak és Bélyácz Katalinnak.

² Szerb Antal: *Utás és holdvilág*. Budapest, 1937, Révai. A szövegben álló oldalszámok a következő kiadásra vonatkoznak: Budapest, 1964, Magvető.

³ Szerb két korai írását naplójegyzeteinek kiadása közölte: *Hogyan halt meg Ulpius Tamás?* (1919) In Szerb: *Naplójegyzetek*. Budapest, 2001, Magvető, 290-300.; valamint: *Romantizmus* (1923). I. m. 329-346.

⁴ Levél Dionis M. Pippidinek, Budapest, 1937. január 5. Ford. Réz Pál. In Nagy Csaba (szerk.): *Szerb Antal válogatott levelei*. Budapest, 2001, Petőfi Irodalmi Múzeum, 96. A két említett francia regény: Alain-Fournier és Cocteau munkái valóban hatottak Szerb művére.

ét és szexuális miszticizmusát.⁵ Érdekes látni, hogy azok a kritikusok (Halász Gábor, Kállay Miklós, Thurzó Gábor), akik szoros figyelemmel kísérték Szerb írói fejlődését, újra megállapították, hogy az *Utas és holdvilág* programszerű alkotóelemei mintegy „visszaütnek” a regényre; a kritika szerint nem a megvalósulás rontotta le a szándék hitelét, inkább fordítva történt. „Szerb Antal az a furcsa eliteíró, akinek vágyálma, hogy mesterember legyen. Valósággal szégyenli erényeit, nagy tudását, amelyről szűkebb rétegnek szánt nagy tanulmányai tanúskodnak, egyszerre túlzottan játékos, erőltetetten könnyeddé szelídíti, ha a nagyközönség felé fordul; bár fölényével gyúrhatná le, elfogódva tiszteli az ismeretlen olvasót” – írta Halász Gábor a *Nyugatban*.⁶ Lényeges elem a korabeli fogadtatásban, hogy többen is felvetették: Szerb második regénye a *Hétköznapi és csodákban* megfogalmazott regényelmélet megvalósítása. „Van Szerb Antalnak egy regénytanulmánya, Hétköznapi és csodák, amelyben kifejti a modern regény elméletét. Ennek az elméletnek a megtestesülése Mihály, aki magában foglalja a hétköznapiakat és a csodákat is. [...] Szerb Antal tehát szépen és szabályos mérték szerint hozzáigazítja regényét az elmülethez. Megírta a modern mintaregényt”.⁷ Egészében véve a kritikai fogadtatásnak az alábbi okok miatt voltak problémái Szerb második regényével. Igazodás az előre gyártott elmülethez (Szerb a *doktriner* regényíró); igazodás a divatos külföldi mintákhoz (Szerb a *sznob* regényíró; „Cocteau-kópia” – írja a könyvről Thurzó); és igazodás a közönséghez (Szerb a *hatásvadász* és bizonyos tekintetben *megalkuvó* lektúr-író). A kritikai közhangulatot sűrítve összegzi Thurzó Gábor megállapítása: „A regény magvát kitevő Ulpius-ház borzongós, hideglelés kamasz-kalandja legmélyebb sajátja Szerb Antalnak, és szereplőit, szereplőinek sorsát sokan ismerik – Szerb Antal hamar előveszi Cocteaút, hozzáigazítja az élményt, mint szabó a ruhát. Egy kicsit szűkít rajta, egy kicsit belétold: és az olvasó már nem Szerb Antalt, hanem Cocteaút olvassa, anélkül, hogy Szerb Antal maga is észrevenné. A tudósság így lesz álarc, az őszinteségtől való menekvés egyik érdekes, de méltatlan formája”⁸

II. A polgári világ

Az *Utas és holdvilág* hőse, Mihály, olaszországi nászútjuk során faképnél hagyja feleségét, Erzsit, és egy gyerekkori barátság emléknymait keresve bolyong Itália tájain. Ahhoz, hogy Mihály szökése („egzisztenciális alászállása”) kontrasztot kapjon a regényben, szükséges a felnőtt/polgári világ kereteinek felrajzolása is. Ennek legalapvetőbb eleme a *munka* világa: a rendszeres és komoly munkavégzés a felnőttek világához tartozik, ezt jelképezi egyfelől nagypolgári nívón Erzsi volt férjének: Pataki Zoltánnak, középpolgári szinten Mihály apjának alakja. Jól látható, hogy bizonyos faktorok és körülmények miként erodálják a polgári biztonság szilárdnak tűnő világát: a művészet, a szexualitás, a jellemgyengeség, a rossz szokások – ezek egyrészt hiábavalóságok vagy veszélyes szenvedélyek, másrészt az autentikus élet kitörési pontjai. A munka világához kapcsolódik a *vagyoni helyzet* kérdése, ez a regénynek a polgári turizmus gyakorlataival kapcsolatos részleteiben is megjelenik. A pénz kérdése nem csak a „gazdag ember” és a „polgári közepes” (64.) közötti differencia szempontjából lényeges, hanem az autentikus léttel nem rendelkező „polgári nő” megrajzolásában is szerepet játszik. Mihály felesége e szempontból nézve nem más, mint dekoratív árucikk – „Erzsi luxusnő természeténél fogva” (62.) – akit úgy adnak-vesznek,

⁵ Lásd például Erdősi Károly: *Utas és holdvilág*. In Wagner Tibor (szerk.): *Tört pálcák. Kritikák Szerb Antalról*. 1-2. kötet. Budapest, 1999, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1. köt. 303.

⁶ Halász Gábor: *Utas és holdvilág*. In Wagner (szerk.): *Tört pálcák* 1. 297-299., 297.

⁷ Kállay Miklós: *Utas és holdvilág*. In Wagner (szerk.): *Tört pálcák* 1. 304.

⁸ Thurzó Gábor: *Utas és holdvilág*. In Wagner (szerk.): *Tört pálcák* 1. 299-301., 301.

mint valami dísz tárgyat, vagy mint valami értékes állatot. Ez akkor is szembetűnő lenne, ha az író nem mondaná ki, de Erzsí szavaival ez teljesen egyértelművé válik. „*Miért van az, hogy engem mindenki elad?*” (240.) A polgári lét ellenvilágához eltérő egzisztenciák tartoznak, vannak közöttük szilárd jellemek és jellemtelenek, megállapodottak és sodródók, de ezek a szereplők *azonosak* önmagukkal: Severinus atya (Ervin), Waldheim, a bohém vállástörténész, az egzaltált Ulpius-testvérek, vagy a szélhámos Szepteteki. Ők vagy aszketikusan elutasítják a világi javakat (Severinus), vagy egyszerűen lopnak, később kitarthatják magukat (Ulpius Éva), vagy irtóznak a pénztől (Ulpius Tamás), vagy csalók, akik hol koplalnak, hol nagy lábon élnek, akár érdekelheti is őket a pénz, mint például Szepteteket, de a hozzá való viszonyuk nem a polgári kötelességérzetre és nem a pénz fetiszizálására alapul. De a polgári világnak nem csak a vagyon, hanem a *konvenciók* összessége is részét képezi. A konvenciók tagadásának legfontosabb jelképe Szerb regényében az Ulpius-testvérek bizarr élete, ám a Szepteteki János, Waldheim Rudi, illetve Severinus atya által jelképezett, a polgári konvenciókat elutasító életstílusokra is utalhatunk. E szereplőkhöz képest Mihály átmeneti jelenség, aki sem az autentikus élet kockázatát és fájalmát, sem a polgári élet korlátait nem akarja vállalni; egyiktől a másikhoz menekül. Ezt az átmenetiséget sajátos jellem-attribútumok hordozzák: élehetlensége, bölcsész volta, történelemimádata. A főhős különös gyengeségének okaként Szerb egyébként nem kifejezetten Mihály jellemét jelöli meg, hanem egy sajátos pszichopatológiai jelenséget: az *örvényt*. Az örvény részben agorafóbia, egy Freud által is tárgyalt kényszerneurozisz, részben a rend és a káosz határvonalán megnyíló egzisztenciális fenyegetettség jelölője, antropológiai küszöbhelyzet, melyben egybefonódik az új életre születés és a pusztulás.

III. Az utazás: lélek, történelem, társadalom

Az *Utas és holdvilág* utazás-motívuma sokféleképpen értelmezhető. Egyrészt utalhatunk Szerb személyes olaszországi élményeire, másrészt az Olaszországgal foglalkozó utazási irodalom hagyományára, végül arra a szimbolikus utazásra is, melyet Mihály a földrajzi helyváltoztatáson keresztül tesz meg: gyerekkora, a lélek mélységei, és általában a kultúra primordiális-mitologikus mélyrétegei felé. De lényeges szerepe van az *Utas és holdvilág* szimbolikájában Észak és Dél szembeállításának is: Anglia és Olaszország, Németország és Olaszország poláris észlelése mindig is lényeges szerepet játszott a *Bildungsreise* hagyományában.⁹ Az utazás szimbolikus jelentéseinek részletesebb elemzése előtt foglalkozunk röviden a *turizmus* ábrázolásával, mely érdekes részletekkel egészíti ki azt a képet, mely a polgári konvenciók által meghatározott felnőtt világ és az Ulpius-ház egzaltált gyerekkori világa közötti erőterben rajzolódik ki. Szerb életműve sok szálon kötődik az utazás problémájához. Amellett, hogy nagyon szeretett utazni, számos írásának témája az utazás; többek között írt egy – ma így mondanánk – alternatív útikönyvet Budapestről (Budapesti *kalauz marslakók számára*, 1935), és egy útleírásnak is tekinthető esszéjét Olaszországról (*A harmadik torony*, 1936). Szerb e két műve, valamint az *Utas és holdvilág* szoros problémaegységet alkotnak: nagy szerepet játszik bennük az utazó privát élményvilágának, valamint az utazás földrajzi-kulturális kereteinek kettőssége; a *Bildungsreise* hagyománya, továbbá egy olyan kérdéskör, mely általában meghatározza Szerb írásait: a városok és tájak „szövegszerű olvashatósága”, szimbolikus értelmezhetősége. E megközelítések Szerb írói perspektívaalkotása szempontjából is fontosak: a turizmus olyan szemüveg, melynek használatával egyszerre alkotja meg a külső szemlélő és a beavatott pozícióját, illetve egyszerre alkothat *elidegenítő* és *részvevő* – így ironikus – perspektívát.

⁹ Vö. Szerb Antal: *A harmadik torony*. Budapest, 2007, Magvető, 27., 29.

Az *Utas és holdvilág* a társadalmi distinkciók könyve, az utazással kapcsolatos megjegyzései a „különbségek és különbségtételek” logikája alapján fogalmazódnak meg. Ennek jelzése a regény elején megtörténik. „Mint nagyon intelligens és hatalmas önkritikával rendelkező emberekhez illik, Mihály és Erzszi igyekeztek megtalálni a helyes középút a sznobizmus és ellensznobizmus közt. Nem fárasztották magukat halálra, hogy megtegyenek mindent, amit a Baedeker megkövetel, de még kevésbé akartak azok közé tartozni, akik hazamennek, és hancegve mondják: A múzeumok... hát múzeumokban természetesen nem voltunk – és büszkén egymásra néznek” (7-8.). Szerb, amikor hőseinek az utazáshoz való viszonyát jellemzi, átmeneti pozíciót fogalmaz meg, mely a sznob kötelességteljesítés és a kötelességelutasítás formáin egyaránt felülemelkedik. Az *útikönyvek* és a *múzeumok* a turizmus legerősebb fétistárgyai közé tartoznak, az egyik afféle normatív cselekvésgrammatika, a másik a „kánon” letéteményese, így kötelező célpont.¹⁰ Szerb hősei nem vetik el e fétistárgyakat, hanem ironikusan próbálnak viszonyulni hozzájuk. Számukra az itáliai utazás nem a tömegturizmus primitív szórakozáséhségét kielégítő eszköz, nem a fetiszizált műveltséggel szembeni kötelességteljesítés demonstrációs terepe, hanem afféle „élményprojekt”, mely a kulturális motivációkat, a polgári presztízs-szükségleteket, és a szórakozási igények kielégítését is magába foglalja. A későbbiekben ez a sajátos, sznobizmus és ellensznobizmus határán egyensúlyozó hozzáállás illúzióknak bizonyul: míg Mihály olaszországi útja saját lelkének mélyrétegei felé vezető utazássá alakul át, addig Erzsinek az utazáshoz kötődő polgári konvenciók (és az ettől választhatatlan saját életének) széthullásával kell szembenéznie.¹¹

A Baedeker-turizmus, a *Bildungsreise*, valamint az egzisztenciális alászállás közötti distinkciók mellett fontos utalni azokra a különbségtételekre is, melyek segítségével a regény a polgári státuszt érzékelteti és értelmezi; e szempontból érdemes egymás mellé helyezni az *Utas és holdvilág*, illetve *A harmadik torony* részleteit. Szerb jól szemlélteti a különbségeket: a Zoltán és Erzszi házassága által megtestesített úri nívóhoz képest Mihálynak csak a *látszat fenntartására* van lehetősége.¹² Mihály ugyanolyan idegesen és szorongva figyel, hogy mennyibe kerül a látszat fenntartása (első osztályú jegy a vonaton, előkelő hotel, jó éttermek, ritka borok), mint maga Szerb a saját olaszországi útjain, noha a „polgári közepes” Mihály imaginárius világa és a kispénzű utazó (Szerb Antal) praktikus világa között is jelentős az eltérés. A regény és az esszé részleteinek összevetése alapján látható, hogy mely tényezők készíthették Szerbet arra, hogy a turizmuson keresztül megjelenített polgári státusznak figyelmet szenteljen regényében, szociológiai és turizmuselméleti szempontból egyaránt tanulságos irodalmi dokumentumot alkotva. *A harmadik toronyban* található egy fejezet, melynek Szerb az „Egy polgár vallomásai” címet adta, nyilván Márai híres könyvére utalván. A Márai könyvére tett célzás sok kontextust megmozgat: Márai jóléte, Márai írói rangja, Márai sikerei – egyfelől olyan, mint ő, Szerb Antal, de azért mégse. Így például Szerb Veronában beül egy étterembe, melyet főleg helyiek látogatnak, és ahol olcsó és nagyon jó kosztot kap. Ekkor feszengeni kezd – miért

¹⁰ „Az útikönyvek nem csak tájékozási eszközök, hanem gyakran messzemenő értelmezési szabályokat és cselekvési utasításokat közvetítenek az idegen iránti bánásmóddhoz”. E. Fendl – K. Löffler: Utopiazz. Städtische Erlebnisräume in Reiseführern. *Zeitschrift für Volkskunde*, 1992/I. 30-48., 31.

¹¹ Az utazás itt is két részre hasad, mint Jensen *Gradiva* című, Freud figyelmét is megragadó novellájában: egyrészt a személyes és a kollektív múlt titkait kutató utazás, másrészt konvencionális nászút, melyet a novella ókortudós hőse, dr. Hanold mélyen megvet. Lásd: A téboly és az álmok W. Jensen *Gradvájában*. Ford. Hantos Iván és Halasi Zoltán. In S. Freud: *Művészeti írások*. Budapest, é. n., Filum, 11-102.

¹² A „látszat fenntartása” ekkoriban általános életgyakorlattá vált a hazai középosztály körében; erre a kortárs társadalomtörténet-írás is felfigyelt. Lásd Weis István: *A mai magyar társadalom*. Budapest, 1930, Magyar Szemle Társaság, 120.

nem érzi jól magát? „Visszaemlékeztem, hogy gyermekkoromban, mikor szüleimmel külföldön jártam, néha megtörtént, hogy apámat egyébként szokatlan takarékosági hajlam szállta meg, és olyan alsóbbrendű vendéglőbe vitt bennünket (azon az alapon, hogy úgyszem látnak ismerősök), amilyenbe Pesten nem tette volna be a lábát. [...] Megalázottnak és kitiszítottan éreztem magam, és egyben rendkívül sajnáltam szüleimet, mert feltételeztem, hogy ők még jobban gyötrődnek. És itt Veronában, amint szétnéztem a történelmi udvarban és konstatáltam, hogy étkező társaim nagyobbára házmesterek lehetnek, és arról az úrról, aki az asztalomhoz ült, néhány szónyi beszélgetés után kiderült, hogy sófőr, ugyanaz az érzés fogott el, mint gyermekkoromban”.¹³

Szerb e helyen kissé ámít, nyilvánvalóan nem csak az bántja, hogy zavarja őt a tisztességes polgári színvonal alatti környezet (az olcsó étterem, a rossz szálloda, *nota bene*: az odatarozó emberek), hanem az is, hogy többet nem engedhet meg magának – ezt a gyötrődést írniába burkolja, ugyanúgy, mint az általa teremtett regényhős, Mihály. Érdekes látni, hogy a született előkelőség, a pénzen vett előkelőség, a műveltséggel megszerzett előkelőség distinkciójának problémája, illetve az ehhez kapcsolódó kisebbségi komplexusok mennyire intenzíven jelen vannak Szerb Olaszország-élményében – mind *A harmadik toronyban*, mind az *Utazás és holdvilágban*. Ezért a két „utazás-szöveg” között nem csak topográfiai jellegű a hasonlóság (Szerb és Mihály ugyanazokat a helyeket járják be), hanem a társadalmi distinkciók észlelési rendje (és az ezek által okozott sérelmek és traumák katalógusa) is hasonló. A társadalmi distinkciók játékán alapuló diskurzus alapelemei („Utálom a pénzen és álpénzen, pénz-látszaton alapuló distinkciókat”)¹⁴ azonosak; feltételezhető hogy e motívumok az esszéből kerültek át a regénybe, különösen ami a társadalmi-kulturális sznobizmus önironikus bírálatának és az efféle sznobizmus képviselőitől való társadalmi-kulturális társadalmi regény (és nyugodtan tekinthetjük annak), akkor a polgári habitushoz kapcsolódó besorolások és észlelések tanulságait fogalmazza meg, Szerb regényének szociológiai széljegyzetei ezekre vonatkoznak. Idézzünk itt egyetlen példát: Waldheim Rudi professzorként a felsőközéposztály tagja, megszólítása „Méltóságos” (jellemző módon Szerb erre is utal), de úgy él, mint egy ösztöndíjas diák, mert *mindkettőt megengedheti magának*.¹⁵

Mind a tömegturizmus kétes világával, mind a *Bildungsreise* nemes hagyományaival ellentétben áll az utazás egzisztenciális alászállásként történő értelmezése, mely a regény alap gondolata: „Most már tudta, hogy a kaland, a visszatérés a vándorévekhez, csak átmenet volt, csak lépcső, amin még lejjebb kell mennie, még visszább, a múltjába, a saját történelmébe” (109.). Az „utazás a múltba” motívumán belül három aspektus különböztethető meg: utazás a *történelem* korszakaiban, utazás a *gyerekkorba*, és utazás a *primordiális időbe* (mely a történeti időtől megkülönböztetendő), így itt sem hagyható figyelmen kívül a régész és a pszichoanalitikus munkája közötti, Freud által is hangsúlyozott hasonlóság.¹⁶ Szerb regényében a „betemettség” és a „rétegzettség” képzetei átalakulnak: a rétegzettség egyidejű időkulisszák *szinkretisztikus rendjeként* – vagy torlódásaként? – horizontális formát vesz fel; a dionüszoszi ősvilág, az etruszk kultúra, a klasszikus és a modern Róma

¹³ Szerb Antal: *A harmadik torony*. Budapest, 2007, Magvető, 36-37.

¹⁴ Szerb: *A harmadik torony*, 44.

¹⁵ A „méltóságos úr” megszólítás a korszakban meghatározott fizetési osztályba soroláshoz kötődött, és az egyetemi tanároknak is kijárt. A részben Kerényi alakjáról mintázott Waldheim szavainak – „Méltóságom pizsamában”; „Méltóságom egészen pucéron” (167-168.) – hátteréhez lásd: „amikor a budapesti egyetem egyik professzora szigorúan behajtott diákjain az egykori háromnapos miniszterségéért kijáró »kegyelmes úr« megszólítást, az ő szobájának ajtaján megjelent a felirat: »itt nincs méltóságos úr«. Szilágyi János György: Kerényi Károly emlékezete. In uő: *Paradigmák*. Budapest, 1982, Magvető, 237-272., 254.

¹⁶ Lásd Freud: A téboly és az álmok W. Jensen *Gradvíjában*, 46. valamint 56-57.

„rétegei” Mihály utazásának heterogén időkulisszáit alkotják. Az *Utazás és holdvilág* ugyan nem állít középpontjába egy meghatározott régészeti emléket (ahogy Jensen tette *Gradíva* című elbeszélésében) – de az Etruszk Múzeumban megtekintett leleteket akár így is tekinthetjük. A Goethe írásaira vonatkozó utalások, az Etruszk Múzeum Mihály figyelmét megragadó kultikus szobrocskái, valamint a tény, hogy Waldheim éppen a régészeti intézet estélyére cipeli el barátját – ezek megjelenítenek valamiféle archeológiai kontextust a regény körül, és ezt erősítik a hangsúlyos vallástörténeti-mitológiai utalások.

Az idők mélyére hatoló archeológiai ásatás, illetve a gyerekkor traumáira irányuló analitikus terápia hasonlósága egyrészt módszertani szempontból szembevetendő: a régész és az orvos történeti rétegeket különböztet meg, egyaránt leleteket (tárgyakat, illetve traumákat) hoz felszínre.¹⁷ Az efféle lelet önmagában is saját történetfilozófiai dinamikával rendelkezik: egyrészt feleleveníti és megtestesíti a hajdankori múlt valóságát („életét”), másrészt mindezt a kutató, a tudós saját jelenébe transzponálja („újraéleszti”); ezt az elgondolást erősíti az antik múlt rekonstrukciójához szinte kötelezően hozzágondolt alvilágjárás/vérivás-szimbolika is.¹⁸ Az Etruszk Múzeumban megcsodált lélekvezető-szobrocskák, a Freud íróasztalán példaszerűen sorakozó egyiptomi, görög, római és kínai régiségek a múlt *indexei* – azé az egyszerre dekoratív és félelmetes régmúlté, melyről Freud a *Totem és tabu*, Bachofen a *Sírszimbolika*, Frazer az *Aranyág*, Jane Harrison a *Themis* és a *Prolegomena to the Study of Greek Religion* lapjain értekezett. A régészet és más ókortudományi diszciplínák, valamint a lélekelemzés kapcsolatának áttekintése felhívja a figyelmet arra, hogy a hős utazása egyszerre irányul az emberiség történetének, illetve Mihály saját gyerekkori múltjának mélyrétegei felé. Ezt a régmúltat (hasonlóan ahhoz, ahogy az emberiség tette kegyetlenségekben tobzódó őskorával és halálosan erotikus ösztönkésztetéseivel) Mihály *elfojtotta*; ennek az elfojtásnak tünete szökése, a „*sikátorok*” miatti nyugtalansága, vagy Ulpius Tamás „*kísértetének*” felbukkanása egyaránt.

IV. Az utazás: tájak és városok

Szerb nem mulasztja el leszögezni: a tájak és városok jelentéseinek megfejtése fontos szerepet játszik regényében: „a házak nekem nagyon sokat mondanak” (153.); „Messzefutó sejtelmeket ébresztettek benne az utcák és a házak” (20.); „hihetetlen mértékben fogékony vagyok az utcák és a tájak hangulata iránt” (92.). Az így megragadott jelentések többféleképpen lehetnek, egyfelől módszeres történelmi interpretáció, másfelől érzelmi-hangulati átélés eredményei. Miként a lélektani tünetek, úgy a városszövegek esetében is az olvashatóság kettős időbeli vetülettel rendelkezik: a környezetet a múlt formálja jelentésessé, de (ezzel komplementer módon) a múlt jelentései iránt a jelen kérdései teszik érzékennyé a Mihályhoz hasonló utazót.

¹⁷ Utazás, itáliai antikvitás, archeológia és pszichoanalízis kapcsolatáról lásd: Radnóti Sándor: *Gradíva*. Esettanulmány. In uő: *Műhelymunka*. Debrecen, 2004, Csokonai, 11-47.

¹⁸ Az *Odiüsszeia* alvilág-jelenetében olvasható *vérivás-rítus* az ókor életre keltésének metaforája. Wilamowitz és Nietzsche gondolatait lásd Szilágyi János György: *Mi, filológusok*. In uő: *Szirénzene*. Budapest, 2005, Osiris, 489-518., 494.; valamint Tatár György: *Hádész kapujában*. In uő: *Pompei és a Titanic*. Budapest, 1993, Atlantisz, 109-125., 116. skk. A vérivás rítusát tartalmazó *Odiüsszeia*-helyet mind a *Hétköznapiak és csodák*, mind az *Utazás és holdvilág* idézi (lásd *Hétköznapiak*, 101.; *Utazás*, 156.).

A várost rendezett szimbolikus struktúrának, azaz *szövegnek* tekintő szemlélet egyik formája a regényben, amikor egyes részleteket lélektani-biográfiai faktorokra vonatkoztatva ruháznak fel szimbolikus jelentésekkel. Ezek a jelentések megfeleléseket hoznak létre a gyerekkor élményei és traumái, illetve a felnőttként felkeresett városrészek hangulatai között. Az érzékenység olyan hangulati burkot képez a város helyei körül, mely egyszerre táplálkozik nosztalgiából, neurózisból és a történelmi múlt fetiszálásából. Ugyanez a hangoltság *korrespondenciákat* hoz létre a környezet elemei között: olyan szimpatikus-mágikus világgépet sugallva, mely valóban Baudelaire versére emlékezteti az olvasót.¹⁹ Ezt az eljárást olyan írói eszköztár mozgósítása erősíti, melyet Szerb nagy valószínűséggel Proust és Márai regényeiből sajátított el: a gyerekkori emlékanagy és az általuk hordozott hangulatok varázsolják élővé és *így* jelentéssé a városi környezet részleteit. Hasonló eljárásan alapul Szerb szubsztancializáló írásmódja is: egy épület, egy utca, egy tér nem élet nélküli kövek halmaza – nem csak azért, mert emberek lakják/használják, hanem – és sokkal inkább – mert történelmi asszociációk és biográfiai megfelelések töltik fel élettel: a városszöveg voltaképpen jelentésével. Jó példa erre a Velence sikátorairól szóló leírás: „Ha kinyújtotta két karját, egyszerre meg tudta érinteni a két szemben lévő házsort, a hallgató, nagy ablakos házakat, amelyek mögött, úgy gondolta, titokzatosan intenzív olasz élet szenderegnek. Olyan közel, hogy szinte indiszkréción ezek az utcák járnak éjszaka. Mi volt ez a furcsa bűvölet és ekstázis, ami elfogta itt a sikátorok között, miért érezte úgy magát, mint aki végre hazaérkezett? Talán a gyermek álmodhatott ilyesmirel – a gyermek, aki kertés villák lakója volt, de félt a tágas dolgoktól –, talán a kamasz akart élni olyan szűk helyen, ahol minden félnégyzetméternek külön értelme van, tíz lépés már hátsértést jelent, évtizedek telnek el egy rozoga asztal mellett, és emberleletek egy karosszékben; de ez sem biztos” (9.)

Sűrű szövésű sorok ezek, sajátos térszimbolikájuk – egyfelől a szűk és sötét utcák fenyegető atmoszférája, másfelől a kert és a karosszék biztonságos zártsága – egyszerre kapcsolódik az utazás, a sexualitás, a neurózis kérdéseihez. Az „*indiszkréción*” motívuma magába foglalja a turista félelmét attól, hogy illetéktelenül behatol a felkeresett hely lakóinak életébe, de arra is utal, hogy az utazás autentikus élménye a határátlépésekből, a hely autentikus szellemével való titkos/intim találkozásokból táplálkozik. A sikátoroknak tulajdonított szimbolikus jelentőség, mely az egész regényt meghatározza, az analitikus ösztönzések mellett olyan utazói észlelési és értékelési sémán alapul, mely a tereket (*piazza*) nyilvános, világos, élettel teljes színtereknek tekinti, melyekben megtestesül a felkeresett hely kulturális autentikussága, míg az utcákat csupán ezekhez vezető útvonalaknak fogja fel.²⁰ A sikátor a városi tér abszolút ellentéte: az utca elvadulása vagy regresszív tükörképe. A sikátor sötét, veszélyes, nem-nyilvános (a benne kószáló *túl közel* kerül a helyiekhez), és úgy autentikus, hogy a felkeresett hely életének mélyrétegeit testesíti meg. Mihályt a sikátorokban „*bűvölet és extázis*” ragadja el; rabul ejti a hely léggömbje; túl közel merészkedik a sikátorok által megtestesített titokzatos erőhöz, melynek centrumában saját elfelejtett-megtagadott gyerekkora áll. A „*végre hazaérkezett*” ugyancsak sokértelmű fordulat: utal a gyerekkorra, illetve valamilyen beszippanó-befogadó burok (az anyaöl?) nyugtalanító-védőlemez jelenlétére is.²¹

¹⁹ Baudelaire *Kapcsolatok* c. szonettje a természet korrespondenciáiról beszél, de Szerb látásmódjának éppen az a jellegzetessége, hogy a természet allegorikus szemléletét az *épített környezetre* vetíti, másrészt vegyíti az organikus és a teremtett múlt, a táj és az épített környezet jelképiségének motívumait.

²⁰ Fendl - Löffler: *Utopia*, 33; 38. skk.

²¹ A „kísérteties” és az „otthonos” kapcsolatát épp a fentiekre utalva tárgyalja Freud: *A kísérteties* (1919). Ford. Bókay Antal és Erős Ferenc. In Freud: *Művészeti írások*, 245-281., 272.

2. Városszöveg II. Atmoszféra és jelentés: a történelem és a táj olvashatósága

Szerb hőse, amikor a várost „olvassa”, egyrészt a történelem légkörét, a történelmi folyamatban kibontakozó Szellem jelenlétét, másrészt a nosztalgikus történelmi atmoszféra és a prózai jelen ellentétét ragadja meg.²² Szerb regénye így nosztalgikus hangoltságot érvényesít – lásd: „regényt írok a nosztalgiáról” – akárcsak a *Budapesti útikalauz marslakóknak* esetében. A jelen prózaisága és a nosztalgikus történelmi távlat megragadása közötti ellentétet illetően érdekes látni, hogy az *Utazás és holdvilág* Itália-ábrázolásának szövegében mintegy beékelődik a budapesti Várnegyed képe, mely „város a városban” – itt látja Szerb (illetve Mihály) a nagyvárosban azt, ami autentikus, ami *nem* pöffeszkedő, *nem* parvenü, *nem* világvárosias.²³ „A házak nekem nagyon sokat mondanak. Nekem olyanok, mint amilyen régebben a természet volt a költők számára, vagy az, amit ők természetnek neveztek. De legjobban mégis a budai várat szerettem. Régi utcáit sose untam meg. A régi dolgok akkor is jobban vonzottak, mint az újak. Csak annak volt mélyebb valósága a szememben, amibe sok-sok emberélet ivódott már bele, amit úgy tett maradandóvá a múlt, mint Kőműves Kelemenné magas Déva várát” (20.).

Az épített környezet Szerb számára második természet; e szempontból lényeges a „régiköltők” allegorikus természetfelfogására tett utalás. Míg a régiek számára a természet a Teremtő bölcsességének olvasókönyve (a dolgok az isteni értelem hieroglifái), addig Mihály számára a város a Történelem szellemének allegorikus leképeződéseként jelenik meg. A Kőműves Kelemenné balladájára tett utalás – bármily hevenyészettnek tűnjék is – azért érdekes, mert azt hangsúlyozza, hogy a múltban leélt életek „befalazódnak” az épületekbe, így teszik azokat jelentéssé, paradox módon élővé. Szerb metaforahasználata e ponton az archaikus mágia gyakorlatának bűvkörében mozog: miként a múlt megszólításának nagy erejű metaforája – ahogy, emlékezzünk rá, Nietzsche és Wilamowitz írásaiban megjelenik – úgy itt az *emberáldozat* hamvainak befalazása is a múlt áttelekésítésének folyamatát jelképezi. Hamu és vér, alvilágjárás és emberáldozat – Szerb gondolkodása atavisztikus képzetkörben mozog, mellyel jelezni kívánja, hogy nem racionálisan kifejezhető interpretációs gyakorlatról van szó, hanem *megragadottságról*, olyan egzisztenciális élményről, mely a hely szelleméből, illetve a történelem mágiájából táplálkozik. E folyamat egyúttal – Szerb kedvelt freudista kifejezésével élve – *regresszió* is: a misztikus korrespondenciák és mágikus kapcsolatok által uralt világkép regrediál, illetve regrediált: a neurotikus visszatér a primitív ember és a gyermek, illetve a kísérteties (unheimlich) rettegés világába.²⁴ A házak, utcák, terek bűvköre egyszerre vonzó és félelmetes, illetve egyszerre mutat utat (szó szerint, hiszen sétálóról és/vagy utazóról beszélünk) a gyerekkor, az ősidő és a történelem birodalmába.

Mind a város miliói, mind a táj szimbolikus-érzéki képeinek ábrázolása során Szerb szívesen fordul hangulati, földrajzi, tájfilozófiai, illetve kulturális és irodalmi sablonokhoz. Így jelenik meg és alkot két szimbolikus végpontot a regényben egyfelől a derűs és urbánus Toszkána, másfelől a sötét és paraszti Umbria. De kulturális sablon a valódi lét, Rilke szavával az „erősebb lét” keresése is. „Ha ez a táj valóság – gondolta [Mihály] –, ha ez a szépség csakugyan van, akkor minden hazugság, amit eddig csináltam” (108.). Itt felgyelhetünk egy Szerb írásait jellemző mozzanatra: az egzisztenciális üresség és léttel va-

²² Ez az ellentét jól végigkövethető a *Budapesti útikalauz* lapjain, ahol egyfelől a historikus-nosztalgikus Várnegyed és a Tabán, másfelől a modern-geometrikus-urbánus Új-Lipótváros, illetve a pasaréti villatelep miliói alkotják egymás beszédes kontrasztjait.

²³ Ezt az idealizált városképet Szerb a Márai-regényekben megjelenő felvidéki városokban pillantotta meg. Lásd: Szerb Antal: *Féltékenyek*. Márai Sándor regénye. In Szerb: *Mindig lesznek sárkányok*. Budapest, 2002, Magvető, 642-647., 642-643.

²⁴ Vö. Freud: *A kísérteties*, 267.

ló telítettség dialektikáját előszeretettel kapcsolja a nők megjelenítéséhez. Ahogy Mihály rádöbben arra, hogy a toszkán táj szépsége a valódi lét megtestesülése, úgy válik egyúttal feltűnővé az útközben megismert amerikai lány, Millicent üressége is. „És ráeszmélt, hogy Millicentnek semmi realitása nincsen. Millicent nem több mint egy hasonlat, ami véletlenül eszébe jut az embernek. És semmi. Semmi” (109.). E képzettársítás azért is szembeötlő, mert *A Pendragon-legendában* hasonló észjárás érvényesül. Emlékezzünk az Earl of Gwynedd könyvtárában kibontakozó jelenetre, míg az angol ősnymotatványok borítója mögött valódi tartalom, addig Cynthia mosolya mögött csupán a semmi rejlik. Ugyanígy, Toszkána szépsége valódi, míg Millicent léte: csak semmi.²⁵

3. Városszöveg III. A „rossz hely” és a „liminális” helyek szimbolikája

Siena derűs képével ellentétben a spoletói utcák leírása Szerb regényében: „A holdat felhők fedték, sötét volt, és a fekete város sikátorai fojtogatóan szűkültek össze körülötte, nem olyan ölelően, mint Velence rózsaszín utcácskái. Valahogy egy olyan városrészbe ért, ahol lépésről lépésre sötétebbek és fenyegetőbbek lettek az utcák, a szabadlépcsők egyre rejtelmesebb ajtók felé vezettek, embert már nemigen lehetett látni, az utat is elvesztette – és akkor egyszerre kétségtelemmé vált, hogy valaki jön utána. [...] Mihályt megnevezhetetlen félelem fogta el, és hirtelen besietett egy sikátorba, mely minden eddiginél szűkebb és sötétebb volt” (79.) Ezt a jelenetet ugyanazon „*unheimlich*” hangulat határozza meg, mint a velencei sikátorok leírását. Itt kiderül, hogy Mihályt „követik” (ez is egyik olaszországi rögeszméje), ami arra utal, hogy a sikátor azért is nyugtalanító hely, mert nehéz elmene-külni belőle, a sikátor voltaképpen egy *labirintus töredéke*, vagyis a veszély helye, csapda.

Szerb regényében fontos szerepet töltenek be a „rossz helyek”, a baljóslatú, félelmetes, veszélyt és egzisztenciális bizonytalanságot sugárzó helyek: ilyenek a spoletói sikátorok, ilyen a londoni Roland Street környékének leírása, vagy a római Trastevere-negyed jellemzése. Mihály sorsának szempontjából egyébként ezek nem feltétlenül, vagy nem kizárólag rossz helyek, hanem – a kulturális antropológia műszavával élve – *liminális helyek*; az egzisztenciális alászállást, a státusznélküliséget, az egzisztenciális és a társadalmi kívülállás szimbolikáját testesítik meg.²⁶ A hivatkozás Victor Turner rítuselméletére indokolt, mert nem csak azt világítja meg, hogy az egész olaszországi kaland liminális szituáció része, hanem azt is, hogy valóban *rituális folyamatról* van szó: Mihály előbb szimbolikusan meghal (az, hogy valóban meg akar halni, hogy csatlakozhasson halott barátaihoz, már-már írói szájbarágásnak tűnik...), majd új életre születik. E szempontból liminális jelenetek füzére a regény: az „*örvény*” fenyegetése, a *halál* eljátszása a kamaszkori színdarabokban, *eltévedés* a sikátorokban, elalvás a *temetőben*, delíriumszerű betegség, a római *ál-arcsobál*, beköltözés a *nyomorregyedbe*, részegen áttivornyázott, rémálmokkal végződő

²⁵ *A Pendragon-legendá* idézett jelenetében Cynthia maga mondja, hogy dr. Bátky esetleg azt gondolja róla, hogy olyan, mint az angol lányok általában („Yes, és no, és egy mosoly, mely mögött nincsen semmi”), de éppen Bátky kommentárja utal a jelenet problematikus jellegére. Cynthia – Bátky szemében – azért nem „üres”, mert a brit történelmet és az arisztokráciát képviseli; mint nő *valami helyett* áll. Az ábrázolásmód sznob és fetisiztikus jellege szorosan kapcsolódik mind-egyik Szerb-regény sajátos, Proust írói világát idéző művészet-szociológiai karakteréhez.

²⁶ Lásd: Victor Turner: *A rituális folyamat*. Ford. Orosz István. Budapest, 2002, Osiris, 108., valamint 180. skk. A liminális hely „küszöbhelyzetet” jelent (Turner i. m. 107.), így érdemes utalni a regényben fontos szerepet játszó „halottak ajtaja” képzetkörre is. Lásd: „az ajtó határvonal, mely szokványos lakóház esetén az idegen, illetve a házi világot, a templomban pedig a profán, illetve a szent világot választja el egymástól. A »küszöbátlépés« tehát egy új világba való belépést jelent”. Arnold van Gennep: *Átmeneti rítusok*. Ford. Vargyas Zoltán. Budapest – Pécs, 2007, L'Harmattan, 55.

keresztelő ünnepség (ahol a csecsemő egy múmiára emlékeztet...) – talán már sok is kissé a liminális szimbólumokból. Az egzisztenciális alászállás és a felemelkedés, a jelképes halál és az újjászületés képsorai az antik misztériumregény logikáját idézik, amint azt Kerényi a görög regényről szóló művében, illetve Szerb a *Hétköznapiak és csodákban* kifejtette, és ahogy ez mintaszerűen Thomas Mann *Varázshegyében* megjelenik.²⁷

A liminális helyek szimbolikájába illeszkedik a londoni környék leírása is, ahol Mihály hosszú évek után viszontláthatta (volna) Ulpius Évát. „Az utca – a Roland Street – Londonnak abban az ellenszenves részében terül el, a Tottenham Court Road mögött, a Sohótól északra, ahol azok a művészek és prostituáltak laknak, akiknek már arra sem telik, hogy a Sohóban vagy a Bloomsbury negyedben lakjanak. Nem tudom biztosan, de nagyon valószínűnek tartom, hogy itt szoktak lakni Londonban a vallásalapítók, a gnosztikusok és a szerényebb spiritiszta. Az egész negyed a vallási lecsúszottságot fejezi ki. Szóval ide kell mennem. Tudnia kell, hogy hihetetlen mértékben fogékony vagyok az utcák és a tájak hangulata iránt” (92.). A környék kétességének hangsúlyozása önmagában liminális karaktert kölcsönöz a szövegnek, ezt felerősíti az a meglepő gondolat, hogy a hely szelleme Mihály számára a „vallási lecsúszottságot” fejezte ki.²⁸ A liminális helyek szimbolikája legszembeötlőbben Mihály útjának utolsó állomásán, a *Trastevere* leírásában jelenik meg. A római szegénynegyed méltó díszlete Mihály alászállásának, kulisszái a liminális helyek jelentésének összetettségét hangsúlyozzák; itt egymásra torlódnak Mihály (és Szerb) neurotikus rögeszméinek díszletei. Ilyen az *antikvitás*: „A Teverén vontatóhajók úsztak lassan és klasszikusan Ostia felé, nem is hajók voltak, hanem képek a gimnazista latin könyvből, és azt a szót ábrázták: *Navis, navis*”. (212.). Ilyen az *utazás a halál birodalmába*: „a hajó után úszott a másik, a kísértethajó, a Tevere szigete, amelyet már a régiek hajóformára építettek ki [...] amely időnként bizonyára éjszakai kirándulásokra indul a tenger felé, hátán a kórházzal és a haldoklókkal” (212.). Ilyen a *gettó*: „a szomszéd zsinagógából – Mihálynak úgy rémlett – hosszú szakállú, ősi zsidók sokasága vonult ki, nyakában a halotti lepellel, a Tevere partjára, és halk jajveszékéléssel szórta a folyóba bűneit” (212.). Ilyen az *erőszak*: „A leselkedő kis sikátorokban lelke megint megtelt az erőszakos halál képeivel, mint annyiszor kamaszkorában, amikor »játszottak« az Ulpius-házban. Micsoda könnyelműség volt szóba állni ezekkel a munkásokkal! Megölhették volna, bedobhatták volna a Dunába, a Teverébe harminc forintjáért. És ilyenkor itt csavarogni ebben az ördögi Trastevere-negyedben, ahol minden ásító kapuboltozat alatt háromszor is agyonüthetik, mielőtt kinyitná a száját” (213.). Mindez egyrészt komolyan véve, de mégsem *annyira* komolyan, a jellegzetes Szerb-féle groteszk-lefokozó iróniával: a tenger felé tartó hajók a gimnazista latintankönyvet idézik, a sziget „éjszakai kirándulásra” indul, a városi utcákon „vergiliusi teheneket” hajtanak, Mihályt a sikátorban agyonüthették volna „harminc forintjáért”, mint a balladabeli Bárczi Benőt, és hasonlók. A Trastevere-jelenet nem véletlenül van megterhelve liminális jelképekkel és motívumokkal: a fejezet végén Szerb maga is hangsúlyozza, hogy Mihály története a végéhez közeledik, itt a mélypont, az alászállás utolsó fokozata, a végállomás, innen már nincsen tovább. „Sokáig állt a ház előtt, beteg képzeletbe merülve. Azután hirtelen ólmos fáradtságot érzett és újra azt a nosztalgiát, amely állomásról állomásra kísérte olaszországi útjain. De fáradtsága azt mondta, immár közel van az utolsó állomás” (213.).

²⁷ Lásd Karl Kerényi: *Die griechische-orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung* [1927]. Darmstadt, 1973, Wissenschaftliche Buchgesellschaft; különösen a könyv „Tod und Auferstehung” című fejezetét (24-43.); valamint Szerb Antal: *Hétköznapiak és csodák*. Budapest, 1935, Révai, 192. skk.

²⁸ Szerb asszociációs technikája talán messzebbre mutat, mint gondolnánk: a londoni milió (talán) a Blake-móttóhoz is kapcsolódik: vallásalapítás, gnoszticizmus, spiritizmus: ezek a dolgok Blake szellemét idézik, és tételesen szerepelnek Szerb *William Blake*-esszéjében is.

„Amit Rómában látott, minden a végzetesség jegyében állt. Máskor is találkozott már ezzel az érzéssel, hogy egy hajnali sétán, vagy egy különös késő nyári délutánon minden megtelik ritka és szavakkal ki nem fejezhető értelemmel, de itt ez az érzés egy pillanattig sem hagyta el. Máskor is messzefutó sejtelmeket ébresztettek benne az utcák és a házak, de soha annyira, mint Róma utcái, palotái, romjai, kertjei” (153.). Róma esetében annyira magától értetődő múltnak és jelennek a városszövetben megjelenő rétegzettsége, hogy e rétegzettség ábrázolásának talán nem is szükséges többletjelentéseket tulajdonítanunk. De ennek ellenkezőjére figyelmeztet a Shelley-től vett mottó, valamint Szerb saját regényszövege: a Vadság, a Paradicsom, a Kert és a Város nem csak az archaikus és a modern világ kettősségét jelképezik, hanem a múlt és a jövő között megképződő vallástörténeti feszültséget is. Róma egyrészt Mihály sorsmetaforája; történelmi, építészeti, vallási összetettsége a hős sorsát szövő démonikus erő összetettségét testesíti meg, másrészt maga a sors. Ezt a végzetszerűséget Szerb sokféleképpen érzékelteti. Egyrészt Róma miliője és génusza – a „genius loci” kifejezés itt szó szerint értendő – rabul ejti, vagy megragadja Mihályt. „Csak Róma történt vele, ha szabad így mondani” – írja Szerb, és ez a passzív mondattani szerkezettel érzékeltetett végzetmotívum később megismétlődik: „amit Rómában látott, minden a végzetesség jegyében állt”. A végzet iránti hangoltság (függetlenül attól, hogy szekuláris közegben értelmezett személyes sorsról vagy valamiféle vallási üdvtanról van szó) mindig szimbolikus jelentéssel ruházza fel a dolgokat: „[Az embereknek és a költőknek] az eredet és a vég közötti fiktív összehangzásokra van szükségük, olyanokra, melyek életeknek és verseknek adnak jelentést. [...] a Vég saját haláluknak az alakzata”.²⁹ E vég-orientált jelentésség válik mind intenzívebbé Szerb regényében: a házak, utcák, terek szemantikájában érzékelt sejtelmektől kezdve a „mindenki keresse a saját halálát” egzisztenciális maximájáig.

A Róma-fejezet legelején írott bekezdésekből mindezt csak sejtetheti az olvasó, de pár oldallal később ez szó szerint megjelenik. Amikor Mihály a Keats sírjánál tett látogatás után egy autó utasában megpillantja Évát, rájön, hogy miért kellett éppen Rómába mennie. „A jelek nem csaltak, ezért kellett Rómába jönnie, mert Éva itt van. [...] Végre van egy hely a világon, ahol van miért lennie, egy hely, aminek értelme van. Ezt az értelmet érezte magatudatlanul, napok óta Róma utcáiban, házaiban, romokban és templomokban mindenütt. Erre az értelemre nem lehetett azt mondani, hogy »boldog várakozással töltötte el«, Rómával és évezredeivel a boldogság úgysem fér össze, és amit várt a jövőtől, nem az volt, ami boldog várakozást szokott ébresztetni. A sorsát várta, az értelmes, a Rómához illő végzetet” (160-161.). Így Éva minden értelemben a „végzet asszonya”, egyrészt megtestesíti a dekadens „femme fatale” alakját, másrészt a kultúraelőtti dionüszoszi ösztönvilág küldötte, harmadrészt Mihály végzetének hordozója is. Szerb (mint gyakran a fontos helyeken) túlsúríti a szöveg szimbolizmusát. A Róma-fejezetben jelen van a pogány-antik és a keresztény Róma teológiai és történetfilozófiai feszültsége, a pogány „genius loci” és a keresztény „Incipit vita nova” kettőssége, a pogány és a keresztény lélek sorskülönbsége is.³⁰ E motívumok szinte kulisszahasogatóan intenzívvé teszik a regény szövegét; az intenzitást a szép Shelley-mottó is erősíti: „Go thou Rome – at once the Paradise / The Grave, the City, and the Wilderness” (153).³¹ Az *Utazás és holdvilág* valójában a Shelley ver-

²⁹ Lásd Frank Kermode: A vég. Ford. Novák György. In Fabiny Tibor (szerk.): *A hermeneutika elmélete*. 1-2. köt. Szeged, 1987, JATE, 2. kötet, 586.

³⁰ Ezek a motívumok az antik, a középkori, majd a modern „Róma-eszme” alkotóelemei. Lásd: Seidlmayer, Michael: Rom und Romgedanke in Mittelalter. In Seidlmayer: *Wege und Wandlungen des Humanismus*. Göttingen, 1965, Vandenhoeck & Ruprecht, 11-32.

³¹ „Menj Rómába – mely egyben temető / és Édenkert, város és vad vadon”. Shelley: Adonais. Ford. Somlyó György. In *Shelley versei*. Budapest, 1973, Európa, 178-199., 197.

se által megfogalmazott városszimbolikát képezi le; középpontjában Róma áll mint jelentésmag, e jelentésmag egyes aspektusait bontja ki a Shelley versében álló felsorolás, ezt cselekményesíti Szerb regénye: a Róma-szimbólum Róma-történeté alakul át. Róma egyszerre elbűvölő menedék és ijesztő nagyváros Mihály számára; de annak az archaikus vadságnak is (részleges) megtestesítője, mely a másik mottó forrásszövegében: Blake *Tigris*-ében megjelenik. Szerb két értelmezési irányba fordítja Blake versének szimbolizmusát: a tigris egyrészt a gondviseléselőtti, vagyis dionüszoszi vadságot-ösztönerőt testesíti meg, de emellett az isteni rendet, a teremtésben megmutatkozó tervszerűséget is („mely kéz alkotta rettentő szimmetriád?”).

Shelley költészete szorosan kapcsolódik az *Utazás... történetéhez*. Túl azon, hogy Shelley elégiája más helyen is említi a városnak az ősidőkbe vesző archeológiai rétegzettségét („kit érdekel, / hogy birodalmak, vallások, korok / önnön romjaik alatt tűntek el”), lényeges, hogy a strofa, melyből a mottó szövege származik, kifejezetten a regény egyik kulcsfontosságú helyszínére utal: a római protestáns temetőre, ahol Keats sírja található. „Menj [...] hol a rom ködös csúcsként meredő / s ékül illatos csalít s buja gyom / virágzik a csupasz csontvázakon; menj amerre a hely szelleme visz [...] / Körül málló falakon pislog az / Idő, mint lassan hamvadó zsarát / s áll, kényes csúcsba szökve, egy magas güla, beárnyalván annak porát / kit elpihenni ide vont a vágy” (Somlyó György fordítása).³² Mihály felkeresi az irodalomtörténeti emlékhelyekben gazdag, híres sírkertet – Goethe Cestius sírjelét említő elégiája jut eszébe („Cestius’ Denkmal vorbei, leise zum Orcus herab”); megnézi Shelley sírját („csakugyan itt nyugszik, legalábbis a szíve, felette a felírás: *Cor cordium*”), majd megtekint két sírkövet, az egyik Keats, a másik az őt ápoló angol festő, Severn síremléke. Mihály eltöpreng a két sírkő feliratainak talányosan ravasz naivitásán, majd – nyilván nem véletlenül – egy titokzatos angol családot pillant meg, akik szintén a sírjeleket tanulmányozzák. Mihály rögeszméinek megfelelően „*unheimlich*”, sőt iszonytató lényeknek látja az angol családot: „hirtelen úgy érezte, ezek nem is emberek, hanem kísérteties bábuk, tanácstalan automáták itt a költő sírja fölött, megmagyarázhatatlan lények” (158.). Pár nappal később – amikor elhatározza magát, hogy hazautazik Budapestre – Mihály találkozik a temetőben már látott angollal, követni kezdi, és ekkor az angol úriember elé érkező autóban nem mást pillant meg, mint Ulpius Évát. Ekkor rájön, hogy nem szabad elutaznia, hogy emiatt, az Évával való találkozás miatt kellett Rómába jönnie: „*Incipit vita nova.*” (161.).

Szerb regényében a „hely szelleme” egyrészt a *coloeur locale*-t meghatározó faktorok (táji környezet, műemlékek, terek, kutak, templomok, paloták) expresszív erejének megfogalmazása. A *genius loci* szekularizált fogalmát, ahogy általában mint tájak és városok szellemi kisugárzását érteni szokás, jellemezhetjük Evelyn Lord szavaival: „A látható táj a tér, a felszín, tömeg, ritmusok és szerkezet olyan formális alakulata, amelyben az ott élő társadalom számára jelentést hordozó, funkciókat, ikonográfiát és esztétikumot tartalmazó közlés húzódik meg”.³³ Másrészt (Mihály szemszögéből) a *genius loci sorsdémon* is, determinálja az utazó elhatározásait, a végzethez való viszonyát. Ezzel az értelmezéssel szemben felhozhatnánk, hogy Mihály voltaképpen nem római őslakos, de lelki diszpozízi-

³² Az *Adonais* prologusa is bemutatja e sírkert díszletezését, kiemelve azon részleteket, melyek Szerb regényében is megjelennek. Keats testét „e város csendes és romantikus protestáns temetőjébe temették, ama piramis alá, amely Cestius sírján állt, a város hajdan védőövezetét alkotó, ma már málladozó puszta falak tövében. A temető tág térség a romok között, még télen is százsorszép és ibolya borítja. Az ember hajlamos beleszeretni a halálba, ha arra gondol, hogy ilyen elbájoló helyre temethetik” (*Shelley versei*, 179). Kérdés, hogy Szerb Antal a sírkert-jelenet megírásakor gondolt-e Wilder *Kabala* című, ugyancsak Rómában játszódó regényére, melynek ez meghatározó motívuma, és amelyet a *Hétköznapiok és csodákban* elismeréssel idézett?

³³ Lord, Evelyn: A vadon megszelídítése: a táj mint allegória. Ford. Ruttkay Kálmán. *Liget*, 1996/11, 70-78., 70.

ciói – mint a fentiekből láthatunk – azokat a vallástörténeti és kultúrtörténeti faktorokat képezik le, melyek Róma szellemét is meghatározzák. Ezek mellett meg kell említeni két további, egymással ellentétes erejű szimbolikus energiákkal telített viszonyulást. Egyik szerint a hely szelleme a „humanizált természet”, az ember és a táj kölcsönhatásából származó sajátos minőség, mely fiziognómiai-szemiotizált: a táj megformálására („humanizálására”) irányuló emberi törekvések tükré és indexe. A másik szerint a hely szelleme nem az emberi beavatkozást testesíti meg, hanem vagy a természet nyers, *pogány szellemét*, vagy a természet *pogány isteneiben* megtestesülő *ideát*. Ez a vallástörténeti felfogás egyrészt Kerényi platonizáló tájszemléletére utal, másrészt a *genius loci* képzetkör eredendően pogány karakterére hívja fel a figyelmet. A zsidó és a keresztény vallást a kezdetekben sajátos *hely-ellenesség* jellemzi, a helyek kultikus tisztelete *topolatria* (hely-bálványozás), Rómához kapcsolódva ez a pogány-antik Róma hely mivoltának megszüntetését és spirituális várossá alakítását jelenti, mely megfosztja a város köveit-kultuszhelyeit pogány-antik vallási hatóerejüktől; a földi város az égi birodalom másává alakul át.³⁴ Szerb regénye Rómát illetően egyaránt utal a város pogány és keresztény karakterére (és a ferences szerzetes Ervin küldi Mihályt Rómába, noha Ervin is csak afféle „sorskeze” csupán), de az *Utás...* vallástörténeti kulisszái (a táj istenítése, pogány-antik kultikus helyek, haláldémonok és kísértetek) azt sugallják, hogy a *genius loci* motívumköre a kereszténység előtti Itáliához kapcsolódik leginkább. Így megkockáztathatjuk az állítást: az *Utás és holdvilág* valóság-képe – a rengeteg keresztény kulturális referencia és minden franciskánus entuziasztikus lelkesültsége ellenére – alapvetően pogány.

5. Az olasz táj: kultúrmorfológia és tájfilozófia

Fontos látni, hogy Szerb Antal számára nem csak a város, hanem a *táj* is kulturális képződmény, egyrészt, mert a tájat eleve irodalmi sémákon keresztül érzékeli, másrészt, mert – mint az emberi kultúra fiziognómiai képét – a természet és a kultúra együtthatásának eredményeként fogja fel.³⁵ „Umbria egészen más, mint Toszkána – gondolta –, parasztabb, ősebb, szentebb, és mintha egy árnyalattal zordonabb is volna. – A franciskánus föld. Csupa hegyi város. Nálunk az emberek mindig a völgyekbe építkeznek, a hegyek alá, itt pedig fel a hegyre, a síkság fölé. Vajon miféle ősi ellenség képe élt az alapítók idegzetében, micsoda iszonyat elől menekültek mindig felfelé, a meredek sziklák oltalmába? Ahol a síkságból egy domb nőtt ki, oda mindjárt egy várost építettek”. (77.) „Az olasz táj nem olyan csak-barátságos, csak-édes, mint ahogy elképzelted. Itt Umbriában nem. Van itt valami kietlen, valami sötét és érdes, mint a babérfa – és éppen ez az érdes Olaszország a vonzó.” (78.) Érdekes látni, hogy amikor Szerb egy *városról* értekezik, akkor elsősorban arra a kulturális szimbolizmusra és történelmi légkörre érzékeny, mely a művelt turista tekintetét meghatározza: híres épületeket, művészeti és történelmi emlékeket lát, valamint ezek térbeli-építészeti kontextusait – tereket, utcákat, városnegyedeket. Amikor viszont a *táj*ról beszél, akkor olyan képet vizionál, melyben fontos szerepet kap a természeti környezet és az épített világ összhangja, a közöttük levő determinációs viszonyok. Látásmódja ilyenkor nem feltétlenül történeti, inkább egy tér-érzékeny, akkoriban népszerű diszciplína, a *kultúrmorfológia* szempontjai alapján formálódik, a földfelszín termé-

³⁴ Lásd Michel, Karl Markus: *Genius loci. Versuch einer Anatomie*. In Prigge, Walter (Hg.): *Städtische intellektuelle urbane Millieu im 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, 1992, Suhrkamp, 78-106.

³⁵ Szerb *Természet vagy táj* címmel esszét írt a témáról, mely 1939-ben a *Pester Lloyd*-ban jelent meg. Ebben olvashatjuk: „A táj mindenekelőtt abban különbözik a természettől, hogy nincsen semmi dialektikus jellege, nem áll szemben a társadalommal, nem kapcsolja ki magából az emberi mesterség jelenségeit sem. A tájba beletartozik az ember és az ember műve is”. Szerb Antal: *Természet vagy táj*. In Szerb: *A kétarcú hallgatás*. Budapest, 2002, Magvető, 142-147.

szetes tagolódása-ritmusa és az ott megfigyelhető kulturális mintázatok közötti kölcsönhatások nyomán. E gondolatkört a híres német Afrika-kutató: Leo Frobenius népszerűsítette könyveiben.³⁶ Frobenius gondolatainak követésében Kerényi Károly hatását is sejtethetjük: tudjuk, hogy Szerb Antal a híres vallástörténész társaságában járta be az *Utás és holdvilág* helyszíneit; a megtekintett helyek földrajzi és éghajlati viszonyait kultúr-morfológiai kommentárokkal ellátni Kerényi jellegzetes szokása volt.

A kultúr-morfológia és a tájfilozófia olyan szempontokat nyújt, melyek alapján alaposabban is megvizsgálhatjuk a természeti és az épített környezet szimbolikáját, az érzékileg észlelhető jelek és a bennük rejlő szellemi jelentések kölcsönhatásait.³⁷ Szerb a *Természet vagy táj* című írásában maga is foglalkozott e kérdéskörrel: „A tájba nemcsak hogy beletartozik az ember, hanem meg is határozza azt, illetve korrelációban van vele: amilyen a táj, olyan az ember, aki hozzátartozik”.³⁸ Szerb regénye ennek megfelelően sokatmondó jelentésekkel ruházza fel az olasz tájat: „*parasztabb, ősebb, szentebb*” – és itt nem csak arra kell gondolnunk, hogy Umbria a ferencesek otthona (lásd „*franciskánus föld*”) hanem a táj szentségére önmagában is, ahogyan a kereszténység előtti pogány-antik vallásosságban megjelenik.³⁹ Szerbre nagyon jellemző, hogy a városok kialakulását egyrészt determinálnak látja, másrészt a determinációt az ember *félelemháztartásával* kapcsolja össze: „Vajon miféle ősi ellenség képe élt az alapítók idegzetében, micsoda iszonyat elől menekültek mindig felfelé, a meredek sziklák oltalmába?” Végül Szerb arról beszél, hogy a környezet szimbolikus jelentései átszarmaztathatók egymásra: így például a táj „*sötét érdessége*” visszaköszön a babérfák hasonló voltában. Ez a „*sötét érdesség*” (a kthónikus jelleg és az élet szentsége együtt) a különösen vonzó Mihály számára Olaszországban; a halhatatlanságot jelképező babér sötétsége és érdessége ismétlődik meg a regény egészét átszövő-meghatározó temetői szimbolikában is.

Szerb táj szemlélete az *Utás és holdvilágban* három lényeges dimenzió szerint formálódik, ezek valójában nem választhatóak el a *genius loci* problémakörétől sem. A táj „*strukturált és megtestesült értelem*”, ahogy Christian Norberg-Schultz megfogalmazza; kérdés, hogy ezt az értelmet a táj szemlélője miféle entitásra vezeti vissza? Az egyik irány a szellemnek és a kultúrának a *földrajzi és klimatikus tényezők* által történő meghatározottsága, ahogyan ez a kultúr-morfológiai irányzatokban megjelenik. A másik a tájat belakó ember által végrehajtott változtatások humanizáló ereje, ezt a szempontot hangsúlyozza Szerb *Természet vagy táj* esszéje, illetve ezt képviselik a kulturális földrajz megközelítésmódjai. Végül, a táj megjelenhet úgy, mint az „*isteni*” megtestesülése: ez a *genius loci* képzetkörének kiterjesztése a táj egészére – vagy valamiféle monoteista panteizmus jegyében, vagy pogány-politeista karakterrel, ahogy az utóbbit Kerényi megfogalmazta.⁴⁰ E megközelítések a táj (és a *genius loci*) értelmezését illetően többféle értelemtulajdonító eljárást implikálnak: a földrajzi determináció esetében a táj fiziognómiájában a földrajzi eredőket rekonstruáljuk, a humanizált táj esetében az emberi beavatkozás alakformáló és átszellemítő erejét, az isteni jelenlét prioritását valló felfogás esetében pedig a tájban megtestesülő isteni jelenlét mitológiai karakterét.

³⁶ Vö. Biernaczky János: *Frobenius-kommentárok*. Budapest, 2002, Mundus, 107-114.

³⁷ E megközelítésmód reprezentatív példája Kerényi *Táj és szellem* című esszéje. Ha Kerényi írását, vagy Szerb *Természet vagy táj* esszéjét nézzük, akkor látható, hogy tájolvadási stratégiáikban hasonló fiziognómiai szemlélet érvényesül: a táj szellemi maszkja valaminek; ez lehet a modernség, lehet az isteni jelenlét, lehet a „hely szelleme”.

³⁸ Szerb Antal: *Természet vagy táj*, 145.

³⁹ Ezt a pogány/keresztény, antik/modern kettősséget érzékelteti az utalás rögtön a „franciskánus föld”-re vonatkozó megjegyzést követően: „A Piazzán, az ősi *Minerva-templommal* szemközt, ami az első *antik templom* volt, amit Goethe itáliai útján látott, leült egy kis kávéház elé...” (78.).

⁴⁰ Vö. Kerényi Károly. *Táj és szellem*. In Kerényi Károly (szerk.): *Sziget II*. Budapest, 1936, 9-24.

V. Vallástörténet és mitológiák

Szerb regényében fontos szerepet játszik a vallástörténet. Szerb vallástörténeti ihletét közvetlenül Kerényi hatásához is kapcsolhatjuk, de valójában Szerb egész életművében, már a korai munkáitól kezdve meghatározó a vallástörténet iránti érdeklődés és affinitás. Az *Utas és holdvilág*ot illetően: Mihály vallástörténész szeretett volna lenni, de feladta terveit, beilleszkedett a polgári életbe, vallástörténet helyett az üzlettel kezdett foglalkozni. Az *Utas és holdvilág* egyik lényeges szereplője és ideológiai szócsöve: Waldheim Rudi is vallástörténész, és a regény története (elsősorban is Mihály alvilágjárása) vallástörténeti kontextusokban értelmeződik. Szerbre jellemző módon a vallástörténet egyszerre van jelen a regényben szellemi divatként, tudományos diszciplínaként és hivatásként, valamint közvetlenül vallási epifániaként: a „vallás-utáni” korszakban a vallástörténet maga is vallásos jelenség.⁴¹ Érezhető, hogy Szerb jól ismeri a témát, lényegesnek tekinti szerepét a regényben, ugyanakkor Waldheim egyéniségén keresztül megkísérelti ironikus értékperspektívába állítani a problémát, bizonyára azért is, hogy ne (csak) világnézeti propagandának tűnjenek a vallástörténettel kapcsolatos részek. Szerb regénye így afféle paródia is: ennek oka a Waldheim Rudi groteszk modora és tudományos nézetei közötti ellentét. Waldheim *tézisei* komolyak, de *kontextusuk* komolytalan: a vallástörténész valószínűtlen alakja-környezete, vagy az, hogy szemérmetlenül és cinikusan szexuális hódításainak szolgálatába állítja hivatását: „Te persze nem képzeled, hogy vallástörténettel mennyire meg lehet hódítani a nőket. Eszik a kezemből a vallástörténetet” (170.).

Ismeretes, hogy Szerb Antal három kortársát felidézve formálta meg Waldheim különös alakját: e három kortárs Kerényi Károly, Franz Altheim, illetve Zolnai Béla. Noha a végeredmény szempontjából majdnem mellékes, hogy milyen életrajzi forrásokból származnak a regénybeli Waldheim személyiségvonásai, érdemes foglalkozni ezzel, mert pontosan megjelölhetők a minták és az irodalmi alak közötti érintkezési pontok: Waldheim nevének hangzása, valamint külső megjelenése Kerényi Károly közeli barátját, az itáliai vallástörténettel foglalkozó Franz Altheimet idézi.⁴² A tudós fényképei nyomán egyértelmű, hogy a „kopaszra nyírt, fényes és kerek fejének foxterrier-szerű elevensége” Altheim külső megjelenésére utal (164.), mint ahogy az a biográfiai mozzanat is, hogy Waldheim művészcsaládból származik: „apám, biztosan meséltem már róla, festő volt” (166.).⁴³ Többen utaltak már arra, hogy Waldheim alakjának másik mintája Zolnai Béla, nyelvész és irodalmár, a szegedi *Széphalom* folyóirat szerkesztője volt, de nem lehetett tudni, hogy az író Zolnai mely személyiségvonásait használta fel szereplőjéhez. Thienemann Tivadar nemrégiben megjelent emlékiratai alapján már sejthető, hogy Waldheim állandó, egyes vonásaiban már-már komikus nőéhsége, szexmániája idézi Zolnai alakját, akinek ez a tulajdonsága a kortársak számára ezek szerint köztudott volt.⁴⁴

Amikor Waldheim előadást tart Mihálynak a halál és a szexualitás rituális összetartozásáról, akkor olyan vallástörténeti motívumok fogalmazódnak meg a szövegben, melyek (1) Kerényi nézeteit általában is jellemzik; (2) a *Hétköznapok és csodákban* is olvashatóak; (3) az *Utas és holdvilág* történéseit kommentálják, vagy inkább reflektálják. Waldheim

⁴¹ Lásd: Wasserstrom, Steven M: *Religion after Religion. Gerschom Scholem, Mircea Eliade and Henry Corbin at Eranos*. Princeton (New Jersey), 1999, Princeton UP.

⁴² A „hatás” a jelek szerint kölcsönös volt: Altheim több helyen is idézte Szerb *Hétköznapok és csodák*-ját (A. Szerb: *Suche nach dem Wunder*. Amsterdam-Leipzig, 1938.) Lásd: Franz Altheim: *Literatur und Gesellschaft im ausgehenden Altertum*. Bd. I. Halle/Saale, 1948, Max Niemeyer V. 13-48.

⁴³ Franz Altheim fényképét és rövid életrajzát lásd: *Professoren und Gelehrte an der Martin Luther Universität*. <http://www.catalogus-professorum-halensis.de/altheimfranz.html>

⁴⁴ Lásd: Thienemann Tivadar: *Az utókor címére. Életrajzi feljegyzések*. Pécs, 2010, Pannónia könyvek, 132. skk.

tézisei *Kerényi tézisei*; értelmezésük során nehéz megállni, hogy ne keressünk Waldheim minden megállapításához egy-egy megfelelő Kerényi-szöveghivatkozást. Itt a legjellemzőbb részleteket idézem Waldheim előadásából, melyet a római Etruszk Múzeumban tart Mihálynak, és néhány filológiai részletre utalok csak, melyek jól jellemzik a teljes Szerb-oeuvre szempontjából fontos vallástörténeti kontextust, illetve Kerényi-hatást. „Egy szekrényben szoborcsoportok álltak: álmatag férfiak, akiket nők vezetnek, és álmatag nők, akiket szatírok vezetnek, vagy ragadnak el. – Mík ezek? – kérdezte Mihály meglepve. – Ez a halál – mondta Waldheim, és hangja egyszerre éles lett, mint mindig, amikor valami komoly tudományos dologra került szó. – Ez a halál; vagy talán inkább a meghalás. Mert az nem ugyanaz. Ezek a nők, akik elcsalják a férfiakat, ezek a szatírok, akik elragadják a nőket, haláldémonok. De figyeled? A nőket férfidémonok ragadják el, a férfiakat női démonok. Ezek az etruszkok nagyon jól tudták, hogy a meghalás erotikus aktus” (174.).

A regénybeli Waldheim szavai jól illusztrálják mind az antik „halálmitológia” lényegét (ahogy Kerényi látta ezt), de akár az antik misztériumregény tanítását a szerelem és a halál misztikus összefonódásáról (ahogy ezt Kerényi regénykönyvében kifejtette), és ezek a gondolatok Mihályt saját életét és sorsát illetően is fontos felismerésekre sarkallják. „Mihályon keresztül borzongott valami. Lehet, hogy ezt más is tudja nem csak ő és Ulpius Tamás? Lehet az, hogy az etruszkok számára életének ez az alapérzése valamikor ábrázolható és magától értetődő lelki valóság volt, és Waldheim zseniális vallástörténelmi intuíciója ezt a valóságot éppúgy meg tudja érteni, mint a régiek hitének annyi más rejtélyét és iszonyatát?” (175.). Kerényi nézeteihez visszakanyarodva: megjelenik a szövegben a vallástörténész egyik jellegzetes kifejezése, a „*lelki realitás*”, mely a vallási jelenségek sajátos létmódját hivatott érzékelteni. Később Kerényi mítoszszemléletének egyik további alapelve is megfogalmazódik, amikor Mihály megkérdezi: „Mondd, kérlek, hogy értetted, hogy a meghalás erotikus aktus?” – mely kérdésre Waldheim ingerült választ ad: „Mindent úgy értek, ahogy mondom, nem vagyok szimbolista költő. Meghalni erotikus aktus, vagy ha úgy akarod, nemi élvezet” (175.). A „nem vagyok szimbolista költő” fordulat némiképp megtévesztő, hiszen a Waldheim által tolmácsoltt Kerényi-féle mítoszfelfogás igenis szimbolikus karakterű, itt a válasz lényege a *szó szerintiség* hangsúlyozása: a mítosz azt mondja, amit mond, jelentése nem allegorikus, hanem *saját maga*, vagyis – Schelling kifejezésével élve – *tautogorikus* karakterű.⁴⁵

A múzeumi látogatást követő beszélgetés további életbevágó felvilágosításokat tartogat Mihály számára. Waldheim szavaiban – Kerényi nézetei mellett – olyan motívumok összegződnek, mint D. H. Lawrence primitivizmusa, valamint Thomas Mann *Varázshegyeknek* hermetikus ihletű halál-esztétikája – ahogyan egyébként ez Szerb értelmezésében már a *Hétköznapiak és csodák* lapjain is előtűnt áll. „Én most nem a fáradtak és betegek, nem az öngyilkosjelöltek halálvágyáról beszélek, hanem azokról, akik életük teljességében, sőt éppen azért, mert életük olyan teljes, vágyódnak a halál felé, mint a legnagyobb ekstázis felé, mint ahogy halálos szerelemről beszélnek. [...] Egy erotikus aktus révén és egy nőn keresztül születünk, egy erotikus aktus révén és egy nőn keresztül kell meghalnunk, a halál-hetairán keresztül, aki az Anya nagy ellentéte és kiegészítője... amikor meghalunk, visszaszületünk... érted?” (176.). Mihály érti; hiszen tudja, hogy most Ulpius Tamás gondolatait hallja Waldheim médiumán keresztül, és – Tamás kísérteties jelenlétét fokozva – az Ulpius-ház költői káoszával azonosítja a Waldheim által lakott szobát. „Mihály borzongva nézett körül Waldheim szobájának vidám káoszában. Valamelyest emlékezte-

⁴⁵ Vö. Kerényi, Karl: Vorwort [1967]. In Kerényi (Hg.): *Die Eröffnung des Zugangs zum Mythos*. Darmstadt, 1982, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, XIV. Kerényi és Schelling mítoszfelfogásának összefüggéseit vizsgálja Schreiner Dénes: Schelling mitológia-felfogásának stádiumai. *Világosság*, 2007/5, 65-77., 72. skk.

tett a régi szobára az Ulpius-házban. Valami jelet keresett, valamit, ami egész konkrét formában igazolná... Tamás közelségét, Tamását, akinek gondolatait Waldheim tudományos tisztasággal adja itt elő, ebben a nyári éjszakában" (177.). Az idézett jelenet megint csak kísérteties karakterű, nem csak Mihály neurotikus félelmei miatt („*Mihály borzongva nézett körül*”), hanem a nyugtalanító egybeesések miatt is: Waldheim szobája hasonlít a gyerekek szobájára az Ulpius-házban, illetve Waldheim voltaképpen Tamás szavait és gondolatait idézi, és Freud szerint éppen az ilyen, természetfeletti összefüggéseket sugalló *ismétlődés-élmények* okozzák a „kísérteties” hatóerejét.⁴⁶

Halál, halál, halál, mindenütt csak halál.⁴⁷ Egyébként Waldheim fejtegetései nem csak Kerényi munkásságát idézik, hanem megjelennek bennük kiváló tanítványának, a népmesekutató Honti Jánosnak egyes gondolatai is, például a görög és a kelta halálalfogás összehasonlítása során. „A görögök tulajdonképp nem voltak nagyon halálos nép, csak éppen hogy ők mindent jobban ki tudtak fejezni, mint mások. Igazán halálosak az északi népek voltak, a germánok, erdeik mély éjfelében, és a kelták, legkivált a kelták. A kelta legendák tele vannak halott-szigetekkel; ezeket a szigeteket a későbbi keresztény feljegyzők jellegzetes módon a boldogok szigetévé alakították át...” (178). Hasonló fejtegetéseket olvashatunk Honti egyik írásában is: „A kelta vallásnak ezek az emlékei, mint tudjuk, a halálnak a borzalommal ellenkező aspektusát mutatják, a szépet, a vonzót, a boldogot; a későbbi kelta vallásos emlékek szerint a halálország nem a borzalmak, hanem a boldogok szigete. [...] A kelta vallás és vele együtt a Brán-mítosz a halálnak a boldogok szigete értelmezést adta: örök életté, és örök gyönyörré értelmezte a halált”.⁴⁸ A halál mítoszával foglalkozó eszmefuttatás egy pszichoanalitikus kitérővel ér véget, noha maga Waldheim tréfásan „egy kis saját gyártmányú spenglerei”-re utal (178.). A késői korok a halálvágyat racionalizálták és szublimálták: „átalakították a halál-sziren szörnyű sex-appealját a mennyei karok és rendek angyali zenéjű hívószavává. Most már nyugodtan vágyódhatott a hívó szép halál után; nem a meghalás pogány örömei után vágyódott, hanem a mennyország civilizált és tisztos örömei után. A nyers, ősi pogány halálvágy pedig száműzetésbe ment, a vallás alatti rétegekbe, a babona, boszorkányság, sátánosság elemei közé. Minél erősebb lesz a civilizáció, annál jobban tudat alá kerül a halál szerelme” (179.).

A halál mítoszait elemző gondolatmenet a pszichoanalitikus motívumok bevonásával végképp töménnyé válik. Megjelenik itt az a Szerbre jellemző elgondolás, mely a tudatalatti birodalmát kizárólag rémségekkel, kísértetekkel, szörnyalakkokkal népesíti be, másrészt az a gondolat, hogy a civilizáció afféle tokot növeszt a primordiális ösztöntörékvések köré, ily módon egyrészt biztonságosan elszigeteli, másrészt „humanizálja” azokat. E folyamat megítélése Szerbnél kettős: a destruktív, vagy csak természetes ösztöntörékvések *elfojtása-civilizálása* egyrészt pozitívum, ennek köszönhetően jön létre az a kulturális tér, melyben az ember félelmek nélkül, otthonosan mozoghat (mely a Szerb által mindig is nagy jelentőséggel vizsgált „félelemháztartás” megbízható higiénája miatt lényeges gondolat), másrészt negatívum. Részben azért, mert az elfojtás – ahogy Freud tanaiban is áll – neurózist okoz, részben pedig azért, mert megsemmisíti azokat a vitalisztikus erőket és értékeket, melyek felszabadítása a modern regény egyik feladata; lásd a *Hétköznapi és csodákból Szerbnek* a Gide, Lawrence, Powys regényírására vonatkozó nézeteit. A továb-

⁴⁶ Lásd Sigmund Freud: *A kísérteties*, 263. skk.

⁴⁷ A regény 1964-es kiadásban a Waldheim nézeteivel foglalkozó fejezetben hét oldalon a származékaival együtt *ötvenhét* alkalommal fordul elő az a szó, hogy 'halál'.

⁴⁸ Honti János: *Mesék és mítoszok a halálról és halhatatlanságról* (1936). In uő: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1962, Akadémiai Kiadó, 265-272., 269., 271. Erősen valószínűsíthető a filológiai kapcsolat Honti idézett tanulmánya és Szerb regénye között, például a Honti által vizsgált Brán királyfi történetére Szerb regényében Waldheim Rudi is hivatkozik; de minthogy Szerb és Honti egyaránt Kerényi legszorosabb köréhez tartozott, személyes eszmecserék hatása is feltételezhető.

biakban ezt az antropológiai karakterű civilizációs dinamikát érzékeltetik Waldheim mind kioktatóbbá váló szavai: „Figyeld meg: a civilizált társadalomban a halál egészben véve a tabu-fogalmak közé került. Nem illik beszélni róla, a nevét körülírják, mint valami disznóságot, és a halottból, a hullából megboldogult, elköltözött és néhai lesz, mint ahogy az emésztés aktusait is körülírják. És amiről az ember nem beszél, arra nem illik gondolni sem. Ez a civilizáció védekezése a szörnyű veszedelem ellen, amely abból áll, hogy az emberben az életösztonnel szemben egy ellenkező irányú ösztön is dolgozik, egy ösztön, amely igen ravasz, édes és erős csalogatással hív a megsemmisülés felé” (179.).

A fentiek – Freud *Rossz közérzet a kultúrában*, valamint *Az életöszton és a halálöszton* című írásainak idézése mellett – egyrészt a modern thanatológia alapvető megállapításai, másrészt úgy festenek, mintha Norbert Elias civilizációelméletét foglalnák össze dióhéjban, csupán a halál szóra cserélve a táplálkozás, az anyagcsere, a testiség, a szexuális érintkezés fogalmait. Ugyanakkor jóval többre hivatottak annál, hogy csak ideológiai vagy antropológiai kulisszák legyenek Mihály itáliai bolyongásaihoz: voltaképpen magyarázatot kínálnak sorsára és cselekedeteire is. Mihály *elfojtotta és megtagadta* az Ulpiusház archaikus-dekadens (egyszerre korai és késői) halálmisztikáját, elfelejtette gyerekkori szerelmeit és barátait – mint ezt ravennai találkozásukkor a felesleges érzélgéssel nem vádolható Szeptetneki János is felröptte neki. Így elfojtotta és megtagadta magát az igazi életet is, *felnőttnek állt*, és – noha rossz lelkiismerettel – felnőttebb is lett, mint az Ulpiusház normáit valamiképpen megőrzők: akár Tamás, akár Éva, akár (paradox módon) Ervin, akár Szeptetneki. Ennek az elfojtott, megtagadott, elfelejtett világnak a *tünete* (indexe) Mihály nyugtalansága, rossz hangulata, majd „szökése”: a velencei sikátorokban történő bolyongás (egyszerre úttévesztés és alászállás) ezeket az elfojtott tudattartalmakat hívva elő vagy idézi fel.

VI. Szexualitás

Szerb regénye meglehetősen szex-orientált, ez a körülmény hozzátartozik ahhoz a szándékoltan lektúrszerű, hol frivol, hol fülldt-dekadens szexualitástól áthatott légkörnek a megteremtéséhez, melyet Szerb általában kedvelt, és amelyet olykor a kritikák is felröptak neki. „E könyv erkölcsi egyenlegét talán abban lehetne megállapítani, hogy csupa freudista komplexumú, szexuális alapon beteg és öngyilkosságra sóvárgó, vagy öngyilkosságra buzdító között egy egészséges érzékű szereplője van csak, az is házasságtörő” – háborodott fel Erdős Károly, az *Élet* kritikusa.⁴⁹ Az *Utas...* szexualitásképe két forrásból táplálkozik. A szexuális gyakorlatokat, besorolásokat, szimbólumokat tekintve az irodalmi-képzőművészeti dekadencia törekvéseiből, a szexualitás világnézeti-filozófiai összegzését illetően pedig a pszichoanalízisből, de ha arra gondolunk, hogy Freud tanait a lélekelemzés ellenzői kezdetben éppen vélt vagy ráértett dekadens jellegük miatt támadták, akkor azt is láthatjuk, hogy e két „forrásvidék” elég közel esik egymáshoz. A dekadens szexualitás fogalma meglehetősen ellentmondásos.⁵⁰ Túl azon, hogy a dekadencia kifejezést sokan normalizáló-stigmatizáló értelemben használják, valamiféle természetellenes szexuális magatartást középpontba állító és eszményítő attitűdöt értve rajta, ide sorolhatjuk egyrészt az egyes szexuális típusok megjelenítését (végzet asszonya, gyenge és nőies férfiak, beteg prostituált, az orientalizált szexualitás képviselői), másrészt mindazt, amit a korabeli rendszerezések a „perverziók” címszava alatt tárgyaltak: fetisizmus, incesztus,

⁴⁹ In Wagner (szerk.): *Tört pálcák* 1. 303.

⁵⁰ Lásd: E. Showalter: Dekadencia, homoszexualitás, feminizmus. Ford. Nagy László. *Café Babel* (11), 1994/1-2, 143-153.

nekrofilia, homoszexualitás. Az atmoszférateremtő célok mellett a szexualitás azért is fontos szerepet kap Szerb regényében, mert a szex az a terület, melyhez viszonyítva különösen érzékletesen ragadható meg a polgári konvenciók uralma, egyrészt nyomasztó jelenlétüknek, másrészt merész áthágásaiknak köszönhetően. Végül, amennyiben Szerb második regénye a *Hétköznapiok és csodák* regényelméletének megvalósításaként olvasandó, akkor a szexualitás szükségszerűen kerül a középpontjába, hiszen Szerb szerint a kortárs regény mitologizáló törekvései az Erósz és Thanatosz kettősségre egyszerűsödött későantikvilágkép újjászületéseként értelmezendők. A szexualitás olyan diskurzust alkot Szerb regényében, melynek mozgásterében az erotikus lektúr-irodalom szerepliséi, az irodalmi és a képzőművészeti dekadencia motívumai, a pszichoanalitikus szexualitáselmélet fogalmai, valamint az egészséges és a perverz szexualitás megkülönböztetésén alapuló *normalizáló beszédrend* elemei keverednek egymással.

Szexualitás és halál, nemzés és pusztulás mitologikus összefonódásáról fentebb, Waldheim nézeteinek ismertetésekor már részletesen esett szó, most vegyük szemügyre a kérdés további vetületeit. Fontos látni, hogy a regénynek a szexualitáshoz kapcsolódó beszédrendje egyrészt *ellentétekre* (felnőtt/gyerek, buja/aszketikus, polgári/bohém, keleti/nyugati, egészséges/beteges), másrészt a hozzájuk kapcsolódó *inverziókra* épül. Ennek legszembetűnőbb példája a regényben az a szerelmi jelenet, melyben Mihály (jellemző módon nagy lelkifurdalások közepette) az orális szexuális játék örömeiben részesíti feleségét, legalábbis feltételezhetően, ugyanis Szerb (ismét csak jellemző módon), noha hosszasan elidőzik a jelenet részleteinél és jelentőségénél, annyira körülírja a dolgokat, hogy csak sejtethetjük, valójában miről is lehet szó.⁵¹ „Mihály megfélemedezett régi fogadalmáról, és a házáséletébe olyan elemeket vitt bele, amiket Erzsitől mindig távol akart tartani. A szerelemnek bizonyos kamaszos, fiatal fiúk és szűz lányok közt divatozó módjára gondolkunk, amellyel a gyönyört kerülő úton meg lehet szerezni és minden felelősség nélkül. Vannak emberek, akik mint Mihály, ezt a felelőtlen gyönyört jobban szeretik a teljes komolyságú és szinte hivatalos jellegű élvezeteknél. De Mihály önmaga előtt is mérhetetlenül szégyellte ezt a hajlandóságot, mert tisztában volt kamaszosságával, kamaszkori költöttségével, és mikor Erzsivel, igazán komoly, felnőttkori szerelmével intimitásba került, elhatározta, hogy Erzsivel mindig csak a hivatalos szerelmi formák közt fog érintkezni, mint ahogy illik két komoly, felnőtt szerelmeshez” (68-69.).

Szerb nem írja le a jelenetet, hanem kis esszét rögtönöz róla (ami nem feltétlenül baj), és a naturális részleteket illetően körülírással és elhallgatásokkal oldja meg a jelenet sokat sejtető ábrázolását. Egyébként: *szexuális rendszet* (lásd: „fogadalom”, „távol tart”, „mérhetetlen szégyen”, „hivatalos szerelmi formák”, „felelősség”) és az *önfeledt játék*, a kényszeres felnőttkor és a felelőtlen kamaszok kontrasztját olvashatjuk a jelenetben, és talán az idézett erotikus szcéna megrendezésével kapcsolatos írói küzdelmet is. Ez a jelenet minden szempontból immorális: egyrészt a nemiséggel kapcsolatos konvenciók szintjén, hiszen a „normális aktus” megkerüléséről van szó, másrészt, mert visszatérést jelent a megtagadott kamaszkor „beteges”, „romlott” és „dekadens” játékaihoz, és azért is, mert valójában ezt a jelenetet követően válik először *külső tetté* Mihály belső nyugtalansága (amely, ne feledjük, a velencei sikátorok megpillantásával kezdődött). Miután szeretkezésüket követően Erzsivel elalszik, férje felkel, és magához veszi Erzsivel kényszerűen az útlevelet és az úti csekkeket egy részét (azaz „lop”); itt kezdődik el a regény középpontjában álló „vitalista szökés”, illetve

⁵¹ Noha a kritika többször is megróttta Szerb Antalt regényeinek szexcentrikus szemlélete miatt, valójában Szerb idegenkedett a szex túl direkt, vagy direkt voltában ideologikus ábrázolásától, mint ezt a *Hétköznapiok és csodák*nak a D. H. Lawrence regényeire vonatkozó epés megjegyzései is tanúsítják. De azt sem feledhetjük el, hogy a korszak toleranciaszintje meglehetősen alacsony volt; a Joyce és Lawrence műveivel kapcsolatos hírhedt cenzúraírteltek sem halványultak még el az irodalmi közvélemény emlékezetében.

morális széthullás. De amikor a perverziók jelenségköréről beszélünk Szerb regénye kapcsán, kettős mérce alapján ítélünk. Egyrészt a szóban forgó jelenségek egy része ma már aligha minősíthető perverciónak (mint ahogy a kifejezés és a mögötte rejlő normalizáló szemlélet is időszerűtlenné vált), másrészt az értelmezés során fenn kell tartanunk az efféle dolgok értékelésének az író által megalkotott perspektíváját, hiszen ennek alapján érzékelhetjük és értelmezhetjük az *Utás és holdvilág* idekapcsolódó szimbolizmusát.

Homoszexualitás, vérfertőzés, nekrofilia, fetisizmus, androgün/transzszexuális nemiség – ezek a képzetkörök jelennek meg az *Utás és holdvilág* lapjain; nem feltétlenül direkt módon vagy tételszerűen, inkább azt mondhatjuk, hogy a regény szimbólumrendszerét és atmoszféráját a fent említett motívumokra bonthatjuk szét az elemzés során. Ezek a motívumok nem függetlenek egymástól, hiszen a szerző célja egy olyan szimbolikus rend megalkotása volt, amely egységesen áthatja egyfelől a szereplők cselekedeteit és motivációit, másfelől a regény hangulatát, és végül üzenetszerű rétegeit, ideológiáját. A regényben megjelenített perverziók irodalmi jelentősége egyszerre *szubverzív* és *nosztalgikus*: jelenlétükkel felforgatják a polgári konvenciók világát, másrészt visszavezetnek a „szabad élet” primordiális őstalajához, melyet Mihály számára – idegenkedése ellenére is – megtestesített az Ulpius-ház. E szempontból a leglényegesebb az Ulpius Tamáshoz fűződő, homoerotikusnak tekinthető kapcsolat; mint a regény egyik kritikus megállapította: Ulpius Éván keresztül Mihály valójában Tamásba szerelmes.⁵² Ez a „meleg-szál” talán életrajzi szempontból is meghatározott, a Tamás mintájának tekinthető Térey Benno személyéhez fűződő irodalmiasan felstilizált vonzalomról Szerb naplóbejegyzései tanúskodnak.⁵³ De fontosabb ennél a regénybeli Tamás „nőiesen fiús” karaktere; az androgün jelleg egyszerre utal az emberi nem eredeti természetére, illetve mitologikus idegenséggel ruházta fel Tamást. Tamás (mind életében, mind halálában) megközelíthetetlen, csak narcisztikus tükörcépén keresztül lehet eljutni hozzá. Az Éva és Tamás közötti titokzatos kapcsolat viszont egyértelműen *incesztuózus* jellegű; Szepetneki erre utaló szavaitól (145.) függetlenül is lényeges e karaktervonás. Minthogy Tamás már halott, sőt: élőhalott, így a Tamás és Éva, illetve Tamás és Mihály közötti kapcsolatok *nekrofil* jellegűek is; erre általánosságban is ráerősít a regény felfokozott halálkultusza, továbbá az, hogy noha Tamás már régóta halott, ennek ellenére *kísérteties* jelenlétével állandóan és nagyon is intenzíven beleavatkozik a szereplők életébe. Mihály bárhová utazik Olaszországban, mindenhol Tamás jelenlétét érzi, aki mint élőhalott is kísérti őket, különösen Évát.

E szempontból Szerb ügyesen bonyolítja a szálakat: Tamás szimbolikus értelemben véve *temetetlen halott*, részben azért, mert (szubjektíve) Mihály nem tudja, miként is halt meg, ezért nem tudja lezárni sorsát, részben pedig azért, mert még nem vált végérvényesen a múlt és a túlvilág részévé: *visszajár*. De másik aspektusa szerint Mihály éppenhogy eltemette őt, ugyanis tudata alá rejtette a holttestet (értsd: Tamás emlékét), azért, hogy megalkothassa új, polgári enjét, így Tamáshoz való viszonyában egyszerre van jelen a „temetelenség” mitologikus-ősvilági borzalma, illetve a halottal – és az Ulpius-ház etikájával – szembeni árulás. E gondolkör jól illeszkedik abba a kísértet-mitológiába, mely *A Pendragon-legenda* történetét is meghatározta már. Ahogy Szerb első regényében Asaph Pendragon egyszerre volt „kísértet” és „élő holttest”, most Szerb ugyancsak megidézi ezt a kettősséget, legszembeütőbben akkor, amikor Mihály új barátja, az Olaszországba vetődött angol orvos, Ellesley doktor *fokhagymafüszért* ajánl éjszakára a múlt alakjaitól gyötrődő Mihálynak, mire ő gunyorosan jegyzi meg: „Doktor, én is olvastam a Drakulát” (112.).⁵⁴ A

⁵² Lásd Rónay Mária kritikáját, közli Wagner (szerk.): *Tört pálcák* 1. 308-310., 309.

⁵³ Lásd *Naplóbejegyzetek*, 38-39., 50., 176., 255.

⁵⁴ Nem feledhetjük el, hogy Stoker regénye maga is a viktoriánus szexuális erkölcs és az ennek fonákjaként megjelenő perverz/dekadens szexualitás sajátos tablója. Kérdés, hogy maga Szerb olvasta-e a Drakulát?

perverziók kérdéséhez visszatérve: a Tamás körüli zűrzavaros érzelmi komplexum jelenléte és kisugárzása mindenképpen a nekrofilia értelmezési körébe helyezi Szerb munkáját.

Fontos látni, hogy miként a „perverziók” megjelenítése, úgy a regényben megjelenő női és férfi szereplők megrajzolása is meglehetősen típusos. Minden szereplő valamilyen karakteres nő- vagy férfitípust képvisel, e típusok részben a korabeli társadalmi élet színtereit idézik, részben pedig az irodalmi hagyomány sztereotípiáiból származnak. Erzsi a polgári-konvencionális nőtípus képviselője: megállapodott, felnőtt, idegenkedik a kamaszok és a „félíg-felnőttek” világától, és mindenben a státuszához kötődő nemi sztereotípiáknak viselkedik. Jellegzetes a párizsi barátnő, Sári alakja, aki a munkájába temetkező „modern-individuális” nőtípus képviselője. A regényben Erzsi típusának több ellentéte is megjelenik: a „*libaszerűen*” butácska amerikai diáklány (Millicent), illetve Ulpius Éva, aki a „végzet asszonya” dekadens alakjának megtestesítője. Amíg az amerikai Millicent csak éretlenségének és ostobaságának köszönhetően különbözik Erzsi okos és érett személyiségétől, addig Éva mindenben ellentéte Mihály feleségének, éppen ezért válik fontossá. Szerb regényeiben gyakoriak a túldeterminált, (arche)típust (arche)típusra halmozó figurák. Ahogy *A Pendragon-legendában* Lene Kretschch sűrítménye mindannak, ami német és modern, ahogy az Earl of Gwynedd sűrítménye annak, ami brit és titokzatos, ahogy *Az Utas és holdvilágban* Lutphali Suratgar, a perzsa mogul sűrítménye annak, ami orientális és férfias, úgy Éva magába sűríti mindazt, ami a dekadens „végzet asszonya” típusról elmondható: méhkirálynő, halál-hetéra, sorsdémon, lélekvezető, romlásra csábító, valamint luxusprostituált. De Éva mellett más archetipikus – és archetipikus voltán keresztül közhelyes – női figura is szerepel a regényben: az olasz proletárasszony, Vannina, aki egyrészt szintén prostituált, másrészt afféle „archaikus anya”, aki egyszerűségének, jólelkűségének, valamint természetes szexuális kisugárzásának köszönhetően – noha maga is khthónikus figura – ellentéte a nagyvilági és romlott Évának.⁵⁵ Voltaképpen az ő közbeavatkozása vonja el Mihály figyelmét tervezett öngyilkosságáról, és ők ketten, Éva és Vannina – mint afféle női iker-géniusok – figyelmeztetik a hőst, hogy egy másik ember életének mitologikus-kényszeres másolásánál fontosabb a saját élet és a „saját halál”.

A regény férfi szereplői hasonlóan tipikusak. A szolid bölcsész, vagyis Mihály mellett három – minden értelemben – gátlástalan férfi szereplő is megjelenik a történetben, a kalandor Szepetneki, a szexőrült Waldheim és az orientalizált szexualitás kliséit felvonultató perzsa milliomos, Suratgar. A perzsa alakja arra is felhívja a figyelmet, hogy a dekadens beszédrendben nem csak a végzet asszonyai a „kéj emblémái” (Werner Hofmann szavait idézve), hanem a keleti férfiak is. Persze Suratgar ugyanolyan ambivalens figura, mint Ulpius Éva, jelentősége ugyancsak a vonzás és a veszély kettősségén alapul. Egyfelől: „... átadja magát egy idegen férfinak, aki megvásárolta, átadja magát egy egzotikus vadállatnak, teljesen elveszítve úrinő-mivoltát, mint egy keleti kéjő a Bibliában vagy az Ezeregyében. [...] És most itt van ez a férfi, aki talán végérvényes. Az igazi tigris. Az egzóta. A szerelem embere. Néhány perc és meg fogja tudni. Megborzongott” (241.). Másfelől: „Képzeteiben alaktalanul és fejtellenül megjelent a titok. A keleti titok, a férfiak titka, a szerelem titka, ki tudja, micsoda riasztó, gyötrő, marcangoló mozdulatokkal és tettekkel közeledik hozzá ez az idegen, ez a tisztesen is idegen férfi, ki tudja, nem fog-e megsemmisülni, mint a halandó nők az istenek karja között” (241-242.). A „kéj emblémáinak” megvannak a tipikus ellenképei: a nők közül Sári és Erzsi, a férfiak közül Severinus atya, a konvencionális Pataki, a szolid és félénk Ellesley, továbbá a kissé aszexuális, kissé

⁵⁵ Az efféle „hetérák” Bachofen szerint annak a nők által uralt khthónikus mocsárvilágnak a szülöttei, mely a lélekszerkezet ösztönös-dionüszoszi részét is jelképezi, és amit Szerb (Gide nyomán) nem véletlenül hívott „árterületek”-nek. Vö. W. Hofmann: *A földi paradicsom. 19. századi motívumok és eszmék*. Ford. Havas Lujza. Budapest, 1987, Képzőművészeti, 200-203.

androgün, de néhány meleg vonást is hordozó Tamás. A női és férfi szereplők pusztá jelenlétüknek köszönhetően a modern társasági élet, a primordiális-mitologikus létszféra és az irodalmi dekadencia miliőjének motívumait és hangulatait olvasztják egybe, és teremtik meg Szerb regényének hol izgalmasan vibráló, hol neurotikusán fojtott, hol szexuálisan túlfűtött, hol szimbolikusan túlterhelt atmoszféráját.

VII. Konklúziók

1. A „saját halál”

Szerb minden bizonnyal Rilke verséből vette a „saját halál” motívumát: „*O Herr, gib jedem seinen eignen Tod. / Das Sterben, das aus jenem Leben geht, / darin er Liebe hatte, Sinn und Not*”.⁵⁶ A regény befejezésekor, amikor Mihály átalussza öngyilkosságának tervezett időpontját, és szállására visszatérve megtalálja Ulpius Éva levelét, olyan sorsmotívumok fogalmazódnak meg, vagy olyan látens motívumok válnak felszínivé, melyek Mihály életére, de valójában – ismét csak a Szerb-életpálya és a Szerb-oeuvre egészére tekintve – az író életére nézve is meghatározóak. Éva utolsó találkozásuk során megígéri Mihálynak, hogy eljön hozzá, és ugyanúgy hozzásegíti a halálhoz, mint annak idején Tamást. Mihály számára e gesztusban kellene tetőződnie annak az azonosulási váagnak, melytől hajtva Tamás és Éva emlékét nyomozta Olaszországban, így találhatna vissza élete értelméhez, az Ulpiusház etikájához. Ez a gesztus rituális eszközökkel megteremtené Tamás és Mihály azonoságát (Tamás életét Mihály mintegy „felvinné magába”) és mintegy visszavonná Mihály árulásként értelmezett felnőttkorát. Ezen elgondolás szerint Éva vállalná magára (nem először) a férfiakat a túlvilágra segítő „*halál-hetaira*” alakját. De mindez – és a terv valószínűleg ezért nem valósulhat meg – csak önáltatás, Mihálynak a saját életét kell élnie, és a saját halálát kell hálnia. E szempontból Ulpius Éva nem csak azért tekinthető sorsdémonnak, mert *femme fatale* szerepköréhez híven tönkreteszi Mihály polgári házasságát, hanem – és bizonyára ez a helyesebb és mélyebb értelem –, mert a kezében tartja Mihály *sorsfonalát*. Ha Mihály történetesen – és itt kitűnően működik Szerb ironiája – nem kési le saját öngyilkosságát, *akkor sem került volna sor rá*, hiszen Évának, mint leveléből kiderül, esze ágában sem volt felkeresnie Mihályt. Éva tudja, és figyelmezteti rá Mihályt, hogy az ő sorsa más; „mindenki keresse a saját halálát” (261.). Saját sorsa elől senki sem szökhet el, és ha megkísérli, akkor meg kell fizetnie az árát. Ez a tanulság – a sorsot értelemszerűen kikerítő és szimbolikus érvénnyel felruházó „halál” szempontját most figyelmen kívül hagyva – Szerb más műveiben is megjelenik. Így az írói hivatás és elhivatottság rá jellemző értelmezésében (lásd *Az író mint üzletember* című tárcáját), vagy a *VII. Olivér* történetében, ahol Alturia királya megszökik az uralkodás kötelességei elől, és rövidéletű szélhámos-karrierje során döbben rá, hogy mindenkinek vállalnia kell a saját sorsát, ami Olivér király esetében az uralkodás. A szélhámosoknak nincsen sorsuk, ők maguk is sorsdémonok, vagy egyszerűen „sorson kívüliek” – ilyen Szepetneki János, ilyen Ulpius Éva, ilyen Saint-Germain a *VII. Olivér*-ben, és nyilvánvalóan ilyen Felix Krull hermészi alakja Thomas Mann befejezetlen szélhámos-regényében, *Az egy szélhámos vallomásaiban*.

⁵⁶ Nemes Nagy Ágnes fordításában: „Saját halálát add meg, Istenem / mindenkinek, azt, mi létében érik, / amelyben vágy volt, inség és értelem”. Idézi és értelmezi: Csejtei Dezső: Egzisztencia – halál – továbbélés. *Debreceni Disputa*, 2006/11-12., 4-10., 4. skk.

2. Pszichoanalitikus regény?

Szerb írásai és a pszichoanalízis között szoros kapcsolódási pontok vannak, ez megfigyelhető Szerb ihletfelfogásában, mítoszfelfogásában, kultúraszemléletében egyaránt. Ugyanakkor Szerb freudista inspirációjának legjellemzőbb dokumentuma talán mégiscsak az *Utazás és holdvilág*, melynek sorait oly mértékben áthatja a pszichoanalízis részben szakszerű, részben a kultúra köznyelvébe „folklorizálódott” jelenléte, hogy Freud nevének említése vagy az analitikus terminológia jelenléte nélkül is érezzük hatását. Erre a regény kortárs értelmezői közül Rónay Mária is felfigyelt, aki a korszak egyik népszerű irodalmi folyóiratának, a *Literatúrának* az irodalom és pszichoanalízis kapcsolatával foglalkozó állandó szerzője volt. „A pszichoanalízis tudománya még sohasem kapott a szépirodalomtól olyan kincseshányát, mint ez a regény, amelyben az író összesűri a mélylélektannak minden problémáját” – írta lelkesen Rónay.⁵⁷ A pszichoanalízis hatásával kapcsolatos tanulságokat többféle értelmezési szinten is megfogalmazhatjuk Szerb regényét illetően. Az *Utazás és holdvilág* egyrészt bővíti a pszichoanalitikus ihletből közvetlenül merítő magyar irodalmi művek sorát.⁵⁸ Másrészt azt mondhatjuk, hogy Szerb regénye Kerényi Károly vallásfelfogásának freudista átértelmezéseként is olvasható. Az antik istenvilág reális létezését állító Kerényi a vallástagadó Freudot nyilván redukcionista tartotta. Attól kezdve, hogy Kerényi Jung hatása alá került, gondolkodásmódja szorosabb szálakkal kapcsolódott a mélypszichológiához. Harmat Pál könyve, mely megkísérelte a két háború közötti magyar pszichoanalízisre vonatkozó összes irodalmi referenciát összegyűjteni, csak Jung és Kerényi kapcsolatáról beszél, Kerényi életművében kifejezetten Freud nézetei iránti érdeklődést nem tud felmutatni.⁵⁸ Az *Utazás és holdvilág* pszichoanalitikus ihlete hangsúlyozza a Szerb-oeuvre egységét, az életmű belső összefüggéseit is. A regényben számos olyan motívum található (halálöszton és életöszton egysége, a regressziós folyamatok kitüntetett szerepe, a lélek topográfiája és az irodalmi alkotás ennek megfeleltethető szimbolizmusa, az emlékezés és a felejtés dinamikája), mely egyaránt jelen van Szerb korai tanulmányaiban és későbbi műveiben. A pszichoanalitikus motívumok adalékokat szolgáltatnak annak felismeréséhez is, hogy az író voltaképpen szembehelezkedik Freud módszertani és világnézeti racionalizmusával; Szerb regénye Freud motívumaiból egy atavisztikus szimbólumokban tobzódó mítoszmániás díszletvilágot alkot, melyben Mihály és a többi Szerb-hős sorsa formálódik és bonyolódik. Az *Utazás és holdvilág* antropológiájának hátterét illetően azt mondhatjuk, hogy Freud ismeretelméleti *optimizmus* csekély hatással volt Szerbre, antropológiai *pesszimizmus* annál inkább.

Végül a leglényegesebb kérdéskör, amelyben az *Utazás és holdvilág* újat hoz Szerb korábbi írásaihoz képest: a *városábrázolás*, valamint a pszichoanalízis *topológiai* és *dinamikus* modelljei közötti kapcsolat. Itt említhetjük a regény jelképrendszerét: a lélek azonos lehet egy várossal, épülettel vagy tájjal; másrészt a regény ideológiai összetettségét: az ókori-középkori – majd a modernitás világában új távlatokat kapó – „Róma-eszme” motívumköre, illetve a pszichoanalízis városzimbolikája összegződik. A Freud írásaiban felbukkanó városmetaforákat és archeológiai utalásokat elemző szerzők szerint nyitott kérdés, hogy a „*lelki életben semmi sem pusztulhat el, ami valaha képződött*” freudi elve úgy értendő, hogy az emlékek, traumák, tünetek időben és térben egymásra következő rétegekként helyezkednek el a lélek szerkezetében, vagy kaotikus összevisszaságban, afféle szinkretisztikus kapcsolat-

⁵⁷ Wagner: *Történelmi pálcák* 1. 308-310., 309.

⁵⁸ Vö. Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Budapest, 1994, Bethlen Gábor Kiadó. Kerényi a hatvanas években foglalkozott Frazer és Freud vallásantropológiájának összefüggéseivel, lásd: Zu Freuds „Totem und Tabu”. In Karl Kerényi: *Wege und Weggenossen*. München, 1988, Langen Müller, 2. köt. 323-336.

rendszeret alkotva. Freud *A rossz közérzet a kultúrában* esszéje szerint a „tudattalant oly módon képzelhetjük magunk elé, hogy felidézzük például Rómát, mégpedig úgy, hogy minden korszakát egyszerre lássuk”.⁵⁹ Christopher Ballas ehhez a következő megjegyzést fűzi: „[Freud] később elveti ezt a metaforát: mivel az épületeket az idők során lerombolják, és helyettük újakat építenek, a város nem bizonyul megfelelő példának a tudattalan időtlen fennmaradására. Talán ha Freud kitart metaforája mellett, működhett volna dialektikája. Hiszen az elfeledett dolgok valójában a tudattalan részét képezik, olyannyira, hogy attól függően, mennyire szeretnénk belepillantani tudattalan életünk Rómájába, egyszerre láthatnánk a fennmarad, illetve lerombolt »várost«”.⁶⁰

Nyilvánvaló, hogy Szerb regénye az „egyidejűség” mellett voksol, annál is inkább, mivel a Róma korszakait (vallástörténeti, filozófiai, művészeti és más „rétegeket”) megtestesítő emlékeket valóban szinkron rendben tekintheti meg az utazó. Így az egyidejűség élménye sokkal intenzívebb és megalapozottabb (lehet), mint például Nápoly (Pompeji) esetében, ahol az antikvitás emlékeit úgy kellett kiánsni a hamuréteg alól – nyilván ez a körülmény mozgatta meg Freud fantáziáját, amikor az analitikus munkáját a régészéhez hasonlította. Mások viszont Rómát tekintik az időbeli és térbeli rendezettség szimbolikus megtestesülésének, ezzel szemben Nápolyt a vadon, a káosz, a vad érzékiség – Szerb kedvelt hasonlatával az „árterületek” – territóriumaként ábrázolják.⁶¹ Ballas, illetve Bice Benvenuto intencióit követve azt is mondhatjuk, hogy Szerb számára a lélek valahogy egyszerre „Róma” és „Nápoly”: történelmi és egyidejű, vad és civilizált, dionüszoszi és apollói, pogány-antik és keresztény-modern. De magába foglalja azt is, amit Benvenuto esszéje csak Nápolynak tulajdonít: a vadságot, az érzékiséget, a primitivizmust, a szexualitást. Ezt testesíti meg a Trastevere lakóinak sötét titokzatossága, ezt testesítik meg Mihály számára, bárhol is jár éppen, a sokat emlegetett sikátorok. Érdekes látni, hogy a „sikátorba keveredni” egzisztenciális beavatásra emlékeztető élményét Szerb hőiséhez nagyon hasonlóan élte át Nápolyban a filozófus-író: Jean-Paul Sartre. „Miután csalódotan végigjárja a via Toledo elegáns Galleriáját, újra s újra megnézi a város elbűvölő panorámáit, de banális képeslapjai folklórját is; és aztán végül elhatározza, hogy a spanyol negyed sikátorai felé veszi az útját, végre az étel és a romlottság szaga felé, a sikátorok lakóinak gyanakvó és megközelíthetetlen tekintete felé; amikor egy félszuterén lakásban fekvő beteg lány nyakának látványával bujálkodik, amikor érzi, hogy elmerült az érzékeit teljesen rabul ejtő, ismeretlen faunában – akkor ez a hatás arra készíti, hogy azt mondja: »megtörtént a dolog: Nápolyban vagyok«”.⁶² Sartre története talán csak a turista obligát autentikusság-keresésének allegóriája, ezzel szemben Szerb regénye programszerűen jeleníti meg mindazt, amit Benvenuto a város szimbolikája kapcsán fontosnak tekint: „nem csupán a tudattalan egyfajta reprezentációja, hanem saját neurozisének metaforája”, valamint „küszöb, melyen keresztül a halálöszön megmutatja magát az Énnék”.⁶³

⁵⁹ Idézi: Ballas, Christopher: *Építészet és tudattalan*. Ford. Molnár Emese és Malomsoky Ildikó. *Thalassa*, 2004/1, 5-32., 6.

⁶⁰ Ballas: *Építészet és tudattalan*, 6.

⁶¹ Lásd: „Az a felfogás, mely a tudattalant az emberi lélek egyre mélyebb rétegeiként képzei el, csupán a tudatos és racionális gondolkodás mellékterméke, kísérletet tesz arra, hogy rendet csináljunk egy időtlen dimenzióban, ahol a múlt együtt él a jelenrel” Benvenuto, Bice: Nápoly, a feje tetején álló város. Ford. Csabai Márta. *Thalassa*, 2004/1, 60-72., 68.)

⁶² Benvenuto: *Nápoly, a feje tetején álló város*, 66.

⁶³ Benvenuto, 61., 68.

A SEMMI ENCIKLOPÉDIÁJA

Esterházy Péter: Esti

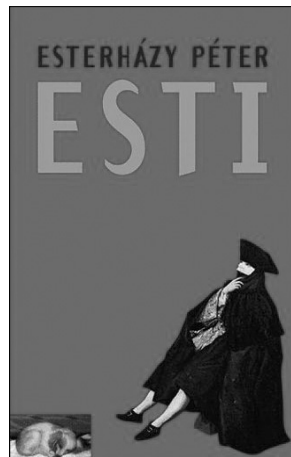
„Kezdjük a következő mottóval (nem csak erre a fejezetre vonatkozik, általános érvényű):
Az irodalom szerelem. Most már folytathatjuk.”
Vladimir Nabokov: Kétségbeesés
(Pap Vera-Ágnes fordítása)

„A skizofrének furcsák, eredetiek, meglepőek, önvádlók, kiszámíthatatlanok és kiismerhetetlenek, akár a vérbeli írók. Beszédük tele van nekünk érthetetlen célzásokkal.”
Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél*

0. A téves tulajdonítások technikája

A téves tulajdonítások technikájával – a szándékos anakronizmus mellett – Borges hőse, Pierre Ménard gazdagította „az olvasás fejletlen, kezdetleges művészetét.” Esterházy Péter olvasója ha akarta, ha nem, kénytelen volt elsajátítani ezt a technikát, valahányszor rádőbrent, hogy tévesen tulajdonította a szerzőnek a szövegeit, hogy amit önéletrajzi vonatkozásnak gondolt, valójában Flaubert-idézet, vagy hogy az a frappáns szentencia a hazai közállapotokról eredetileg egy német vagy spanyol nyelvű könyvből származik, és hogy azoknak a műveknek a részleteire sem ismer rá feltétlenül, amelyeket pedig többször is olvasott. Ezért mielőtt az új könyvbe fogott volna, elolvasta az *Esti Kornélt*, Kosztolányi művét, illetve azt a változatot, melyet az utókor a különálló részekből eggyé szerkesztett. Azt remélte, így minden utalást érteni fog később az *Estiben*, és föl is fedezett ismerős mondatokat („Előkelő ember csak egy nyelven beszéljen.”, „Halkan és gyorsan sírt.”), hasonló témamotívumokat, ám mégis eléggé csalódottan tapasztalta, hogy nem lett okosabb, nem jutott közelebb az Esterházy-műhöz úgy sem, hogy friss élménnyé tette az eredetijét. Úgy tűnt, a kettőnek szinte semmi köze egymáshoz. Viszont az is igaz, hogy július volt és negyven fok. Csak annyit írt föl magának ekkor az *Esti* belső címlapjára: A semmi enciklopédiája. Ősszel aztán újrakezdte: újraolvasta a Kosztolányi-könyvet, és különös módon ekkor már föltűnedezték benne az *Esti* körvonalai, akárcsak Pierre Ménard „előzetes” írásának nyomai a „végső” Don Quijotéban. Esterházy olvasója elhátározta, hogy Pierre Ménard módszerét követve úgy fogja olvasni az *Esti Kornélt*, mintha azt Kosztolányi Dezső írta volna, az *Estit* pedig úgy, mintha egy nagy orosz író műve lenne. Ha az olvasás nem művészet, gondolta, akkor mindez csak egy hiú gondolatkísérlet. Ám ha az olvasás művészet – itt megakadt, nem tudta, hogy folytassa.

Magvető
Budapest, 2010
416 oldal, 3490 Ft

1. Esti Kornél és az orosz kísértetek

Nabokov mottóban idézett regényének hőse Hermann, a német származású orosz emigráns csokoládégyáros prágai üzleti útja során belebotlik egy Felix nevű csavargóba, akiben tökéletes hasonmását véli fölfedezni. Ki is eszel egy zseniálisnak tűnő tervet: megöli Felixet és fölöltözteti saját ruháiba, megrendezi „saját halálát”, hogy a biztosító által az „özvegyének” fizetett jelentős összeggel húzza ki magát az anyagi csődből. Csakhogy a számításába egy kis hiba csúszik: nem veszi észre, hogy Felixet kizárólag ő látja tökéletes hasonmásának, rajta kívül senki más. A rendőrség azonnal rájön, ki a gyilkos, csak arra nem, ki az áldozat. Végül Felix személyazonosságára is fény derül a gyilkosság helyszínén felejtett botja jóvoltából, melyre rá volt vésve a neve. Mivel Hermann a gyilkosság után Felix személyazonosságával él tovább, hamarosan elkapják, de előtte még megírja regényét, melynek a Kétségbeesés címet adja, és elküldi egy orosz írónak.

Nabokov itt ellentétébe fordítja a dosztojevszkiji modellt, kétszeresen is. Raszkolnyikov magasztosak gondolt napóleoni eszmékkel igazolja önmaga előtt az öregasszony megölését, felsőbbrendűsége tudatában cselekszik, Hermann-nál a biztosítási csalást a kommunizmus ideológiái vannak hivatva igazolni, az életmű egy tökéletes bűntény, s a regény feladata azt megörökíteni. *A hasonmás* című Dosztojevszkij-elbeszélés csinovnyik hőse, idősb Goljadkin, Nabokov Hermannjának másik irodalmi előképe, a rá megszólalásig hasonlító alteregójában nem-uniformizálódott én-jét látja viszont, egy sikeres, gazdag ifjút; míg a jólszabott öltönyöket, luxusautókat kedvelő, konformista (és skizofrén) Hermann számára tükörképe, vagyis az ő „szabad” alteregója egy piszkos körmű hajléktalan csavargó. Hermann az ifjabb Goljadkin irodalmi alteregója, vagyis a dosztojevszkiji hasonmás hasonmása a Nabokov-regényben.

Kosztolányi Esti Kornélja Nabokov vagy Dosztojevszkij hőseihez hasonlóan és a motívum XIX. századi hagyományának megfelelően kísérteties figura. Az alteregó Kosztolányinak már korai, 1911-ben írt *Lidérc* című novellájában is kísértetként jelenik meg. Erős Ferenc egyik előadásában meggyőzően mutatja ki a párhuzamokat Freud *A kísértetiesről* című esszéje és a *Lidérc* között, megvilágítva, hogy „miért olyan furcsa, különös, félelmetes, háborzongató, kísérteties, »unheimlich« a hasonmásunkkal való találkozás az irodalomban és az életben.” („Kísérteties” találkozások az alter-egóval. In: <http://www.art.pte.hu>) Arany Zsuzsanna pedig a *Fény és árnyék* című tanulmányában a *Prae* folyóirat Kosztolányi-számában Kosztolányinak *A második én az életben és az irodalomban* című esszéjéből kiindulva a pszichoanalízis mellett többek között Dosztojevszkij hasonmásaival is párhuzamba állítja Esti Kornélt, és a téma megjelenését Kosztolányi más műveiben. (Különös tény ugyanakkor, hogy Kosztolányi *Lidérc*e nyolc évvel korábban keletkezett, mint Freud idézett esszéje, ahogy erre Erős is fölhívja a figyelmet. Vagyis Kosztolányit legalább annyira lehet a pszichoanalízissel magyarázni, mint fordítva.)

Esti Kornél is bizonytalan körvonalú, kiismerhetetlen alak, a fikció szerint mindenben ellentéte a szerzőnek, általában váratlanul bukkan föl vagy szokott helyén, az éjjeli kávéházban tanyázik („Körötte a szokott szedett-vedett társasága, nyolc-tíz íróféle, egy-két nő.”), és akkor ontja félelmetes, meghökkentő, szürreális vagy pokolian mulatságos, de mindenképpen hatásos történeteit és elméleteit. Vagy róla mesélnek ilyeneket. Egy ízben meg is hal, de a következő novellában ismét élőként látjuk viszont, mintha nemcsak különböző országok és nyelvek között lenne szabad átjárása, hanem az élet és halál territóriumai között is.

2. A könyv mint hasonmás

Esterházy Péter *Estije* viszont látszólag nélkülözi a Doppelgänger-téma kísértetiességét, hiszen művében nem két fiktív személyt látunk, mint a fenti példákban, nem is egyiknek a másikba alakulása zajlik, mint a *Lidércben* vagy Kafkánál *Az átváltozásban*, (melynek parafrázisa szintén megtalálható Esterházy regényében). Esterházynak nem abban az értelemben alteregója Esti Kornél, mint Kosztolányinak. Esti az *Estiben* inkább a fikció újabb szintje, hatványa, és változó érték egy sorozatban: lehet apa és fiú, megjelenhet nőként, kutya vagy csirke alakjában, átváltozhat képpé, sőt időnként még a szerző hagyományos értelemben vett alter-egójaként is föltűnik. Esti Kornél Esterházynál egy olyan név, amely kizárólag irodalmi kontextusban értelmezhető: művek címe, beszédmód, világnézet, mondatrész, irodalmi eljárások sokasága is, melyek a róla elnevezett új műben ismétlődnek, variálódnak, lelepleződnek, játéka vonódnak: „...az Esti az egy név, amely ugyan már foglalt, de amely épp azt állítja incselkedve magáról, hogy ő üres, hogy betöltendő, hogy még (mindig még!) meghatározatlan, légy végtelen, mondja.” Ha alteregóról beszélünk, akkor inkább úgy kellene fogalmaznunk, hogy Esterházy könyve olyan irodalmi hasonmás, amely épp a különbséget teszi meg az azonosság forrásává. (Ahogy a Kétségbeesés egyszerre negatívja is a Dosztojevszkij-regénynek, és egyúttal egy Hermann nevű Dosztojevszkij-rajongó szerző elképzelt „műalkotása” .)

Az *Esti* emellett bizonytalan körvonalú, különálló darabokból utólag összeszerkesztett könyv/ek hasonmása is, és mint ilyen gyűjtemény-szerűség kerülhet egy sorba Borgesnek a *Pierre Ménard, a „Don Quijote” szerzője* című novellájával. Pierre Ménard és Esti Kornél találkoznak Esterházy könyvében, Pierre Ménard is Esti Kornéllá válik és viszont („Pierre Ménard valódi neve Esti Kornél volt”). Mindkét szöveg, Borges novellája és annak parafrázisa az *Estiben* a szerző és az olvasó azonosításán alapul, melyet Ménard tudatának (és általában az olvasói tudatnak) az a jellemzője tesz lehetővé, hogy „A Don Quijote emléke, amelyet egyszerűsített a felejtés és a közöny, teljesen egyenértékű bennem egy meg nem írt könyv bizonytalan előképével.” (Jánosházy György fordítása) Vagyis a befejezett és a keletkező művek között elmosódnak a határok, a régi művek árnyékai és nyomai láthatatlanul vagy láthatóan ott lesznek az újakban. Esterházy önidézetében: „Mondhatom, engem az intertextualitás sohasem érdekelt különösen, mert ez nem érdeklődés kérdése, a könyvek mindig könyvek közt vannak”.

Márpedig két könyvben, amelyeket egymás mellé teszünk a polcon, vagy egymás után olvasunk, semmi ijesztő nincsen, összehasonlításuk játék, filológia, értelmezés, téves tulajdonítások és szándékos anakronizmusok technikája: vidám tudomány. (Az *Esti* előképei között ott találjuk Nietzsche töredékes filozófiáját is). Mivel a mű a fikció fikcionalizálásával egy alapvetően racionális interpretációs térbe vezeti az olvasóját, megszünteti az eredeti téma félig ironikus, félig komoly metafizikáját, rejtélyességét, miszticizmusát, eltűnik az egyes *Esti*-történetek kísértetiessége. Az *Esti* című könyv sajátos work-in-progress, ahol a fiktív töredékek helyenként a vázlatot, a mű megírásához felhasznált cetliket, jegyzeteket is imitálják, és a hosszabb, novella-szerű szövegek öntükröző módon saját keletkezésüket is elbeszélik vagy irodalomelméleti problémák narratív leképezéseiként hatnak.

3. A tolvajtól lopni

Háromszor szerepel például a lopás témamotívuma a szövegekben: Esti fiától ellopják a biciklijét, Esti visszalopja a pénztárcát a tolvajtól, végül pedig magát Estit, illetve Esti feleségét, a baroneszt rabolják ki egy olasz autópályán. A lopás az első és a harmadik esetben valóban bűn, a bizalmon alapuló világrend kizökkenése, és az eseményeket ilyenkor

az áldozat szemével látjuk. Ám a második történet a lopás egy speciális esete, amikor Esti visszalopja a pénztárcát, de azt nem tudja visszaadni jogos tulajdonosának, aki időközben távozik a helyszínről. Bűn-e a tolvajtól lopni, ráadásul így, akaratlanul? Nabokov enél is jobban kiterjeszti a problémát, amikor *Gyér világ* című regényében, Shakespeare egy töredékben maradt drámáját idézve, ahol arról van szó, hogy a Hold is a Naptól kölcsönzi „gyér világát” (pale fire), azt sugallja: a lopás, az átvétel, a mimikri eleve bele van kódolva a természetbe, mégpedig nem pusztán a túlélésre kifejlesztett evolúciós stratégia-ként, hanem túlzó, pazarló esztétikai dimenzióként is, s ilyen értelemben az írók végső soron magától a Teremtőtől lopnak.

Esterháznál viszont a nyelvi kifejezés állandó önreflexív átvilágítása révén a valóság-referenciák minden pillanatban elbizonytalanodnak, a gyors regiszterváltások következtében fölfüggesztődnek. Esterházy hajlamos (à la Wittgenstein) a nyelvet mint szabály-rendszert, mint eszközkészletet tenni meg az irodalom egyetlen valóságának, kivételes absztrakciós képessége óhatatlanul is fölülrja a tényeknek és az érzéki tapasztalatoknak nyelvileg is közvetíthető hatását, nem engedi meg, vagy csak nagyon ritkán, a közvetlenség, az azonosulás retorikáját érvényesülni szövegeiben („Teli voltunk elméletekkel, az absztrakciót tekintettük ember voltunk magvának”). Kosztolányinál, akárcsak Nabokovnál a nyelv absztrakt és érzéki dimenziói nem szakadnak el ennyire egymástól. Az eredeti *Esti Kornél* kiegyensúlyozottabban hat az olvasó képzeletére, érzelmeire és intellektusára, Nabokov részletgazdagsága, színeslátása pedig a kombinatorikus gondolkodás mellett a szenzuális képességeket is mozgósítja. Esterházy maga is tudatában látszik lenni saját művészete e sajátosságának, gyakran utal arra például, hogy művei nem bővelkednek természeti képekben, a természet leírása nem tartozik az erősségei közé. A *Részlet* című töredék Appendixében például így: „Esti küzdelle a természettel. A reggeli árnyék álmat hoz azon területekre, nem. A reggeli árnyék álmotnyerébe fogja a fák orcáját, nem. A reggeli árnyék álmittas – A faszom bele, reggel, árnyék, álm, fa, oldjátok meg magatok.” Az *Esti* című könyv Esti Kornél című belső könyvének (a „regény a regényben“-technika újabb verziója) 12 fejezetéből azonban meggyőződhetünk arról, hogy Esterházy mennyire zseniálisan tud mesélni is, ha akar.

A „gyér világ” metaforájában továbbá az az írói-olvasói tapasztalat is kifejeződik, hogy a kölcsönzés, az átvétel, az ismétlés során a szöveg (a saját korábbi művek szövege is) valami módon veszít eredeti fényéből, hatásából. Az irodalmi folyamat komplexitásának megjelenítése, a nyelvi mechanizmusok transzparenssé tétele növeli a mű átláthatatlanságát, vagy, ahogy Esterházy-Esti fogalmazza meg ezt a különleges irodalmi „Bonini-paradoxont”: „Nézve itt az elbeszélői rendeket, Esti, én, Mátyás király, kicsit sok a jóból, amit nyerünk a reflexió gazdagságának vámján, veszítjük az áttekinthetlenség révén (véletlen szójátékszerűség, de bizonyíthatatlan)”.

A kölcsönzött fényben ugyanakkor nagyobbra nőnek az árnyak. Nabokovnál és Esterháznál az irodalmi átvételek, a rejtett vagy explicit utalások, „szövegárnyékok” sajátos kombinációik révén megidéznek egy magát mindennél erősebbnek mutató és mindennél fenyegetőbb kísértetet: a történelem hosszú árnyékát, kiszámíthatatlanságát és örületét, benne az arisztokrácia elsüllyedt Atlantiszáival. Az *Egy orosz hercegnő* mélybíbor részlete, mely az V., Végtet és veszély című fejezet avagy könyv kezdő darabjaként olvasható, a brutális történelmi sors és a deklasszáció témájának zseniális fragmentuma: „Azt hiszem, még élt ez a kaotikus fiú, ez az Uljanov, amikor én pirulni képesnek tudhattam magam. A késő délutáni kerten végigsuhan a bolsevizmus didergő árnya. Rideg lehe.” Ebben az utalásrendszerben Estinek van legalább egy kísérteties alteregója a könyvben: az apja, pontosabban Esti gyakran maga lép elő a *Javított kiadás* ügynökének hasonmásaként. Az *Esti Kornél életének leírása* című kollázsnak *A leírás orvosi aspektusa* című töredékében Esti Kornél kettős látásban szenvedő alkoholistaként jelenik meg. Az innen vett

(ön)idézet egyszerre utal apára és fiúra, az írói alkotásra és az ügynöki tevékenységre: „Esti úgy képzelte, hogy a dolgok és az őket leírni szándékozó szavak egybeesnek és szétválaszthatók. Vagyis hogy megfigyel valamit, azt szavakba önti, és így az a valami most már a szavak által is van.” Hasonló referenciát kap a Mottókollekcióban a Varga Mátyás- idézet: „Semmi se fáj annyira, mint amikor láttam leírva.” vagy a (hiányos) Domonkos István- idézet: „Jönni élet, vágni nyakon.”

4. A hasonlóság szerkezete – mondattükrök

A könyv első mondata idézet: „Egy fiatalember ment a sötét utcán, feltúrt gallérral.” Ezt a mondatot szintén idézőjelben Kosztolányi Estije mondja az *Esti Kornél* Első fejezetében. Esti Kornél az eredetiben az ilyen és ehhez hasonló mondatok miatt utasítja el a regény műfaját, és ajánlja helyette az útirajzot, regényes életrajzot, amely a valós történetek mellett magába foglalja az álmokat és a vágyakat is. Esterháznál az első mondat után az áll: „Ez én vagyok, idézőjelek közt, én vagyok az én útirajzom, regényes életrajzom (melyben arról is számot adok, hogy a hős hányszor halt meg álmában), maradok töredék.” Kérdés, kire vagy mire vonatkozik ebben a mondatban az 'én' szó. Vonakozhatna arra, aki a mondatot írja, de mivel a mondat idézetekből áll, az 'én' a fiktív hősré, Kosztolányi Estijére utal. A bemutatásból tehát már egyértelműen, (vagyis éppen hogy kétértelműen) kiderül, hogy Esterházy könyvének narrátora az eredeti szöveget töri tovább, és e töredékeket rendezi új kombinációkba, s ezáltal szó szerint Kosztolányi Esti Kornéljának hangján szólal meg, azt a regényt írja meg, melyet Kosztolányi fiktív hőse elképzelt. Ezek a körszerűen szerkesztett idézetek a maguk résmentes önreferencialitásaival azt az illúziót keltik, hogy az egyes szám első személyű narrátor akkor is az Esti Kornél-szövegek hangján szól, amikor „saját” élményeit meséli vagy „saját” műveit idézi. Például *A szív hangja* című töredék a *Bemutató*sban Esterházy első művére utal, melyet tizenhét évesen szerzett és egy szakácsnőről volt benne szó. (A szakácsnő visszatérő motívum lesz, akár csak az orosz krémtorta, a lila szín, a kutya, illetve más idézetek, intertextusok, intarziák.) Itt a narrátor így jellemzi a szakácsnővel az ő Károlya halálhírét közlő Esti megszólalását: „Semmi személyesség, semmi oldó mozdulat, csak szavak szenttelenül.” A szív hangja ennek a személytelen, szenttelen írói hangnak a metaforája. Ez az ide-oda oszcillálás a Kosztolányi-szövegek és a „saját” szövegek között (melyekben szintén sok az elsajátított, kisajátított, másoktól vett idézet), és egyidejűleg a személytelen és a személyes között, végig jellemző a műre. Akárcsak az a törekvés, hogy még a lehető legkisebb egységben (töredékben) is tükrözthetőek legyenek a Kosztolányi- és az Esterházy-mondatok. Az egyik legszebb, legtökéletesebb példa erre *A változás szerkezete*: „Már túljártam életem felén, amikor egy szeles tavaszi napon eszembe jutott Esti Kornél, jutott Esti Kornél eszébe (írtam egy szeles tavaszi napon).” E mondat első fele az *Esti Kornél* első mondata: „Már túljártam életem felén, amikor egy szeles tavaszi napon eszembe jutott Esti Kornél.” Az eredetiben így folytatódik: „Elhatároztam, hogy meglátogatom, s fölújítom vele régi barátságunkat”. Az Esterházy-mondat viszont azonosítja a Kosztolányi által látszólag különválasztott szereplőt és elbeszélőt, azáltal, hogy bevezet egy újabb fikciós szintet, és a tükörhelyzetbe tett zárójeles megjegyzéssel mindkét fiktív figura (név) szerzőjeként egy névtelen 'én'-t, egyes szám első személyt tüntet föl. Ez a trükkös tükrös mondat utalhat az irodalom- és művészetértelmezések tükrö-metáforáira, a mimézis-elméletekre, ám itt az irodalmi mű olyan tükörként tűnik föl, amely mindig annak a mindenkori egyes szám első személynek az arcát mutatja, aki éppen belenéz, aki éppen olvassa. Esterházy számára mindenekelőtt az írással kapcsolatos tapasztalat, az írói lét, az írással és olvasással eltöltött élet, az élet és az életmű viszonya azok a témák, amelyek a legerőteljesebben reflektálódnak, s ezekkel

összefüggésben a halál, az elmúlás és a semmi. A semmi a legüresebb szó, az üresség maga, Esti szinonímája, amely szó azonban a szövegkörnyezettől függően nagyon sokféle értelmezést nyerhet, és elvileg bármire utalhat. Az *Estiben* Esterházy megképzí, egymásra vetíti, visszatükrözi az egyes olvasó konkrét (komplex, személyes) tapasztalatát, az olvasott szöveggel való speciális (szakmai, személytelen) azonosulását és a lehetséges olvasó lehetséges olvasatát.

5. A különbség szerkezete – lila árnyalatok

A lehetséges olvasatok sorába tartozik a *Hajnali részegség* című II. egység (könyv) *Bús Bácska* című utolsó bejegyzése: „Árvaesti. Nem.” E különös, lakonikus töredék még kétszer ismétlődik, mégpedig az *Esti Kornél életének leírása* című kollázsban, ahol a leírás ket-tős értelmű, utal a leírásra mint értelmezésre és a leírásra mint hagyományos értelemben vett jellemzésre: „Appendix: (Esti Kornél életének egy hamvába holt leírása): Árvaesti. Nem.”, és a IV. *Szó* című rész (könyv) utolsó bejegyzésének Appendixében: „Esti mindig egyedül érezte magát, mindig, árván, de néha egyedüleb, árvábban. Örjögött, ha ezt leírta, a fejét a falba verte, hogy önmaga felett érzett csalódásának jelét adja. A homlokából csöpögő vér kijózanította, és hiába sajgott, nem kísértette már az önsajnálát ócska boszorkája.”

Az Árvesti így egybeírva Tolnai Ottó 1992-ben megjelent *árvacsáth* című versfüzérére, és az ott alkalmazott poétikára utal, vagyis ahogy a második Appendix (számomra ismeretlen eredetű, ezért jobb híján a szerzőnek tulajdonított szövege) mutatja, nem arról van szó, hogy Esti ne lenne árva, hanem arról, hogyan viszonyul a szerző a Tolnai által alkalmazott hasonmás-poétikához. A *Bús Bácska* cím alatti két hiányos tómondat azt sugallja, hogy elveti ezt a poétikát, míg a következő fejezet első Appendixe ezt a két mondatot „hamvába holt leírásnak” minősíti, tehát visszavonja. El is veti a Tolnai-poétikát, meg nem is. Az *árvacsáth*-ban Tolnai fiktív Csáth-verseket ír, egy verses naplót, ám ehhez nem csak Csáth műveit veszi alapul, hanem egész életrajzát is, folyamatosan megidézve unokatestvérét, Kosztolányi Désirét, egybeköltve kettejük életét és művészetét a saját életével és művészetével. A nagy különbség az, hogy Esterházyt szemlátomást nem érdeklí Kosztolányi élete, és az eredeti *Esti Kornél* önéletrajzi utalásait, melyek többek között éppen a bácskai gyerekkorra, a vidéki identitásra is vonatkoznak, a saját önéletrajzi eseményeivel helyettesíti. (Arra persze nem vállalkoznék, hogy szétszálazzam, pontosan mi a költött és mi az igaz, de az önéletrajziség jelenléte az *Estiben*, ahogy a korábbi Esterházy-művekben is, vitathatatlan.) Tolnai a Csáth-kortársakat a valódi nevükön szerepelteti, ahhoz hasonlóan, ahogy kortársait, barátait más műveiben is többnyire a saját nevükön emeli át félig imaginárius, félig valós poétikai tereibe. Kosztolányi az *Esti Kornél*-ban álneveken utal valós barátaira. Esterházy az *Estiben* pedig hol megnevezi a barátait, ismerőseit, hol nem, (Figula Mihály és Magos György a saját nevükön szerepelnek, de például Vojnich Erzsébet és Szűts Miklós az *Esti Kornél* című rész/könyv Hetedik fejezetében mint 'művészházaspár' aposztrofálódnak,) – annak függvényében, hogy Esti éppen milyen típusú szöveget alkot, hiszen műve egy füzér, töredékben maradt fiktív könyvek gyűjteménye, vagyis Esti életműve változó, sőt akár egymást kizáró poétikai fölfogásban írt műveket is tartalmaz, nem illeszthető valamely koherens, homogén, tiszta elméleti keretbe.

Viszont a nyilvánvaló különbségek mellett az *árvacsáth*-ból is előhívódnak az *Esti* nyomai az újraolvasás során. Két példa:

„mozart / kis semmiségek című kompozíciójával babráltam / az asztalomnál
majd a zongoránál is / és egyszer csak úgy éreztem / désiré gyerekkori bélyegal-

bumában kutázkodom / gyarmati bélyegek indigójában orangejában / recének angyali gyilokjában gyönyörködöm / azonnal levlap dészirének / kérlek küldd el nekem azt az indigószín szenegálit / halálom előtt még egyszer szeretném látni / postafordultával visszaküldöm / különben mozart kis semmiségek című kompozíciójával bajlódom / és egy azonos című (les petits riens) könyvről fantáziálok / ölel mint rossz szétcsúszó csatt / csáth“,

vagy:

„bukásomban lám szabácsnál (sabac) / még egyszer el kellett esnem / én estem el s nem a vár / harsogva mint almát harapják a ponyva alatt / a bosnyákok a földből kikapart hagymát / kínomban a köveket karmolászom / (mátyás nyomait ha lelném legalább) / sinyelem nedves lópokrócom nem kevésbé / ha egyszer innen megszabadulok / tényleg csak lilákkal ultra- / violákkal élek ...“
(Tolnai Ottó édesapját is Mátyásnak hívták.)

A fenti idézetekben is megjelenő lila szín végigvonul az *árvacsáth*-on, és a veszélyeztetettséggel, a testi-lelki szenvedéssel kapcsolódik össze, valamint a bűnnel és az örülettel, és Tolnai más verseiben is hasonló jelentésekben szerepel. („Lilába hajolni roppant veszélyes!“ stb.) Az *Esti*-ben, melynek külső borítói a halvány(fáradt)lilával játszanak, a lila leginkább az alkony, az elmúlás és a magány ironikus indikátora: „lilába hajló, nehéz, ám tartalmas égbolt“, „a lebukó Nap lilássá színezte az aranyat“, „ugyanaz a szelíd lejtés és gazdagság, csak talán a levegő színe más, melankolikusabb – vagy lilásabb – drámaibb. Megkockáztatom, tragikusabb-“. Esti néha lila írónnal ír.

Ehhez képest meglepő, hogy Szentkuthynál a *Prae*-ben a lila egyértelműen a szerelem színe. Nem tudom nem ideidézni a lila színről szóló lélegzetelállító „folyékony töredékének“ passzusait, melyek mintha mégis egyfajta szintézisét alkotnák a Tolnai- és az Esterházy-féle liláknak:

„Még soha ilyen egyedül nem volt a szerelmével, még soha ilyen ijesztő viláogsággal nem látta, hogy egész élete a szeretetért van, hogy nem volt egyetlen érdeklődése sem ezen a földön, melynek alja nem a szeretet lila gyökérkosarába lett volna foglalva.

Mért oly kedves az egész-szerelemnek a lila? A laikus megelégszik a vörössel is, de ez polgári és silány eretnek-szín, inkább bürokratikus házasság-közvetítő szín, mint szerelmi alapelem. A lila először sötétség, másodsor mesterkélttség, harmadszor szemérem, negyedszer Isten, ötödször halál, hatodsor Cherubin és Ágoston egyszerre. ... Minden homályos volt előtte és néma, de ez a lila szín lemondó homálya volt, mely mégis telve van az ígélet ezüstatomjaival és szagos vénáival; a lila színben két hát támaszkodik egymásnak, a távozó világé s a közeledő álomé; így pihennek a középúton, gyűlölve és segítve egymást.“ Majd egy kicsit odébb: „A liláság rögeszméje tehát egy tört nevet és egytetemes sírást tanácsolt a fiúnak“.

És akkor Nabokov liláiról (ibolya, orgona, vad orchidea stb.) még nem is mondtunk semmit...

6. Kivezetés a szépirodalomból

Az *Esti* párja (hasonmása) az életműben leginkább a *Bevezetés a szépirodalomba* című vállalkozás lehetne, amely maga is több műből álló füzér, az életmű mint olyan (ouvre, avagy az *Estiben*: övr) imitációja, regényesített irodalomelmélet, egy nagyhatású posztmodern poétika megalapozása és enciklopédiája, melyhez képest az *Esti* a „kivezetés a szépirodalomból”: e poétika összegzése, határainak megtapasztalása, kifradásának önironikus reflexiója; elégikus számvetés. Az irodalom posztmodern „leleplezése”, transzparenszé tétele ugyanis egy olyan folyamatot is generált, melynek eredményeképpen feltárulhatott az irodalmi művek rejtett, láthatatlan dimenziója: a semmisségük.

Nem véletlen, hogy talán a leggyakoribb szó az *Esti* mellett a könyvben a semmi, amely az eredeti *Esti Kornél*-ban is föltűnően sokszor fordul elő. *Esti Esterházy* értelmezésében – ahogy az föntebb is látszott – üres hely: „... *Esti* helyén nem volt semmi, még csak egy fekete lyuk sem. Végül is ez a semmi volt *Esti Kornél* szép élete, a végtelennel kecsegtető semmi, a semmivel rémítő végtelen.” Az „üres” szót *Esti* jellemzésére a narrátor édesanyja mondja az eredetiben, ahol az 'üres' negatív morális kategória, mely szemben áll a fia nemeslelkűségével és érzékenységével. Az 'üres' *Esterházynál* a 'betöltendő', 'betölthető' szinonimájaként köszön vissza morális implikációk nélkül. De ahogy a 'rémítő' szó is jelzi: ebben a látszólag nem valóságos tétellel folytatott játékban azért mégis maradt valami hátborzongató.

Először is, mert a tételek lehetnek valóságosak is: bizonyos körülmények között az írók az életükkel vagy a szabadságukkal játszanak, ha belső impulzusaikat követik. Az *Esti Pierre Ménard*-parafrazisában például Pierre Ménard azokat a magyar írókat is jelöli, akik bár egész életükben írtak, mégse hozták létre semmit a diktatúra időszakában: „A semminek, a semmittevésnek, a bémúltságnak, az elnémulásnak, a tehetetlenségnek (melynek ezer és egy gyökere lehet) a diktatúra mindig szállított egy kis hősiesség, kétértelmű aurát, az elért teljesítményt mindig bevonta a kollaboráció örült vádjának ragacsos lepedékével.” Az *Esti* ilyen értelemben a hiányzó, meg nem írt könyvek, néma, meg nem született életművek regiszterét és nyomait is jelenti a megvalósult irodalmi művek sorában és szövegében. (Bár ebből a virtuális regiszterből, az *Estijéből* még így is hiányzik a megírt, de ki nem adott életművek, igaz, nem túl hosszú sorozata.)

Másodszor, egyes művek és értelmezéseik katasztrofális társadalmi folyamatokat indíthatnak el, vagy lehetnek ilyeneknek a részesei. Nabokov az *Adomány* című regényében egy emigráns orosz író fikatív elbeszélésébe a 'regény a regényben'-technikával Nyikolaj Csernisevszkij regényes életrajzát építi be, akinek *Mi a teendő?* (*Sto gyelaty?*) című, szibériai száműzetése idején írott regénye kedvelt olvasmánya volt többek között a cár meggyilkolására szerveződő csoportoknak, és a már emlegetett „kaotikus Uljanovnak”, azaz Vlagyimir Iljics Leninnek is, és abszolút nem véletlen, hogy az általa írt hírhedt kommunista röpirat is a *Sto gyelaty?* (*Mi a teendő?*) címet viseli. Leninnek ugyanis nem csak politikai gondolkodására hatottak Csernisevszkij nézetei és regénye, melyet Bergyajev „az orosz forradalmi értelmiség kézikönyveként” tartott számon, hanem személyiségére is: Lenin azonosult a főhőssel, Alexanderrel, és mintegy annak hasonmásaként, egy fikatív alak „árnyékaként” kezdte meg forradalmi tevékenységét – az ismert eredménnyel. *Esterházy* egész életműve, poétikája, nyelvhasználata az ilyen típusú olvasatok végzetes csapdáinak fölismerésére és elkerülésére irányult. Az irodalom posztmodern önreflektivitása, mely egyet jelentett a művészet szabadságával és autonómiájával a diktatúra idején, annak elmúltával bizonyos értelemben kiüresedni látszik, elveszti funkcióját, illetve láthatóvá lesz egy korábban észrevehetetlen sajátossága: a sorok közötti olvasási technikájában (kettőslátásban) egyébként már a napi sajtó révén is edzett Kádár-kori olvasó számára kialakított bonyolult utalás- és kódrendek utólag néha maguk is a félelem konstruk-

cióiként tűnnek föl. (Különösen a hatásiszonyban szenvedő fiatal írók számára, akiknek megadatott a szerencse szabad országban születni.)

Harmadszor, még a politikailag legártatlanabbnak tetsző művek, régmúlt korok alkotásai is ki vannak téve a politikailag manipulált olvasatoknak. És nem csak a politikailag manipuláltaknak. Ivo Andrić igazán sokat tudott erről, mint *Íróknak* című esszéjében írta:

„Önmagad legjobb részét elidegenítetted magadtól, és átengedted más, ismeretlen agyoknak, idegen szájaknak és idegen tollaknak, hogy értelmezzék a saját felfogásuk, ösztöneik és érdekeik szerint. Bárkinek nagyobb hatalma van fölötte, mint neked. Sem életedben, sem halálodban nem vagy többé védve, nem vagy biztonságban. Minden megtörténhet veled.“ (Ez a minden lett Esti élete – szűrhatnánk közbe.) „Rajtat és a műveden fogják kiélni magukat a képrombolók, akik ösztönösen arra kíváncsiak, milyen a földre fektetve az, ami most egyenesen áll; a mániákusok, akik éppenséggel mások műveihez szeretnek hozzáragadni a köpetükkel, különösen, ha jó híre van; az irigyek, akik mivel nem tagadhatják a művet, sietnek lealacsonyítani és bemocskolni alkotóját. A tisztelőid védeni fognak, ám gyakran úgy, ahogy nem kívánod, nem szereted.

A műved mögött fognak fedezéket keresni a különféle irányzatok és ideológiák becsületes harcosai, de a fanatikusok is, akiknek semmi közülük hozzá, csak pimaszul felhasználják kényük s kedvük szerint, ameddig az nekik megfelel. Sohasem kéri a beleegyezésedet; önkényesen, gyakran szándékosan ferdén fognak értelmezni. Mások akaratának megfelelően és a saját károdra hol guelf, hol ghibbelin leszel.“ (Radics Viktória fordítása)

Más szavakkal, eufemisztikusabban és teoretikusabban azt is mondhatjuk, hogy az irodalmi művek jelentése sporadikusan szóródik, és ez a szóródás is be van építve az *Esti*-be, mely a mű keletkezésének imitációja mellett a mű utóéletét is leképezi, benne, ahogy már részben a *Semmi művészetben* is, Esterházy a saját életművét olvassa vissza, leplezi le, gúnyolja ki, írja át, értelmezi, kritizálja vagy éppenséggel afirmálja.

Negyedszer, az irodalom veszélyes „semmijeinek” sorában ott van a tévedés kockázata és a nehezen definiálható hitelességi deficit. Ugyancsak Andrić megfogalmazásában: „Olyanok a szavak az író számára, mint a tűz és a víz a közmondásban: jó szolgák, ellenben gonosz urak. A szavak sodornak bennünket és meghozzák nekünk a győzelmet, ámde időről időre elárulnak és lelepleznek. Ők a mi örömünk és dicsőségünk, ámde kínunk és gyalázatunk is, akárhányszor előfordul (márpedig előfordul!), hogy úgy írunk le és írunk alá bizonyos szavakat, mint a fedezet nélküli csekket.“

Ötödször, a harmincöt éve az íróasztalánál görnyedő író egyszer csak ráébred, hogy az irodalom fölzabálta az életét („evvel az íróasztalosdival elég jól, elég teljesen, teljes körűen leírható az életem”), és nem pusztán játék a narrációval és a fikcióval, amikor hősével azt mondatja: „Az árnyékom valóságos”. Nabokov így írja le az élet irodalomká történő átváltozását, metamorfózisát: „Gyakran észrevettem, hogy miután regényeim hőseit felruháztam múltam valamelyik drága darabjával, a kincset felemésztette a művi világ, ahova olyan hirtelen elhelyeztem. Bár az elmémbe tovább élt, személyes melegsége, retrospektív varázsa eltűnt, és rögvest inkább a regényemmel kezdett azonosulni, mint korábbi énemmel, amely mindaddig óvta a művészi bitorlástól.“ (Pap-Vera Ágnes ford.)

Hatodszor, minden mű ki van téve annak, hogy elsüllyedjen a feledés és a közöny mocsarában, visszahulljon abba a sötétségbe, amelyből vétetett. (*Esti*: „Az alkotás sötét, homályos dolog, semmiből valamit csinálni, az nem magától értetődő.“)

Hetedszer, a személyes semmi, a halál, amely minden kéziratot megszakít, minden életművet töredékké tesz. („Várakozás a hatalmas kézre, amely majd darabokra szaggat.“)

7. Összefoglalás

„Hát kedves olvasó, (...) megírom, hogy mit olvastam, s te olvasd el, hogy mit írtam. Ha elolvastad azt, amit írtam, akkor te újra megírhatod, hogy mit olvastam, s én ígéretet teszek, hogy hálából szintén elolvasom, amit te írtál, és esetleg meg is írom, azt, amit olvastál. Tudod-e micsoda ez a bolondos, soha véget nem érő körforgás? Ezt, kérlek alássan, úgy hívják, hogy: »irodalom«. – írta Kosztolányi Dezső egyik cikkében 1932-ben. A kör metaforája rekeszti be az *Esti Kornélt* is, és Esterházy az *Esti* végén szó szerint megismétli Kosztolányi utolsó két mondatát az eredetiből: „A világ vége pedig a világ kezdete. Ezt akartam közölni veled.“ A művek végének azonosságát többféleképpen lehet értelmezni, (például a semmi matematikai kifejeződéseként, a koordinátarendszer nullájaként, origóként stb.,) itt most a hódolat kifejeződését emelem ki, Esterházy hódolatát a nagy előd előtt, mert az irodalom semmis voltáról oly változatos formákban beszélő könyve egyúttal keserédes himnusz is az irodalomhoz (és az élethez, akár különbözik a kettő, akár nem.)

Esterházy az *Estiben*, miközben látszólag és ténylegesen is önmagát ismétli, kidolgoz egy bonyolult önkieldő rendszert, még érzékenyebb hibajelző paneleket, gyorsabb reagálású pályamódosító radarokat épít be, új műfajokat kreál, s belőlük a Mandelbrot-függvényekre emlékeztető rész-egész struktúrákat alakít ki s mindezt egy könyvtárra való utalással, idézettel, allúzióval teszi; s bár mindezzel nem könnyíti meg olvasója dolgát, aki a maga kezdetleges és fejletlen módszereivel próbálja követni őt, de mégis elkápráztatja folyamatos fejlődése annak a szédületes irodalmi csúcstechnológiának, amelyet mindig is annyira csodált a nagy orosz író műveiben.

DEKONSTRUKCIÓS OLVASÓKÖNYV

Mikola Gyöngyi: A véső nyoma; Esszék, kommentárok

„ha egy modell túl komplex, akkor használhatatlan,
ha pedig túl egyszerű, akkor hamis”¹

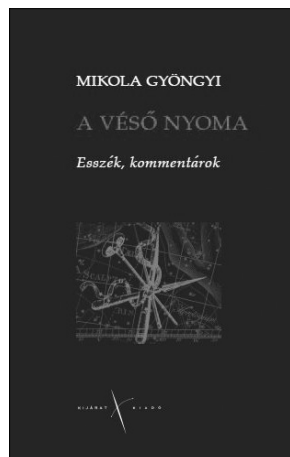
Az új Mikola-kötetet forgatva az olvasó szinte úgy érzi, mintha a borgeszi képzeletbeli könyvtárba keveredett volna: megpihenhet az esszék kristálytisza struktúrájú tereiben vagy labirintusszerű folyosókra merészkedhet – anélkül, hogy valóban tudná, merre is tart, miközben az egymásba kapcsolódó átjárók végtelenül variálódó útvonalakat sejtetnek. A kötet több esszéjében egyébként Mikola maga is a helyzetváltoztatás élményéből eredezteti az esszéírást,² s terek bejárásához, változó fényszögek számba vételéhez hasonlítja. Innen nézve, noha igaznak tűnik az, amit a könyv beharangozói jeleztek, hogy tudniillik Mikola ebben a munkában zömében a kisebbségi (vajdasági) irodalommal és képzőművészettel foglalkozik, azért e jellemzés igen leszűkíti a kötet érdeklődésének, szellemi perspektíváinak sokszólamúságát. Ugyanis épp azok a fogások (témaváltó hasonlatok és asszociációk) maradnak homályban e summázatban, amelyek „átszakítják” az esszék határait, s – folyamatosan változó kapcsolatokat létesítve más művek között – tárguló szövegtérré teszik *A véső nyomát*. Pedig a dinamikáért, a kötet frissességéért épp azok a mellékutakra csábító kitekintések a felelősök, melyek egyediségükkel, váratlanságukkal valóban kiszámíthatatlan szellemi kalanddá teszik az olvasást. Jóval többet adnak ugyanis annál, mint amit az esszék címe vagy tárgyválasztása ígér; nekik köszönhető, hogy egy idő után a kötet jót áll azért is, aki betekintést engedett gondolkodásmódjába, a művek bevésődési folyamatába. Ha tetszik, a címadó metaforát követve, ezek az „átjárók” adják az ötvös félreismerhetetlen kézjegyet, s ajánlják fel a befogadó számára a személyes belekeveredés lehetőségét – mindabba, ami a kötet fogalomhasználatát követve leginkább „kisebbségiségnek” nevezhető.

Ennek a kisebbségiségnek azonban nincs sok köze ahhoz, amire előszörre asszociál az olvasó, ha kisebbségi irodalomról hall. Deleuze nyomán a karkai életművet lehet erre az írásmódra példaként hozni; s olyan fogalmak kapcsolhatók hozzá, mint tolerancia, hierarchianélküliség, befejezhetetlen írás(technika). Mikola épp csak említi néhányszor Deleuze

¹ Mikola Valéryt idézi, Mikola Gyöngyi: *A véső nyoma. Esszék, kommentárok*, Kijárat Kiadó, 2010, 217. A recenzió oldalszámai a későbbiekben erre a kiadásra vonatkoznak.

² I. m. 181, 195-199.

Kijárat Kiadó
Budapest, 2010
240 oldal, 2400 Ft

Kafka-könyvét, annak analízisét azonban következetesen továbbgondolja.³ Az elemzett művek bejárásakor ugyanis – a deleuzi „nyomvonalakat” újragenerálva – újra és újra regisztrálja, hogy a sokszor „széleknek” tartott műalkotások és poétikák voltaképpen mind termékeny „góccok”, fontos kérdések, technikák egymással egyenértékű írásmódokban megvalósult metszéspontjai, melyek sokféle módon kapcsolódnak egymáshoz. Ebben az irodalom-univerzumban minden potenciális középpont, s minden egyben ideális, megismételhetetlen nézőpont is. S ennek köszönhetően helyeződnek át a szilárdnak képzelt kánonok az olvasó szeme előtt, s válik ismét képlékeny folyamattá az irodalom. Amit tehát egy futó pillantás a megszokott tradícióra építve hajlamos lenne hajszalékként azonosítani, az időt hagyva a látvány befogadásának, vagy kicsit elmozdulva az általánosnak gondolt, kanonikus pozíciótól – s Mikola perspektívája mindig ilyen – akár fő szálnak is tűnhet. Elemzéseim keresztül Mikola voltaképpen azt „tagadja”, hogy a kisebbségiség azonosítható volna a mellékessel vagy az alárendelttel.

Mi több, a kötet esszéinek tanulsága szerint a kisebbségi jelző „értelmessége” a kanonizált(abb?) szerzők-művek felől is megkérdőjelezhető. Amikor ugyanis az esszék kisebbségének csak a deleuzi értelemben nevezhető művekkel, azaz a „fősodor” által kanonizált szerzők (például Mészöly, Konrád, Esterházy, Darvasi) írásaival foglalkoznak, akkor Mikola e szerzők alkotásaiban is láttatja azt az egyediséget, amely ellenszegül a paradigmák „fősodranak”, s kisebbségivé teszi őket. Tolnai vagy Borbély Szilárd esetében pedig mintha a kanonizáltság különbözőségén, a kisebbségi és „többségi” művészet különbségtévesztésének értelmességén is ironizálna a szerző.⁴ Azaz Mikola a kanonizált(abb)-nak tartott írók szövegeit szintén „rizómaszerűségükben”, termékeny „mellékszálaként” értelmezi, azt sugallva, hogy vagy minden mellékszál, vagy minden fősál; s nincs olyan módszer, amellyel a különböző műalkotások összemérhető-összehasonlíthatók lennének egymással, ahogy nincs olyan egyezményes mérőegység sem, amely a művek lényegére tekintettel rangsorolhatna bármit is. A „kisebbségiség” jelensége így oly módon lesz hol lappangó, hol felszínre bukkanó alaptémája *A véső nyomának*, hogy végezetül maga a kisebbségi „nem-kisebbségi” megkülönböztetés értelme is felszámolódik – nem pusztán dekonstrukciós technikaként, de a közelre hajló pillantás alaposságának köszönhetően.

S hangsúlyozandónak tartom, hogy e felismerés-benyomásokat nem normatívan állítja vagy teszi tárgyává *A véső nyoma*. A kötet elméleti alapfeltevései elemzéseken keresztül körvonalazódnak. Mikola nem deklarálna esztétikai elveket. Ehelyett más utat választ: teret hagy az olvasónak a konklúziók levonására, s következetesen távol tartja magát a kisebbségiséghez tartozó kérdések direkt tárgyalásától, miközben azért a kötet írásainak voltaképpení tétje mégiscsak a sok esetben megtámogathatlan (mégis létező) alapfeltevésekre épülő kánonok meg- és fellazítása, továbbá annak „igazolási kísérlete”⁵, hogy nincs hagyományos értelemben vett kisebbségi irodalom, vagy: hogy minden jó irodalom

³ Egyébként a kötet egészére jellemző ez az eljárás. Mikola nem a megalapozás-felidézés szándékával hivatkozik a szerzőkre, s nem is az olvasók útba igazítása miatt nevezi nevén őket, hanem valóban megidézi gondolataikat, párbeszédbe elegyedik velük, beépítve saját szövegébe írásaikat.

⁴ Természetesen Mikola elbizonytalanító „retorikája” olyannyira következetes, hogy Mészöly vagy Konrád (de még Esterházy esetében) sem állítható bizonyossággként a „fősodorba” való besorolás. Sőt, az esszék különbözőségtevései felől nézve az irányokban való gondolkodás is túlzott egyszerűsítésnek tűnik. Természetesen ez a recenzió sokkal élesebb elhatárolódásokkal él a probléma körvonalazása érdekében, mint a tárgyalta Mikola-kötet.

⁵ E szófordulatot a kötet értékeinek kiemelése érdekében használom. Mikola módszere a popperi falszifikációs módszert követi: teszti azokat a megközelítéseket, amelyeknek végül a cáfolatáig jut el. Állításai így voltaképpen a megcáfolt irodalomértési beállítódások tagadásai.

mindig és lényegileg kisebbségi.⁶ S ebben a direkt rávezetést nélkülöző írói stílusban, mely az olvasói és esszéírói pozíció egymás mellé rendelését tételezi,⁷ egy olyan következetes kiegyenlítődési hajlam, mellérendelési szándék is tetten érhető, mely minden jó művet ugyanolyan „szintre” helyez, ugyanolyan alapossággal szemlél, s ami egyszerűsítve dekonstrukciós eljárásként emlegethető. Mikola azonban nem egyetlen elmélethez tartja magát. Saját belső mércéjével fogalmazza meg állításait, s az, hogy ez egybeesni látszik egy „kész” módszertannal, inkább a hasonló belátások következménye, semmint tudatos mintakövetés.

A Mikola-kötet ugyanis – miközben konkrét művek elemzése során felszámolja a köztudatban gyökeret vert rendszerezéseket, s szövegei „létmódjával” mutat rá arra, hogy az esetek többségében nincs is összevethető minőségi különbség kevésbé ismert és ismeretlenebbnek tételezett szövegek között, s ami különbségként megragadható, az inkább a téma- és formaválasztás mássága, aközben – sokféle elmélet előterében nyeri el saját, mértéktartóan közelítő vagy épp távolságtartó karakterét. Az irodalmi művek „egyenértékűségének” hipotézisét pedig azzal a módszerrel erősíti meg, hogy mindvégig ugyanazoknak az elméleti műveknek a háttére előtt értelmezi őket, s nem az alapján tesz különbséget közöttük, hogy egy-egy elmélet melyik mű leírásának kedvez. Ráadásul – az elmélet(ek)-felettséget megelőlegezve – a megidézett teoretikusokat képtelenség lenne egyetlen iskolához sorolni. Deleuze, Mészöly Miklós, Bergyajev, Danilo Kiš, Montaigne, Descartes, Nietzsche, Derrida, Kafka, Thomka Beáta és Valéry neve a legkülönfélébb kontextusokban bukkan fel. De Mikola perspektívájának szélességét illusztrálандó W. Benjamin, Rilke, Hutcheon, Merleau-Ponty, Bacsó Béla, Eco, Huizinga, Bataille, Barthes, Huxley, Misima, Spengler és Eliade szövegei is szóba kerülnek egy-egy tanulmány keretein belül. Az elemzéseken keresztül – azonosan széles elméleti tablóba helyeződve – így az egymást „taszítónak” feltételezett szerzők-elméletek is képesnek bizonyulnak párbeszédet kezdeményezni egymással; olyannyira, hogy a befogadó, akarja vagy sem, a kötet forgatásakor folyamatos nézőpontváltásra, saját perspektívái állandó „próbára bocsátására” kényszerül; ugyanis szinte az összes mai diskurzust tekintetbe véve írónak ezek az esszék.

S Mikola tekintete hihetetlenül tág. Olyan gondolatköröket jár be olvasóival együtt, amelyek az irodalmi működés során egyetlen kötetben általában ritkán férnek meg egymással. Olvasóbarát vezetőként pedig azt is megmutatja, hogy nem „kell” egyik könyv szeretetének kizárni egy másikét. Ugyanakkor következetesen „semlegességre” törekszik, s szinte mindig visszafogott, tárgyilagos. Egyéni preferenciáit épp csak kinyilvánítja. „Önkorlátozása” mégsem teszi sterillé szövegeit. Értékitételek között marad, a figyelem azonos intenzitását biztosítva a legkülönfélébb szerzőknek, úgy azonban, hogy saját értékvizonyait diszkréten jelzi. A *véső nyomában* mindössze két olyan hely található, ahol Mikola kilép a kommentáló, együtt gondolkodó pozícióból, s a megszokottnál erőteljesebben fogalmazza meg a kommentált szerzőtől eltérő véleményét: az egyik a Thomka-esszé *Saulus* értelmezése (209), a másik Földényi könyvének elemzése (225-9). Úgy vélem, ezek a „kiszólások” épp rendhagyásuknak köszönhetően érdemelnek figyelmet. Egyrészt árulkodnak a szerző ízléséről, s arról a belső intenzitásról, amivel Mikola reflexióit kifejezi. Másrészt innen nézve becsülhető meg, mennyi idő telhetett el az olvasás élménye és

⁶ S a könyv komoly kétségeket ébreszt: ha van olyan, hogy „többségi” írásmód/irodalom, akkor vajon hol a határ a kisebbségi és a többségi között?

⁷ Ebben a vonatkozásban önjellemzőként is olvasható, amit Mikola Thomka írásmódjáról ír: „Egy esszé vagy egy orgonaakkord teréről (...) keveset mond azok háromdimenziós struktúrája, sokkal fontosabb az a láthatatlan negyedik dimenzió, bensőségességük formája-tere, amelybe elkerülhetetlenül bevonják az olvasót vagy zenehallgatót, azáltal, hogy bennük nyitnak új tereket, bennük váltják ki a megértés és érzékelés tágasságát, újabb és újabb tartományait.” (196).

az esszék megírása között (kibontva a kötet címadó metaforáját: amíg az anyag annyira kihűlt, hogy a fémét vézni lehetett). S vélhetően épp a műfaj iránti személyes elfogódottsággal-érintettséggel magyarázható, hogy Thomka és Földényi szövegeire szigorúbban figyel Mikola. Ugyanakkor épp ezekben az írásokban válik világossá az is, hogy Mikola esszéírói stílusának metódusa általában kereszteződik az általa elemzett szerzők esszé-eszményével. Így például a Thomka-tanulmányban nem csupán megjelenik mindaz, amit Mikola az esszé-műfaj legfontosabb jellemzőinek tart, de az írás jó néhány részlete át-emelhető Mikola ars poeticájának bemutatásába is.

S különösen igaz ez az esszék szemléletének és szempontrendszerének vonatkozásában. A pillantás mélységének-kiterjedtségnek választásakor az esszéhez tartozónak Mikola a közel hajolást érzi, s műfajilag ehhez leginkább a fragmentumot tartja illeszkedőnek.⁸ Innen nézve lesz belsőleg motivált a szerző vonzódása az alfejezetekhez, a motívok köré építkező „segédegyenesszerű” pillantásokhoz. S e beállítódás adhat választ arra is, miért tartózkodik általában bármiféle summázattól Mikola, miért kerül el a nagyobb összefüggések közötti érvelő típusú átvezetéseket. Nála ezeket az asszociációk s a – hivatkozások helyett álló, értelmezéssé kinövő – párhuzamok helyettesítik. E fogások ugyanakkor az olvasói pozíció felé való nyitottsággal is magyarázhatók. Mivel a medializáltság eszménye különböző szinteken jelenik meg a kötetben.

A *véső nyoma* ugyanis több elfogadott hierarchikus beállítódáson csavar egyet. Az esszékről érkező részek szerint például az esszé – ha írás és olvasás átmenetiségében-cserebomlásában konstruálja meg önmagát, s ha valódi együttgondolkodás – nem „kistestvére” vagy „mellékterméke” a szépírók által művelt műfajoknak, hanem olyan „bevezető” a szépirodalomba, aki/ami az olvasót aktív féllé (már-már alkotóvá) teheti.⁹ S azt hiszem, e ponton nem csak a hagyományos hermeneutikai értelmezési elv megfogalmazásával találkozunk, de a műfajok kanonikus elrendeződésében is rizómaszerű mellérendelődést vizionál a szöveg; nem az értékek átrendezésének didaktikus szándékáról van szó azonban most sem, hanem az irodalmi tér kiterjesztéséről, a mellékesnek gondolt műfajok fontosként való bemutatásáról.

S az írás és olvasás közötti interakció szükségességének felismerése a kommentárok nyelviségében is kitapintható: a köztes térben létezés szándékában, az írások stílusregisztereinek folyamatos átváltozásában. A Mikola-kötet szövegformálása ennek megfelelően néha inkább az olvasói, máskor meg a szépírói irányba mozdul el. Ha a végleteket keressük, a Darvasit és Nabokovot értelmező esszék (*A teremttől lopni. Egy Nabokov-rajongó feljegyzései*) nyelvkezelése képviseli a két szélső spektrumot. Előbbiek inkább szaktanulmányok, melyekben a kritikai attitűd és széles körű analízis igénye simul össze a szaktudósi szereppel; a *Red Admirable* és az *Arnyék a szív mögött* című írásokban azonban épp ellenkezően jár el Mikola. Ezekre a személyesség, lírai hangvétel, lágyabb anyagkezelés a jellemző. A kötet többi szövege pedig e között a két megszólalási mód (tehát egy szigorúbb prózaelvet követő tárgyilagosság-eszmény és egy a szöveget képviséssel továbbépítő, asszociatívabb írásmodell) között oszcillál. E változatos stílárius regiszterek alkalmazásával járul hozzá Mikola ahhoz, hogy a kötet befogadói úgy

⁸ „Az esszének, amely saját helyét az írás művének és a befogadás művének kölcsönhatása által létrejövő bensőséges térben jelöli ki, azt is tudnia kell magáról, hogy a pillantása csak a távolit fogadhatja be teljes egészében, és a távoli mindig idegen marad. Aki meg akar érteni valamit, annak nagyon közel kell hajolnia tárgyához, olyan közel, hogy a szem belefájduljon a nézésbe, mert a teremttel művel való párbeszéd csak az általa történt megérintettségben jöhet létre. Ezért az esszé tárgya inkább a rész, mint az egész, inkább a töredék, mint a teljesség.” (198).

⁹ A Thomka írásmódját jellemző megállapítás Mikola kötetére is kiterjeszthető: „Ez a könyv az irodalmi folyamat elválaszthatatlan részeként mutatja föl önmagát, és így képes olvasóját is az irodalom aktív részesévé tenni.” (199)

higgyék, esszéinek leginkább saját maga számára van tétjük, s nem elemi érdekük az olvasók meggyőzése. S Míkola több fronton nyer ezzel: az irodalmi mű a megragadás során így nem merevül szigorú esszétárggyá, s az esszé olyan benyomást kelt a befogadóban, mintha szépirodalom lenne.

Néhány dolog mégis hiányolható ebből a többféle értelemben teljességre törekvő kötetből. Részben szerkesztéssel összefüggő döntésekről van szó. Az olvasó számára nehezítheti a kötet olvasását, hogy csupán a beharangozókból tudható: e könyv az elmúlt 15 év munkáiból válogat.¹⁰ Pedig, ha egy függelék, lábjegyzet vagy zárójeles megjegyzés konzekvensen tájékoztatná az olvasót, hogy ezek az írások milyen alkalmakra, mikor készültek el – ismerve egy-egy mű kritikai életét és megítélésének változását –, vélhetően jóval nagyobb jelentéssel (és jelentőséggel) bírna az esszék egy-egy „korai” felismerése. Továbbá a vissza-visszatérő témák esetében az idő múlásának és a kommentárok elkészülési idejének jelzésével a szerzői figyelem irányának mozgása is követhető lenne. Ez pedig egyfajta narratív kötést biztosítana az esszéknek, sejtetve az alkotói vélemény „fejlődéstörténetének” fontosabb állomásait. Mi több, az idő jelölésével talán néhány írás helye is motiváltabbá vált volna. Például a Mészöly-írás a Thomka-köteteket tárgyaló rész előtt vagy a Tolnai-tömb *A kisvilág filmjei* közelében valóban tematikusan felépülőként mutatna be a könyvet, átláthatóbbá téve annak struktúráját. Így azonban az olvasó kénytelen megállapítani, hogy tematikus tömbjei ellenére *A véső nyoma* – felépítését tekintve – nem minden esetben tartja a „témát”. Ha azonban nem volt cél a hasonló témájú vizsgálódások „tömbösítése”, akkor a változatosság érdekében többször lehetett volna az „esszétárgyakat” keverni egymással. Természetesen egy ennyire nyitott, „rizómaszerű” irodalomszemlélettel kísérletező könyv esetében a szerkesztés tükrözni kényszerül a sugalmazott alapvetéseket, jelen esetben az egyenértékűséget. S a „minden egyenértékű” sugalmazásakor elsikkadhatnak értékes részletek, például a két remek záró írás, vagy háttérbe szorulhat – s indokolatlannak tűnhet – a rendszerezési vágy egy-egy konzekvens megnyilvánulása. Hozzáteszem: ha nem sorrendben, egyváltéban olvassuk a könyvet, a fenti kifogások a befogadó eszébe sem jutnak; a szövegek önmagukban nem hagynak kívánnivalót maguk után. De egy szerkesztett kötetet miért ne lineárisan olvassánk, valamiféle ívre várakozva?

Mindennek ellenére kétségtelen, hogy elméletileg végiggondolt, felismeréseit tekintve lebilincselő kötetet tarthat kezében az olvasó. De a kötet szerkesztésében csak részben megvalósuló szabadság - és csak részben megvalósuló kötöttség – egyben nehezíti is teszi a könyv olvasását. Mert ahol súlyos tömbök vannak, ott csak részben jelenik meg a könnyedség, ahol pedig semminek sincs kiemelt súlya, ott lassanként mindennek lesz. Kérdés, hogy ez a – hagyományos irodalomtörténeti felépítésű és dekonstrukciós módszertannak is megfelelő – szerkesztés végül is nem szándékosan marad-e kétféle „létmód” között, a kisebbségiséget deleuze-i felfogásában megvalósítva? Ebben az esetben *A véső nyoma* zseniálisan, olvasóbarát módon „áll ellen” önmaga olvashatóságának.

¹⁰ A kötetben mindössze öt évszám segít felvázolni azt az időszakot és kontextust, amiben az írások születtek. Ez az öt évszám: 1994, 2002, 2009 és 2006, 2008 a kötet 109., 122., 133., 180. és 242. oldalán. Szintén szerkesztést érintő megjegyzés, hogy a kötetben egyetlen helyen van *Felhasznált irodalom* (81. o.), más esetekben az idézetek beépülnek a szövegbe, s a szerző csak a fordítót adja meg, kiadást, oldalszámot nem. Sokszor mindez nem zavaró. Időnként azonban az olvasót elkapja a hév, hogy kövesse az asszociációk útját, ám ezt az oldalszámok és cím hiányában ritkán teheti meg.

NÉHÁNY SZÓ SZVOREN EDINA ELSŐ KÖTETÉRŐL

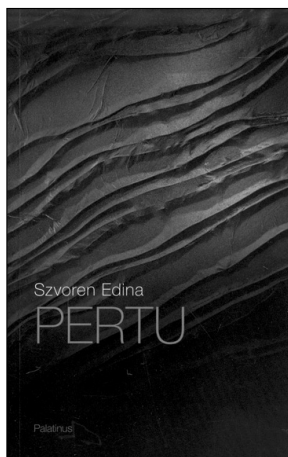
Szvoren Edina: Pertu

Minden jel arra utal, hogy Szvoren Edina novellista. Nem pusztán azért, mert első kötetes szerzőként egy novellagyűjteménnyel jelentkezett, hanem mélyebb értelemben is: számára a novella tere bizonyul kézenfekvő, belakható térnek, s nem pusztán ideiglenes tartózkodási helyként, mintegy a regény előszobájaként tekint rá. Az ő esetében mintha nem mutatkozna a mai magyar irodalomra olyannyira jellemző regénykényszer. Mindezt saját maga is megerősíti a *Literának* adott interjújában:

„Huszonéves koromig az volt a problémám, hogy mindig elkezdtem írni valamit, amit képtelen voltam befejezni. Vagy azért, mert annyira rossznak találtam, hogy egyenesen undorodtam tőle, vagy azért, mert nem láttam a kivágot nagyságát, azaz hogy miért *ettől* és miért *idáig* kell tartania a szövegnek. Megint itt az elhagyás kérdése, vagyis, hogy: mi az, amit már írás közben el kell hagynom a szövegből? Csak mostanában gondolkodtam el azon, hogy talán azért nem tudtam én évekig semmit sem befejezni, mert túl sok regényt olvastam, viszont túl kevés rövidprózát, ezért mindig a regény lélegzetével kezdtem én is neki az írásnak. (...) Még nincs bennem, vagy meglehet, egyáltalán nincs bennem egy regény. Lehet, hogy csak a kivágot nagysága volt regényszerű, viszont ahhoz mégsem volt elég anyagom, hogy regény lehetett volna belőle. Vagy esetleg nincs még meg a képességem a dolgok végigviteléhez, a komplexebb szerkesztéshez. Ebben a *még*ben sem vagyok biztos, a lényeg, hogy ez most nekem így pont jó.” („Észlelek valamilyen figyelmet”, *litera.hu*, 2010. június 15.)

A „kivágot” mint szerkesztési elv vagy formaelv arra a kortárs magyar szépprózában megfigyelhető tendenciára is utal, miszerint a történetet, a meghatározott kezdőpontból

valamiféle végkifejlet felé tartó eseménysort, az elbeszélhetőség és a lezárhatóság ismeretelméleti optimizmusát gyanú lengi körül. Hogy ez a gyanú mennyiben megalapozott, azt nem tisztzem eldönteni, most pusztán arra hívnám fel a figyelmet, hogy Szvoren Edina kitűnő kötetének, a *Pertu*nak a novellái is evidenciaként kezelik ezt az előföltétést. Nem mintha ne volna elmesélhető-összefoglalható történetük ezeknek az írásoknak, nagyon is van nekik. Csak éppenséggel a novellák legfőbb tétje nem ezeknek a történeteknek az elmesélése, vagy, mondjuk, az elmesélhetőség keretfeltételeinek a számbavétele. Még ahol váratlan kifejlettel vagy fordulattal zárul is az adott szöveg, az elbeszélés centrumában ott sem a történések dinamikája, hanem a viszonyok állnak.

Palatinus Kiadó
Budapest, 2010
248 oldal, 2700 Ft

A többnyire nyomasztó és kilátástalan viszonyok. Ezt persze nem kifogásként említem. De mivel ezek a különböző novellákban feltárulkozó viszonyok igencsak egyneműek, mindez sajátos repetitív jelleget kölcsönöz a kötet egészének. A *Pertu* nem az a könyv, amelyet egyetlen szuszra felfalna az olvasó – ugyanakkor mégiscsak a közelmúlt egyik legerősebb és legfontosabb magyar könyvéről van szó.

Fontos mindenekelett azért, mert úgy tűnik, hogy ezzel a kötettel egy érett és erőteljes szerző mutatkozott be, akinek a munkáit az irodalmi folyóiratok olvasóközönsége persze már eddig is figyelemmel követhette, ám a kötetbe rendezés nyilvánvalóan új fénytörésbe állítja azokat. Nyilvánvalóvá válik például, hogy ezekben az írásokban egy nagyon egységes, nagyon azonos anyagból szőtt világ leírása-megalkotása zajlik. A tárgyi világ leírása és a szociokulturális környezet megjelenítése egyszerre pontos és takarékos. Mi több, láttató erejű is, hiszen a tárgyi világ egyszersmind a megjelenő szereplők lenyomatát is magán hordozza: „Anyám a hosszabbító fölösleges métereit fölcsevélte, a tekercset egy mocskos cipőpertlivel kötötte át, amit apám munkáscipőjéből húzhatott ki. Megpróbáltam kibogozni a cipőfűzőre kötött dupla csomót, türelmetlenül keresgéltem a csomón valami tágulatot. Ha anyám ideges volt, csomót kötött a hálós cekker megnyúlt fülére, az elektromos vezetékekre, a fali szőttes aljára, a nejlon kenyeres zsák szájára, az otthonkájából kilógó cérnaszálakra.” (*Bizalom*)

Ebben az elhasznált, túllontúl is ismerős világban pedig elhasznált és túllontúl is ismerős figurák mozognak. Mindenekelett egy-egy családnak a tagjai. Szvoren Edina novelláiban a család kényszerközösségként jelenik meg: könnyűnek találtatott, a biztonságot és a világ értelmét garantálni képtelen apák, terhessé váló, gyakran fizikailag is magatehetetlen anyák, és az őket kívülről szemlélő, tőlük jelentős kulturális távolságban álló és tőlük jelentős érzelmi távolságot tartó gyerekek. Érdekes módon mindez mégsem válik önisméltóvá, ami legfőképpen annak köszönhető, hogy Szvoren Edina megragadó változatossággal képes megeleveníteni egy-egy jellemző társadalmi miliót – legyen szó akár bentlakásos leányiskoláról, elhanyagolt falusi udvarról vagy pusztán egy késő Kádár-kori családi ház belső teréről. Emellett pedig az elbeszélésmód, a narráció is igen változatos: hol váltakozik az elbeszélő a novellán belül, hol mindvégig felszólító módban, hol jelen időben zajlik az elbeszélés, és még lehetne sorolni. A narratív játékok és az atmoszférateremtés a motivikus ismétlődések dacára is képes dinamikussá tenni az egyes történeteket.

Pedig hát ezeknek a történeteknek, ha lehet ilyet mondani, meglehetősen matt a felszínük. Szvoren Edina nem pszichologizál, sőt, nem is esztétizál és nem is moralizál. Az elbeszélések hősei – vagy szenvedő alanyai – nem igyekeznek értelmezni a saját helyzetüket, nem próbálnak az alig elviselhető viszonyok mögé pillantani. Számukra elegendő, ha szemügyre veszik és regisztrálják a végbemenő eseményeket, és máris minden föltárulkozik. Vessünk egy pillantást a kötet egyik legjobb darabjához, a *Temetésnek* a nyitányára:

„Nem vittünk koszorút, sajnáltuk rá a pénzt. Amikor beléptünk a félhomályos ravatalozóba, összeölelkeztem a nagynénémmel. Nem tudtam hova tenni a kezem, ezért ujjhegygel megérintettem a lapockáját.”

Szvoren Edina itt a három nyitó mondattal máris hajszálpontosan vázolja a novella elbeszélő-hőséne a helyzetét. Ez a figura kívülálló és sérülékeny személy, akinek a számára a visszazárás, a védekezés mindennapi és kézenfekvő praxis. A szó legtágabb értelmében vett kulturális távolság választja el a környezetétől, ugyanakkor ettől a környezettől lehetetlennek bizonyul elszakadnia. A fizikai viszolygás, az undor ennél fogva nem pusztán reakció egy-egy adott csapdahelyzetre, hanem az a rendelkezésére álló eszköz, amely segít eligazodni a kényszerű viszonyok hálójában: „az undor és a megvetés az egyéniség

alapköve, nem létezel, amíg nem gyűlölsz”. Hasonlóképpen a szégyen sem úgy működik, mint gondolhatnánk, nem elválaszt a többiektől – elsősorban a család tagjaitól –, hanem összeköt velük: „Furcsa dolog a szégyen, aligha szégyellhetjük, ami nem hozzánk tartozik.”

A *Pertu* novelláinak egyszerre gazdag szövésű és kietlen világában az undor és a szégyen biztosít állványzatot az elbeszélések hőse számára (kérdés persze, hogy szándékos írói programról van-e szó, vagy részben egyfajta sajátos írói szenzibilitásról; csak eleve-nítsük fel a *Litera*-interjúból már idézett megjegyzést: „Vagy azért [nem tudtam befejezni az adott szöveget – K. J.], mert annyira rossznak találtam, hogy egyenesen undorodtam tőle”). Tény azonban, hogy mindebben tetten érhető valamiféle antropológiai redukció, mely a kommunikációképtelenséget sajátos gesztusokban oldja föl. Ahogy az irodalmi lapokat szemlélő, kitérő blog, a *Folyóvíz* anonim szerzője írja: „az elbeszélő idegvégző-dései (...) annyira kint vannak, hogy a világ minden jelensége, de különösen az emberi test – bárkié – csak horzsolni tudja. (...) Úgy érzem, a novellák rendkívül érzékletesen és újra-megérthetően mutatják meg az ember végességét, kiszolgáltatottságát, magányát, de mintha az analízis mániákus, lefelé hatoló érzékletességének máshol komoly deficitjei, vakfoltjai lennének: mintha a mélységért cserébe a magasságból veszítene el fontos tartományokat.” (*folyometer.blog.hu*, 2010.12.19.)

Észlelhető ugyanakkor az az igyekezet is, amellyel Szvoren Edina tágítani igyekszik a család-novellák szemhatárán. A három Ió-novella (*Pyrus communis*, *Szil, szál, szalmaszál*, *Érett, fáradt, meleg*) igen markáns karakterrajtot nyújt egy ellentmondásos, ám roppant erős személyiségről. Ió – ellentétben a kötet novelláiban fölbukkanó családtag-figurákkal – nem típus-karakter, hanem váratlanságában, kiismerhetetlenségében bizonyul egyedinek. Mert ahogy a maga távolságtartó módján mindhárom novella szerelmi történet, ahol Ió drabális öntörvényűsége éppenséggel közvetlen összefüggésben áll a rá irányuló vágy-gyal. Az ő figurájában megjelenik valami nyugtalanító, ám elementáris minőség, és ez, ha jól látom, kiemeli a kötet többi szereplője közül. Mert hiszen Szvoren Edina novelláiban a társas kapcsolatok egyébként takaréklángon égnek, a testiség pedig frusztrációval és magánnyal párosul.

A szemhatár tágításának egy másik útja különféle fiktív világok megrajzolásán át vezet. Kevésbé sikerült próbálkozás a *Jotka* negatív utópiája és a *Virágozásárnap* rusztikus falusi életképe – mindkettő időben is eltávolodik a jelen kortól, és ennek az idő-, illetve kor-szakováltásnak talán kevés a fedezete a két szövegben. Legalábbis kevésnek tűnik ahhoz a bőséges fedezethez képest, amelynek révén máskülönben a *Pertu* elbeszélései nagy erővel képesek megjeleníteni annak a világnak az atmoszféráját, amelyben itt és most élünk adatik. Ugyanakkor a sorsfordító északi utazást elbeszélő novella, *A szállásadónő rövid éjszakái* nagyon is meggyőzően vezeti be hőseit a kis skandináv sziget magára záruló világába. Pedig a történet itt is valamiféle alternatív valóságban játszódik: az otthonról időről időre érkező hírek szerint Magyarországon „autókat gyűjtottak föl, és tovább romlott az adóbesorolásunk”, a novella végén pedig azt is megtudjuk, hogy „már megérkeztek az első magyar menekültek ebbe a madárinfluenzától sújtott országba”.

Megjelennek emellett nem fiktív, de igen sajátos világok is a *Pertu* novelláiban. Ilyen a fogyatékosokat gondozó zárt intézet (*Érett, fáradt, meleg*), vagy ilyen a bonyolult és kegyetlen hatalmi viszonyokkal átszőtt bentlakásos szakiskola (*Balholmi lányok*). A sajátos törvények alapján működő zártság ugyanakkor nem pusztán ezekre a helyszínekre jellemző, hiszen voltaképpen az összes elbeszélés terét ezek határozzák meg: sajátos törvények és egyfajta sajátos zártság. Jellemző példa erre a könyv egyik legkiválóbb elbeszélése, a kötetcímet adó *Pertu*: a mindvégig felszólító módban álló szövegben egy egyedülálló, elvált felvidéki nő látja vendégül a szüleit szilveszterkor, s az elviselhetetlen-ségig nyomott hangulatú este megkoronázásaképp a szülők némileg zavartan felajánlják

a tegeződést a negyvenéves lányuknak. Ebben a novellában egyensúlyra jutnak a Szvoren Edina írásművészetét meghatározó jegyek. A kényszerközösségként működő család ezúttal egyszerre ismerős, némiképp mégis távoli világban jelenik meg: „Apuka Kőhegyet mondjon, Anyuka Kamenný vrcht.” Apró, önmagukban bagatell információkat csöpögtet számunkra az elbeszélő, s a kibeszéletlen – és kibeszélhetetlen – feszültségek szinte pillanatról pillanatra sokasodnak, torlódnak az elviselhetetlenség határáig:

„Anyuka (...) [k]lapcsolja be a rádiót, hogy a himnuszról le ne maradjanak, s kezdjen politizálni. Legyen róla tudomása, hogy a lánya jobboldali szavazó. Apuka lássa előre a vita kimenetelét. Igyekezék csitítani Anyukát, Anyuka söpörje le a combjáról Apuka nyugalmi állapotban is remegő kezét, és beszéljen tovább, szidja mind féktelenebbül a rasszistákat, a gárdistákat, a revizionistákat. (...) Ne legyen különbség vélemény és személy között, s ha az egyiket sérülés éri, a másik semmisüljön meg. Apuka orra ezúttal ne vérezzen a jógalégzéstől, csak a keze remegjen megállíthatatlanul: tegye az ölébe, a hóna alá, a térdére, a lánya vállára, vagy kulcsolja egyszerűen a hideg sörösüvegére. Anyuka higgadjon le, ha tud. Gondoljon a Kamenný vrchre.”

A következetes felszólító mód abszurd módon felpörgeti az elbeszélés ritmusát, s ezáltal tagadhatatlanul valamiféle komor humort is kölcsönöz neki (Szvoren Edina novelláinak szarkasztikus, sosem a mulattatást szolgáló humoráról külön is érdemes volna szót ejteni). Csupa-csupa pótcselekvés az egész este, melynek az emblémája voltaképpen a betegségét palástolni igyekvő apa lehetne. A teljes kudarc nyilvánvalóvá válik, amikor a házigazda nőt éjfélkor felhívja a hatéves kislánya, aki az apjával él, de csak egy tökéletesen formális újévi köszöntésre kerül sor. Miközben a novella egész világa roppant gazdagon megrajzolt, és az ismerős-ismeretlen szlovákiai miliő révén egyfajta kulturális idegenséget is érzékletesen megjelenít, e világ lakói számára mégiscsak az önmagukra zártság marad a közös nevező.

Innen nézve talán az sem véletlen, hogy a politika mint egy életvilág közös tapasztalata sosem tolaakszik ugyan az előtérbe, de háttérzajként több ízben is megjelenik Szvoren Edina alsó középosztálybeli szereplőinek az életében. Igen, ez a háttérzaj ugyancsak sokunk számára ismerős lehet, és a politikumnak ez a sajátos, pervertált jelenléte ugyancsak a jelen kor magyar valóságának meghatározó tapasztalata. A magánszféra kommunikációképtelensége a nyilvános szféra kommunikációképtelenségével párosul, és erről a csapdahelyzetről a *Pertu* novellái hajszálpontos éleslátással tudósítanak.

Végül a zártság, ugyanakkor megejtő sokszínűség ennek a zártságnak a különféle megjelenítéseiben. Innen indul hát napjaink talán legígéretesebb magyar novellistájának a pályája.

HA EGY HANGMÉRNÖK MEGLÁTOGAT

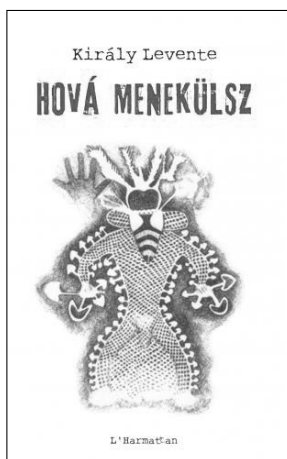
Király Levente: Hová menekülsz

A könyv *In flagranti* című novellájában a főszereplőhöz, Máriához egy nap váratlanul beállítanak annak a filmnek a hangmérnökei, amit éppen megnézett. Először úgy tűnik, csak azért jöttek, hogy elpanaszolják: „a hangot szinte senki sem figyeli” (21. o.). Noha leegyszerűsítő lenne a párhuzam, melyben azt állítjuk, a szerző úgy viszonyul a szövegeihez, mint a hangmérnök a filmhez, mégis meghatározó a könyvben az a hozzáállás, mellyel a szerző figyelme a lehetséges hangokra, elbeszélésmódokra irányul. Tetten érhető a szándék, hogy afféle hangmérnökként érkezve a szövegekhez, a beszéd alakítójaként, a nyelv méricskélőjeként mutasson be többféle beszédhelyzetet és kísérletezzen a stílusokkal. E kísérlet célja azonban nem a „saját nyelv” megtalálása, hanem éppen annak illusztrálása, hogy ez lehetetlen. A lehetséges megszólalásokkal való játék nem új önmagában sem, és Király Levente korábbi könyveiben is láthattuk ennek példáját. Előző kötetének, *A nincs arany középnék*, és korábbi, *Így irtok én* című paródiakötetének is ez volt a szervezőelve.

Ezúttal pedig – a szerző első prózakötetében – e hangpróbának a szervezőelvévé tételle különösen sok kérdést, problémát vet föl. Mindenekelőtt azt, hogy ez az alapvetően költői indíttatás mennyire adekvát a prózaszöveg esetében. A „hangokra figyelés” nem megy-e a szöveg többi tulajdonságának a rovására? Végül pedig, nem egyenest a „saját nyelv” követelésének, követelményének kijátszásává változik-e a kísérlet?

A formai kérdések előtt azonban érdemes egy pillantást vetni a szövegek egyik tematikusan ismétlődő elemére is, mely a hatalom és kiszolgáltatottság kérdése. Ezért visszatérek még egy gondolat erejéig az *In flagrancia*, mert nem szabadulunk ilyen könnyen a történet hangmérnökeitől. Nem csak azért jöttek ugyanis, hogy Mária gratulációit fogadják. Bár úgy tűnik, épphogy csak beugranak, nem sokkal később már kiszolgálják magukat a konyhában, végül alig lehet tőlük megszabadulni. A novellában az – a könyv során vissza-visszatérő gondolatmenet – jelenik meg/bomlik ki, mely az emberre észrevétlenül

telepedő hatalom működéséről szól. Ezt a problémát világítja meg egy másik nézőpontból a *Diktátumok* című szöveg, melyből a könyv címadó mondata származik. „ne félj hangomtól, ne félj tőlem, mert mindig engem hallottál, csak be dugtad füled, eltorlaszoltad a hangok útját zenével, zörejjel, hamis figyelemmel, nem figyeltél igazán a világra, nem kerestél magadban a csöndet, nem akartál igaz hangokat hallani, az igaz hangot meghallani nem merted” – mondja az angyal kissé ironikus pátosszal megszállottjának – aki egyébként végig hallgat. Az angyal kezdetben ártalmatlan, sőt jó szándékúnak mutatkozik, de az „igazság” szavai szinte észrevétlenül csúsznak át a terror beszédébe. A szö-

L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2010
111 oldal, 2500 Ft

veg azt a folyamatot sűríti láthatóvá, amit egyébként az idő szokott elrejteti: hogy hogyan hálózza be az embert a hatalom nem akarata ellenére, hanem nagyon is egyetértésére alapozva. A helyzet paradoxona, hogy ha nem lennének igazak az angyal első szavai, vagyis ha a hős „odafigyelt” volna általában az őt körülvevő hangokra, akkor nem dől be az angyalnak sem. Ha megtanul különbséget tenni az egyes beszédmódok és retorikák között – hogy maradjunk az angyal által képviselt didaktikus felhangnál – akkor feltűnik neki, hogy az angyal épp azzal áll elő, amire ő a legjobban vágyik – jobban, mint a szintúgy megígért vagyokra, szerelemre vagy más hasonló javakra – az „igaz hang” létezésére.

A könyv említett koncepciója – az egyetlen adekvát hang mítoszának lebontása – a *Még mindig fáj kicsit* című novella egyik központi motívuma. A szöveg álombeli terében a kegyetlen, autoriter orvost a beteg úgy zökkenti ki hatalmából és pozíciójából, hogy kineveti – ezzel nyitva ajtót a saját kiszolgáltatott helyzetéből való menekülésre is. Nem úgy reagál, ahogy az orvos megszokta és elvárná, vagyis, ahogyan egyedül lehetségesnek gondolja – aki így nemcsak a váratlansággal, hanem az eltéréssel sem tud mit kezdeni.

Ugyanakkor a kiszolgáltatottság módozatainak más példáiban jellemzőbb, hogy a helyzetből való kilépés vagy lehetetlen, vagy csak ideiglenesen lehetséges. A *Víz* című rövid szövegben a kafei színben feltűnő, mindenható hatóságot képviselő, ám láthatatlan vizesek előtt a fizetni képtelen főszereplő ismétlődő kutyasétáltatással menekül, ráadásul kölcsönkutyával: „a kutyasétáltatás a legjobb módszer, akkor nem köthetnek beléd. Ha csak úgy álldögálsz a közelben, könnyen kiszúrnak.” (9). A kiszolgáltatottság képei a *Büntetés* című novellában egészen konkrétan, fizikai kínzások során jelennek meg, ahol egy ismeretlen (testetlen?) hatalom kínzásokkal tartja sakkban az elbeszélőt: „Nem jött ő sehonnai, ahogy jött, hiába füleltem lépteit: hiszen végig ott állt mellettem, lélegzetvisszafojtva, egy pissenés nélkül – így itta szenvedésemet.” (77.) A kínzó láthatatlansága és arctalansága bizonytalanná teszi, hogy létezik-e egyáltalán ez a másik.

A tizennégy rövid szövegben a beszélt és írott nyelv különböző regiszterei szólnak meg, a hangnem egy szövegen belül is hirtelen változhat. Ilyen hangnemváltásokra épül *Az én megtisztulásom* című novella, melyben az elbeszélő egy gyilkosság után hallgatja – és kommentálja áldozata megtalált CD-jét: „Ott söröznénk a parton, a tenger nyaldosná a lábunkat – de szép is lenne! Na, belelógott a kezem a bilibe, mindig ez van, lépünk tovább!” (36). De a megszólalók között van ábrándos női elbeszélő „Hogyan is mondhatnám el, mitől szép egy arc?” (13.) „Cipőért mentem, mint mindig, vagyis inkább cipőket nézni, fogdosni, beszívni a bőr illatát” (12.) (*Fürdőben*), találkozunk egy mindenféle szakralitást meghazudtoló és ezzel gúnyoló pápával (*Kampánycsend*) és ironikus-eposzi alapállással a *Mindig fáj kicsit*ben: „Kulcsosmót pörget az egyik, másik hamisan látgert fűtyöl; kérdésel, ó, ki merhetné zaklatni őket?” (38.) A nyelvi kísérletek egyik végpontja *Az utolsó kól* című novella kreált nyelve a tudatosság oldaláról: „Írott memorik nincsenek, mivel a 2010-es nagy tisztogatáskor a Népek Osztályfőnöke, ahogy nevezni szerette magát a hírhedett rusz diktátor, a kól értelmiséget (vagyis kik képesek írni-olvasni), exitáltatta, a samonokkal együtt.” (93.) A másik végpont pedig a tudattalanból közvetlenül feltörő nyelv, mely álomszerű leírásokban nyer formát. „Iszom egy pohár vizet. Áttetsző leszek tőle, látom, ahogy ereimben szétárad a halványpiros vér, hideg van, följebb úszom a Nap felé, úszom, egyre feljebb, mégsem haladok.” (100. – *Őrség*) Az automatikus írás alatt összerosódnak a hangok, melyek gyakran az értelmet és a szöveg összetartó erejét is alámossák. „Kiszáradt folyómederben utazunk, sehonnai villamosok futnak keresztbe, kasul, autók zuhannak át hidadon, sehol egy hajó, nekünk is csak bicikli jutott.” (102. – *Elfeledett ősök árnyai*)

A szövegek többsége belső monológ, különösen az utolsó részre jellemző, említett álommesélésben (A harmadik idetartozó szöveg *A holdon*: „A Holdon lehetetlen csak úgy mászkálni. Akkor nekem hogy sikerült?” 106.), de a különböző beszédhelyzetek többféle kiindulásból születnek. Van köztük „reális”, „aktuális” nézőpontú elbeszélés is,

ahol a mesélés aktusát egy felszólítás motiválja. Ez történik a *Fürdőben* című novella elbeszélőjének esetében: „Mi baj veled történni? Nagy levegőt veszek és elkezdem mondani.” (18). Ezzel szemben a *Büntetés* elbeszélői helyzete klasszikusan paradox: a hős egyes szám első személyben – hol jelen, hol múlt időben – részletekbe menően meséli az átélt, véget nem érő testi kínzásokat, melyek még a jelenben is folytatódnak, és melyek reálisan kizárnák az elbeszélhetőséget. (Ez a novella eszünkbe juttathatja Poe *A kút és az inga* című elbeszélését) Az *Angyalvadászok kézikönyve* egy pszeudo könyv képzelt bevezetője.

A szövegek három fejezetre oszlanak (a többnyire lírai címek: *Gond el messze, Hallottátok hát történetét, Mi dolgom lehetne*). Ha ezeket szerkezeti egységeknek tekintjük, akkor felfedezhető bennük az az ív, melynek során a novellák egyre kísértetiesebbekké, testetlenebbekké válnak. Az első részben még a valóság talajáról rugaszkodunk el (a városi társasház és a szegénység, az orvosi váró, fürdő, utca helyszíneiről) a gyakran abszurd vagy rejtélyes befejezésig. A középső rész egyfajta pokoljárásként fogható fel a *Diktátum* és a *Büntetés* című szövegekkel a középpontban. Ezekből szinte teljességgel hiányzik a tér, leszámítva a *Büntetés* cellájának falait, amit viszont a hős nem lát, csak tapogat. E pokoljárás során veszítjük el, tévesztjük szem elől végleg a testet is – itt megint csak a *Büntetés* a kivétel, amely bár végig a testről szól, mégis az az érzésünk, hogy csak egy hangot hallunk. A harmadik rész novellái – *Az utolsó kól* kivételével, ahol még valamennyire kitapintható a cselekmény – súly és körvonal nélküli szellemeknek tűnnek. A szövegek mintha megrekedtek volna a próza és líra közötti senkiföldjén, otthontalanságba taszítva magát a nyelvet is, amely céltalanul sodródik jobbra-balra az asszociációk között.

„Mondd, hová menekülsz, előlem?” – kérdezi az öldöklő angyal (76). Bár a történet zárásaként kérdés formájában áll, a címben ugyanez a szókapcsolat kijelentés is lehet, „ahová menekülsz” értelemben. Akár így, akár úgy nézzük, arra a helyre mutat, ahová a hős, vagy szereplő menekül. Nincs azonban olyan hely, ahol meg lehetne állapodni, ahonnan nem űzne tovább a menekülés kényszere. Emellett úgy tűnik, nincs olyan hang sem, amelynél meg lehetne állapodni, le lehetne táborozni. A nyomasztó, néha egyenest horrorisztikusnak szánt novellákban inkább olyan tereket, helyeket és helyzeteket látunk, amelyekből jobb lenne elmenekülni. A menekülés így megállíthatatlan folyamattá válik, hangtól hangig, olyan útvonallá, mely az egyik jelölőtől a másikig vezet cél és végpont nélkül. Így a honnan hová kérdése is értelmezhetetlen lesz.

Egy másik nézőpontból, ha létezik a hely, ahová el lehet menekülni, akkor az a saját pokol, ahol minden egyes hang saját, belső hang, ahol a jó daimónokat gonosz démonok harsogják túl. A koncepció érthető, de a szöveg más tulajdonságai – karakterek, cselekmény, lélektani mozgások, az elbeszélők önreflexziója ellenére – kidolgozatlanok maradnak. A szövegekben a cselekmény stratégiaileg fontos pontjait gyakran homály fedi. Ez a technika megfelelne arra, hogy a kimondott, elhangzott információk körülrajzolják az el nem hangzót, kiadják mintáját, formáját, így az indirekt módon, negatívban jelenne meg – az olvasó találgatásaira bízva, hogy mi mozgatja a hőst vagy a cselekedeteket. (Például az *Őrség* szövegében, ahol nem tudjuk, miféle bűnért miféle büntetést tölt az elbeszélő, büntetés-e ez egyáltalán, a *Fürdőben*, ahol a kulcsjelenetnél elsötétül a kép). Ugyanakkor a rajzolatok nem ennyire pontosak, és a kép „maszatos”. Mindez inkább az olvasó érdektelenségéhez, mint lázas találgatásaihoz vezet. A szövegek a líra és próza közötti térben csellengenek, olyan előnytelen konstellációban, mely nem hagy teret a dinamikának vagy feszültségnek. A novellák többsége olyan helyzetjáték, mely kibontatlanságában megmarad az ötlet szintjén.

A könyv olyan érzést kelt, mint amit az *Őrség* elbeszélője fogalmaz meg a tengeren hányódva: „Csak fent, a hegyen érzem, hogy akármerre indulhatnék, előttem a világ. A tengeren bármerre mész, olyan, mintha sehova se tartanál.” (99.)